

Tartalom / Contents

Szombat

1993 február

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület folyóirata
Megjelenik évente tízszer

Szerkesztőbizottság:

KARDOS G. GYÖRGY

KÁDÁR IVÁN

ITAMÁR JÁOZ-KESZT

KOMORÓCZY GÉZA

SCHWEITZER JÓZSEF

SZABOLCSI MIKLÓS

TURÁN TAMÁS

Főszerkesztő:

SZÁNTÓ T. GÁBOR

A megjelenést támogatják:

SOROS ALAPÍTVÁNY,

AMERICAN JEWISH JOINT

DISTRIBUTION COMMITTEE,

„A MAGYARORSZÁGI NEMZETI

ÉS ETNIKAI KISEBBSÉGEKÉRT”

ALAPÍTVÁNY

Címlapunkon és a hátsó borítón

ENGEL TEVAN ISTVÁN grafikái.

Lapunk e havi számát a művész

EX LIBRIS rajzai, valamint

DÁVID KIRÁLY sorozatának

darabjai illusztrálják

A kéziratok szerkesztése lezárult:

1993. január 18-án. Szerkesztőség

és kiadóhivatal: Budapest VII., Garay u. 48.

Levél cím: 1440 Bp. 70 P. 216.

Telefon: (36-1) 142-6924.

Szerkesztőségi órák és Hirdetésfelvétel:

csütörtökönként 16 és 17 óra között.

Előfizethető a kiadóhivatalban, illetve

postautalványon az OTP 218-98093/521-006670-7

„Szombat” számú alszámlán. Lapengedély száma:

III/Kul/174/1989. HU ISSN 0865-3844.

Készült a Neotipp Bt. nyomdájában.

Felelős vezető: dr. Naszályi Gábor.

Hazai dolgaink

- 3 A közgyűlés elé (Hajósné dr. Vértes Antónia)
- 3 MAZSIKE a padlón (sz. t. g.)
- 5 „Álljon a közösség saját lábain!” – Székely Gáborral, Budapest főpolgármester-helyettesével beszélget Szántó T. Gábor
- 9 A Lauder Javne Iskola tervpályázata (Dr. Klein Rudolf)
- 10 „A közösségek hangolják össze tevékenységüket, s mi támogatjuk törekvéseiket” – Szécsi Éva interjúja Mose Jahodával, a Joint budapesti irodájának igazgatójával
- 13 Rapai Ágnes verse
- 13 Helyettes szégyenlő (Szántó T. Gábor)

Gazdaság

- 14 Mamele-ház (Szegő Krisztina)
- 14 Ízek iskolája
- 16 Más a lépték? – magyar–izraeli gazdasági kapcsolatokról

Világ

- 17 Konrád Miklós: Szélsőjobboldali előretörés Nyugat-Európában
- 21 Vadász Ferenc: Megnyílt az ausztráliai zsidók múzeuma Sydney-ben
- 22 Izraeliek és palesztinok Mauthausenben
- Izrael**
- 23 Tanulási lehetőségek Izraelben
- 24 „Mert nincs oly rejtett dolog, amire napfény ne derülne” – Götz Eszter interjúja a Demjanjuk-per főügyészének asszisztensével
- 25 Slomo Tánni verse

Hagyomány

- 26 Tu bisvát (Lózszy Tamás)
- 26 Luah
- 27 Jozsef Geiger: Babilon folyóvizeinél

Történelem

- 28 Benda Kálmán: Magyar zsidó história – Az Együttélés Egyesület kiállításáról
- 31 Így kezdődött a zsidókérdés szőnyeg alá seprése – Magyar sajtótörténet 1945-ből (Ben Menahem Neubauer)

Kultúra

- 33 Kroó László: Ich bin eine Deutsche – novella
- 35 Kántor Péter verse
- 36 Aki látta Dávid királyt... – Magén István interjúja Engel Tevan István grafikusművésszel
- 40 Tartuffe színeváltozása – színikritika (Götz Eszter)
- 41 Könyvespolc
- 44 Gyermekrovat

Home Affairs

- 3 General Assembly of the Federation to Maintain Jewish Culture in Hungary (Mrs Hajós Antónia Vértes)
- 3 MAZSIKE defeated (sz. t. g.)
- 5 The Community Should Stand on its Own Feet – Interview with Gábor Székely, Deputy Mayor of Budapest
- 9 The Construction Plans of the Lauder Javne School (Dr. Rudolf Klein)
- 10 The Communities Should Coordinate their Activities! – Interview with Moshe Yahoda, Director of the Joint Office in Budapest
- 13 Poem by Ágnes Rapai
- 13 Shame for Others

Business

- 14 Mamele House (Krisztina Szegő)
- 14 School of Tastes
- 16 On Different Scale? – Hungarian–Israeli Business Links

World

- 17 Miklós Konrád: Rise of the Extreme Right in Western Europe
- 21 Ferenc Vadász: The Museum of Australian Jews in Sydney
- 22 Israelis and Palestinians in Mauthausen
- Israel**
- 23 Educational Possibilities in Israel
- 24 “No Matter how Hard you Conceal Anything, the Truth Will Emerge” – Interview with the Assistant of the Public Prosecutor of the Demjanjuk Trial
- 25 Poem by Shlomo Tanni

Tradition

- 26 Tu B’shevat (Tamás Lózszy)
- 26 Times of Prayer
- 27 Josef Geiger: By the Rivers of Babylon

History

- 28 Kálmán Benda: Hungarian Jewish History – An Exhibition
- 31 Hungarian Press History from 1945 (Ben Menahem Neubauer)

Culture

- 33 László Kroó: Ich bin eine Deutsche (short story)
- 35 Poem by Péter Kántor
- 36 He saw King David... – Interview with István Engel Tevan
- 40 Tartuffe – Theatre Review
- 41 Bookshelf

- 44 Children's Corner

Olvasóink írnak

Aki segítené a zsinagóga „kiásásában”

Tisztelt Szerkesztőség!

Hazalátogatásom alatt került kezembe az Önök folyóiratának egy száma, amiben nagy érdeklődéssel olvastam Dr. Budai Aurél kiváló cikkét „Az elásott zsinagógá”-ról a Táncsics Mihály utcában (Szombat, 1992. október).

Én lennék az a zsidó ember, aki „előveszi az ügyet”, és megindítaná a helyreállítás folyamatát.

Kérem, tájékoztassanak arról, hogy milyen úton-módon kapcsolódhaték a munkákba és ennek a rendkívüli jelentőségű műemléknek feltárását és helyreállítását hogyan tudnám segíteni.

Én Londonban élő, magyar származású építész, grafikus és tanár vagyok. Tudásommal és összeköttetéseimmel szeretném segíteni a magyar zsidó kultúrát.

Gettler István Endre
11, Belmond Street
London NW1

Segítsék elő a kutatást!

Kedves Olvasó!

A magyarországi zsidóság életmódját, hétköznapijainak múltját vizsgálja kutatócsoportunk. Külföldi gyűjteményekből (*Leo Baeck Institute, New York; Institut für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte der Universität Wien*) és itthoni interjúkból már összegyűlt egy kisebb kollekció, amely önéletrészeket, illetve életutak elmondásait tartalmazza. A gyűjtemény kibővítése céljából felkérjük Önöket, hogy ha gyermekkorukról, iskoláikról, családi életükről, a vallásról, szokásaikról, munkájukról, mindennapi életükről – különös tekintettel a vészidőszakot megelőző időkről – szívesen beszélnének vagy írnának, értesítsenek bennünket. Természetesen, minden esetben, ha kéri, titkosítjuk az adatokat, és beleegyezésük nélkül nem mutatjuk meg másoknak. Az esetleges publikálás is csak az érintett hozzájárulásával lehetséges.

Kérjük szíves segítségüket kutatásaink folytatásához. Bármilyen információra van szükségük munkánkhoz kapcsolatban, bizalommal forduljanak hozzánk!

Köszönettel
Holbok Sándor
1123 Budapest, Alkotás u. 39/d
Tel.: 156-5833

A rasszizmus rossz izmus

A magyarországi jobboldal előretörése miatt a *Zsidó Diákok Magyarországi Szövetsége* úgy döntött, hogy 1993. február 21. és 28. között *Antirasszista Hetet* szervez. Célunk az, hogy a magyar lakosság jobban megismerje a hazánkban élő etnikai kisebbségeket és így módon csökkenjenek az előítéletek.

A hét számos különféle rendezvénnyel várja az érdeklődőket, melyek között mindenki megtalálhatja a számára érdekes programot. Budapest különböző helyszínein előadók, zenei programok, kiállítások, filmek, viták és sok minden más tarkítja majd a hét programját.

További részletek később...
Ne felejtsetek, kezünkben a változás!

Zsidó Diákok Magyarországi Szövetsége

Olvasa az Izraeli Szemlét!

Kérje meg rokonát Izraelben vagy külföldön, rendelje meg Önnek az **IZRAELI SZEMLE** című folyóiratot. Jelentéktelen összegért jelentős örömet szerez Önnek.
A kiadó címe: Rehov Hamaapilim 5.
35154 Haifa-IZRAEL
Telefon: 04-531813

A témára, korábbi írásunk szerzője segítségével visszatérünk.

A Szombat válaszol

Bihari József, Eger. Értékesek, mi több színesek is a fejtegetései. Van azonban egy nem elhanyagolható szépséghibájuk. Egy olvasói levél keretébe próbál beszorítani különféle, egymástól ugyancsak távoleső témákat. Hogy lehet összepárosítani egy jiddis szó etimológiáját a Burg novellájával kapcsolatos elmélkedéssel? Vagy az izraeli kormányának a bétek tárgyalásait az állam születésével? Lássá be, ez nem megy.

Dr. Radnóti Lászlóné, Budapest. Levelében szóvá teszi, hogy a múlt évi decemberi számban Köszönetnyilvánítás címmel megjelent írásban tévesen szerepelt a neve. Radványi Lilit írtunk (netán lánykori nevét?), holott Ön Radványi Lászlóné, még helyesebben Radnóti Lili. Köszönettel vettük együttműködési javaslatát a fordítást illetően, és alkalomadtán élni fogunk vele.

Pásztor Miklósné, Budapest. Osztozunk mély felháborodásában, amiért a Vadász utca 29. számú ház falán elhelyezett emléktáblákat vandál módon leszaggatták és eltüntették. Mint ismeretes, itt, az egykori svájci követségen bújtatták 1944 végén a zsidókat. A nyilasok azonban még ide is bemelegkedtek, és szilveszterkor kegyetlen pusztítást végeztek. Úgy látszik ez sem volt elég...

Hanuka tájkán, de más alkalmakkor is több levelet kapunk, melyekben a *Szombattal* rokonszenvezők sok sikert kívánnak munkánkhoz, örömeiket fejezik ki jólsikerült írások kapcsán. Nincs módunkban kitérni ezekre a levelekre, s szerénytelenségnek tartanánk a publikálásukat. Ezúttal azonban köszönetünket fejezzük ki a jókívánságokért, észrevételeikért, még akkor is, ha azok netán kritikusak.

Múlt havi hibáink

Januári számunkba a nyomda s a korrektor mulasztása folytán számos sajtóhiba csúszott: a 3. oldalon a Dávid tornya című cikkben *Csoóri Sándor* nevét írtuk rosszul, s a 27. sorban a nyelvfordítás helyesen *nyersfordítás*; a 21. oldalon Tomas Venclova versének második sorában *Ház sokaság*-ról ír; Fabó Kinga A fül című verse első sorában *járuhnának* olvasandó a 37. oldalon; végül pedig nem svát hónapra esett januári számunk, mint írtuk, hanem *tévétre*. Szerzőink és olvasóink elnézését kérjük a fent jelzett, s az esetleges további hibákért.

Egyenlőség

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület 1992. februári bejegyzéssel létrehozta az *Egyenlőség Alapítványt*. Az Alapítvány célja a zsidó kultúrát és tudományt szolgáló irodalmi és művészeti tevékenységek támogatása, a fiatal tehetségek felkarolása.

Az Alapítvány bankszámlaszáma: Leumi Hitelbank, 1052 Bp., Bárczy I. u. 3-5. LHB 103382-Magyar Zsidó Kulturális Egyesület Egyenlőség Alapítvány.

A befizetett adományok, ha a fenti célokra érkeznek, leírhatók az adóalapból.

A közgyűlés elé

A MAZSIKE megalakulásakor anyagilag nulláról indult, semmiféle anyagi bázissal nem rendelkezett, első bevételeit az alakuló közgyűlésen beszédett tagdják jelentették, ugyanakkor fennállása alatt számos olyan feladatot oldott meg, amely anyagi erővel (forintban) mérve sem jelentéktelen.

Programokat szervezett (köztük számos nagy rendezvényt), klubhelyiséget üzemeltet, a havi programokról tájékoztatást készít, postáz, a SZOMBAT c. folyóirat kiadójaként anyagilag segíti az újságot stb.

Forrásaink jelentős részét (mintegy 80–95%-át) a támogatások tették ki. Ezek között pénzbeli támogatáshoz különféle pályázatok megnyerésével, szponzorok adományából jutotunk, és igen jelentős a nem pénzbeli adományok súlya; a mindenféle ellenszolgáltatás nélkül, lelkesedésből, tiszteletből, szeretetből vállalt programszervezés, az előadók, művészek ingyenes vagy jelképes tiszteletdíjért való fellépése, a rendezvényeinkhez ingyen vagy kedvezményesen biztosított helyiség, hangosítás, az adományozott berendezés (szék, asztal) stb. Kisebb, mondhatni elenyésző része a forrásainknak a tagdíjből befolyt összeg, és gyakorlatilag nem működik semmiféle vállalkozási tevékenység.

A források megszerzése soha nem volt könnyű, de 1992-ben ez már különösen nehéz volt, ami már a programok összetételében éreztette a hatását; nem volt anyagi forrásunk arra, hogy költségesebb programot szervezzünk és már-már azzal fenyegetett, hogy működésünket a már működő programokban is jelentősen korlátozni kell. Nem illik „dicsekedni” vele, hogy rendezetlen tartozásaink keletkeztek.

Nem várható, hogy a jövőben könnyebbé váljon a helyzet, könnyebben juthassunk pénzhez, ezért úgy vélem, saját házuk táján kell megtalálnunk a további működés feltételeit. Támogatókat találni egyre nehezebb. Akik pedig hajlandók rá, azok meghatározott programok megvalósításához nyújtanak támogatást, bizonyos célok elérésében kívánnak közreműködni, és nem nagyon érdeklik őket mindennapi „létezésünk” nagy is földhözragadt gondjai (pl. a villanyszámla).

Nem hiszem azonban, hogy egy ekkora szervezet, amely olyan sok családhoz szól, amely ma már rangot vívott ki a közéletben, s amelynek jó néhány színvonalas műsora élénk visszhangra talált, ne tudna megoldást erre a problémára. Az én javaslatom igazából nagyon egyszerű, nem is lehet javaslatnak nevezni, inkább figyelemfelkeltő, gondolkodásra, cselekvésre hívó szónak. Azt gondolom, hogy meg kell kísérelnünk önfenntartónak lenni, legalább is a legalapvetőbb működési feltételek költségei szintjén, és támogatókat keresni színvonalas, jó programok szervezéséhez. Másképpen fogalmazva: azon programjainkat, amelyek széles körben érdeklődésre és anyagi támogatókra is találnak, ne nyomják a mindennapi feszítő anyagi gondok, hanem azokat oldjuk meg magunk.

Ehhez a javaslatához egy kis számítás elvégzésére kérem a tisztelt olvasót. A MAZSIKE nyilvántartott taglétszáma cca 2500 fő. Valójában az igazán érdeklődő, a rendezvények valamelyikén alkalmatosan résztvevők létszáma ennél kevesebb, cca 1000–1500 fő, a tagdíjat fizetők száma cca 500 fő. Jelenleg a tagdíj 400,- Ft, a nyugdíjasoké és a fiataloké 200,- Ft/év.

(Folytatás a 4. oldalon) ☞

MAZSIKE a padlón

Kezdetben volt a remény.

1988–89-ben a demokratizálódó Magyarországon gombamód szaporodtak a társadalmi szervezetek, a „szabadság kis körei” népesítették be az országot. Az utána bekövetkező zuhanás, az eufória utáni másnaposság, a válság, szinte valamennyi mozgalmat elérte, a közösségi tettvágy alábbhagyott, a tagság passzív tömege még passzívabb és még „tömegesebb” lett (közben a szervezetek létszáma apadt), elmélyültebb, átgondoltabb munkára, szisztematikus és szakszerű működésre lett volna szükség, professzionális tevékenységhez folyamatosan biztosított anyagi háttérrel. Padlóra kerültek a különféle egyesületek, szövetségek.

Így például a *Magyar Zsidó Kulturális Egyesület* is.

Alig egy éve még tagadták a válságot a szervezet vezetői (közülük számosan azóta már lemondtak az elnökségben betöltött funkciójukról), ma azonban aki kicsit is beelát a MAZSIKE életébe, tagadhatatlanul észreveszi a bomlás, a diszfunkcionalitás jeleit. (A többi zsidó szervezet szintén hasonló gondokkal küzd, vagy még egyéb, speciális jelenségek is társulnak problémáikhoz.)

1. A MAZSIKE vezetőinek sorából s aktivistái közül jó két éve szivárog el (ha már nem befejezett e folyamat) az a humán értelmiségi réteg, amely beállítottságából adódóan egyedül hivatott egy *kulturális* egyesület szellemi arculatának kialakítására. Az alakulástól mostanáig zajló szervezeti identitáskeresés során vált sokak számára vállalhatatlanná a profil, ami felé a MAZSIKE a *magyar zsidó a kulturális* és az *egyesület* jelleg felől tolódt. Újraderfinálásra várnak a szervezet céljai (érdekvédelmi, politikai, szociális-karitatív), vagy az eredeti jelleg, irányultság felélesztésére. Mindehhez persze az is szükséges, hogy a *zsidó értelmiség, felelősségének tudatára ébredve, tevőleges szerepet vállaljon a közösségért* (itt persze nemcsak a MAZSIKE-ről van szó), aktívan kapcsolódjon be, esetleg vissza, a ma gyakran valóban nívótlan, de nélkülük soha fel nem cseperedhető közösség életébe. E folyamat talán csak évek múltán mutathat fel eredményeket.

2. A MAZSIKE megmaradt vezetői, kevés kivétellel, alacsony színvonalon vegetáló vagy nem a főprofilhoz tartozó szekciók irányítói, s inkompetensek a szervezet egésze tekintetében. Gyakran minden rosszindulatot nélkülöző szűklátókörűség, koncepcióhiány, zsidóságban, közösségszervezésben való járatlanság okoz működésképtelenséget. Lehet, hogy a szervezeti struktúra szorul módosításra, mert nem várható el dolgozó emberektől a munkaidő utáni tettvágy ebben a szférában, de a vállalt funkcióval kapcsolatos linkség, hanyagság tűrhetetlen.

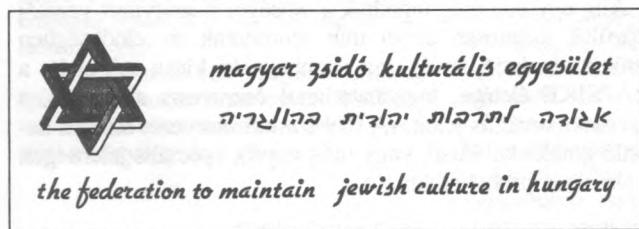
Sokak számára a MAZSIKE csak afféle ugródeszkaként szolgált, s azóta más szervezetben landoltak, hogy elfelejtsék a starthelyet. Tán még rosszabb eset, ha egyszerre többfelé köteleződtek el, s a MAZSIKE sínyli meg, hogy információkat, kapcsolatokat, támogatási forrásokat (melyeket szervezetünkben töltött idejük nyomán ismertek meg) most másikkal, nagyobb megbecsülést, közszereplést, nemzetközi kapcsolatokat jelentő funkciójukban kamatoztatják. Mindeközben a mostohává lett elsőszülött, törődésük, intenzív gondolkodásuk és munká-

(Folytatás a 4. oldalon) ☞

A közgyűlés elé (Folytatás)

1992-ben a befolyt tagdíj 140 000,- Ft volt, a klubhelyiségünk (irodánk, titkárságunk, diszpécserközpontunk, szerkesztőségünk) működtetésének költsége (üzemeltetés, munkabérek, programnyomtatás, postázás stb.) mintegy 1 800 000,- Ft, a tagdíjaink több mint tízszerese, és akkor ebben nincs benne még egyetlen szekció működése és egyetlen program sem!

De meg is fordíthatjuk ezt a számsort! Ahhoz, hogy a legelősimbb működési feltételeket meg tudjuk teremteni, ahhoz a tagoknak elő kellene teremteni 1 800 000,- Ft-ot. Ha 2500 fő taglétszámra számítjuk, akkor fejenként (családonként) évente 720,- Ft-ot, ha 1000 főre számítjuk, akkor 1800,- Ft-ot (havi: 150,- Ft-ot), és 500 főre nem is számítom, mert azt feltétlenül szükségesnek látom, hogy akik tagjaink, és érdeklődnek a programjaink iránt, a fenntartásunkhoz feltétlenül hozzájáruljanak.

Lehetőséget látok arra is, bár néhány kezdemény hamvába holt, hogy a MAZSIKE segítségével, és természetesen a hasznára is, vállalkozást indítsunk, azzal a szándékkal, hogy programjainkat magunk támogassuk.

Amikor a MAZSIKE tagságához azzal a kéréssel fordulok, hogy mérlegelje, képes-e, akarja-e nagyobb anyagi erőfeszítéssel támogatni ezt az egyesületet, akkor azt is el kell mondani, hogy sok mindent másképpen kell csinálnunk.

Joga van tudni minden tagnak, aki eltartja az egyesületet, hogy mire költöttük a pénzt, a felhasználásról joggal vár részletes elszámolást. Adminisztrációnk gyengesége miatt előfordult, hogy jelentősebb magánadományra nem figyeltünk fel, illetve nem jeleztük az adományozónak (köszönettel), hogy megérkezett az adománya stb.

A gazdálkodásban fokozott fegyelmet és az elszámolás nyitottságát kell biztosítanunk. Javasolom, hogy felvetésemet a MAZSIKE közgyűlésén vitassuk meg, és sürgősen döntsünk, mert késésben vagyunk!

Hajós né dr. Vértes Antónia
a MAZSIKE elnökségi tagja,
gazdasági ügyvezető

MAZSIKE a padlón (folytatás)

juk híján haldoklik. Káderpolitikára nemcsak diktatúráknak van szüksége, de folyamatos működésükhöz demokratikus szervezeteknek is.

3. Mind ez ideig megoldatlan maradt az Egyesület finanszírozása. Véleményem szerint jelenleg nem oldható meg, hogy „saját lábán járjon” a szervezet, ezért hatásos adománygyűjtő tevékenység beindítása szükséges, gazdasági tanácsadók, szakemberek bevonásával, honi és külföldi alapítványi lehetőségek szisztematikus kiaknázásával.

A magyar állam holocaust utáni restitúciója az össz-zsidóság járandósága, ezért e folyamatot a többi zsidó szervezettel karöltve, de felelősséggel kell menedzselni, mert a jövőnk szerves részét képezik mind az esetlegesen visszatérő ingatlanok, mind az egyéb anyagi javak. (Csak egy példa. Lehetetlen állapot a Garay utcai helyiség egyidejű használata klubnak, irodának és szerkesztőségnek. Egy jobbérzésű ember, kis túlzással, az ajtóból visszafordul a komfortfokozatot tapasztalva.) Szakszerű jogászi bizottságnak kellene felállnia – erre már történtek kezdeti lépések –, mely megvitatja valamennyi lehetséges lépést a jóvátétel ügyében.

4. A „belföldi diplomácia”: a többi zsidó szervezethez, képviselőkhöz s az egyéb társadalmi vagy politikai szervezethez fűződő viszony, úgyszintén a külügyek bonyolítása (legalább kapcsolattartási szinten) megoldandó feladat. Tüллépve a személys ellentéteken, minden elvi és praktikus nézetkülönbségen, törekedni kell az együttműködésre, s nem mástól válni a kéznýtűjtást.

5. A tagság aktív nyomása, közreműködő akarata nélkül per sze nincs esély változásra. Erről fog szólni a közgyűlés, ezen áll vagy bukik a MAZSIKE jövője.

Ha nem is teljességükben, de a fenti néhány gondolatot módomban állt néhány MAZSIKE-elnökségi tagnak előadni. Azt mondták: ez a „maximum-program”. Sajnos tévednek, ez a minimum, s annak is csak vázlatja, hevenyészett kritika, töredékes jövőkép csupán. Távoli talán a párhuzam, de a '68-as Párizs jelszavának szellemében kell nekünk is szembenézni feladatunkkal: legyünk realisták, követeljük a lehetetlent!

(sz. t. g.)

A MAZSIKE Elnöksége 1993. március 7-én délelött 10 órára hívja össze a szervezet tisztújító közgyűlését. Helye: a Budapesti Zsidó Hitközség Goldmark terme.

A közgyűlés korlátozott időtartama miatt lehet, hogy meg kell szabni a felszólalások idejét. Ezért az Elnökség kéri mindazokat, akik részletesebben kívánják kifejteni véleményüket az elmúlt időszak munkájáról, javaslatukat az Egyesület további tevékenységéről, szíveskedjenek február 18-án vagy 25-én a Garay utca 48. alatt megjelenni. Délután 5 órától az Elnökség tagjaival együtt készíthetik elő a tanácskozást.

„Álljon a közösség saját lábain!”

Székely Gáborral, Budapest főpolgármester-helyettesével beszélget Szántó T. Gábor

Néhány éve még a MAZSIKE közgyűlésén, lezser pulóverben, ma már egy ország által ismert pislogással szemüvege fölött, nazális hangon tett csöndben epés megjegyzéseket. Az ironia ma is a régi, olykor önmagát sem kíméli, a szennanáthás hang, s a közvetlenség úgyszintén.

– Amikor a jövőjét tervezi az ember, nem valószínű, hogy azt mondja, ha nagy leszek, Budapest főpolgármester-helyettese leszek. Miből, illetőleg kiből lesz tehát a főpolgármester-helyettes?

– 1948 szeptemberében születtem Egerben, ortodox családban. 1840-ben telepedtek le az őseim a városban, s egészen 1952-ig kóser háztartás volt nálunk. Annak idején a helyi hitközség megalapításánál is közreműködtek a felmenőim. Apám kiskereskedő volt, a *Chevra* elnöke, majd miután hitközségi elnök nagybátyám alijázott, apám került a helyére. Pesten végeztem a *Közgazdaságtudományi Egyetemen*, utóbb Pécsen, a jogi karon abszolváltam. Négy állami vizsga közül a polgári jog nem sikerült, és föladtam. Általában nem hiszik el rólam, de olykor lemondok dolgokról. Dolgoztam tanácsnál költségvetési munkakörben, két évig a *Budai Járási Hivatalban*, majd a főváros VII. kerületében a pénzügyi osztályt vezettem. Utóbb egy kissovetkezetet hoztam létre, s öt évig adótanácsadó voltam. 1990-ben a helyi választások után hívtak meg jelenlegi posztomra.

Gondozom a várost a legjobb tudásom szerint

– Korábban volt közöd politikához?

– Soha. Nem voltam, s nem vagyok párttag, csupán különböző ifjúsági szervezetekben mozogódtam. Apám ér-

deklődött a politika iránt, szocdem volt, s 1950-ig az egeri képviselőtestület tagja.

– Zsidó közösségben tevékenykedtél?

– Bármicvo voltam, később eltávolodtam a hagyománytól, s ahogy '68-ban elköltöztem Egerből, megszakadt ez a laza kapcsolat is. 1988-ban azonban alapító tagként vettem részt a MAZSIKE közgyűlésén.

– Aztán jött a rendszerváltás. Egyértelmű volt, hogy a liberálisokkal szimpatizálsz?

– Koromnál fogva az SZDSZ-szel, de akkor csak szurkoltam nekik, ebben merült ki a viszonyunk. Később is szakmai alapon kértek fel a munkára.

– Az eltelt majdnem három év politikai „közhangulatát” hogyan értékeled, minősíted liberális városháza-vezetőként, zsidóként, civil polgárként?

– Ez roppant bonyolult. Én a gazdaságban liberális elveket vallok: minden termelőegységet azonnal privatizálni, ez a legfontosabb. Szociális kérdésekkel kapcsolatban viszonylag érzéketlen vagyok. A szociális szféra hálószerpet játsszon, de a gazdasági döntésekben nem lehet szempont, csupán a háttérben. Ehhez egy óvatos, mondhatni konzervatív költségvetésre kell alapozni, spórolósan, fillérről fillérré átgondoltan. Ha a rasszista jelenségekre gondolsz, zsidóként nincs félelemérzetem. Főként a politikai töltetű antiszemitizmus zavar, de nem tartok a gyűlölet fokozódásától.

– Álmodz-e a várossal? Van-e küldetésstudatod, kis túlzással: olyasfajta felelősségérzeted Budapesttel kapcsolatban, mint apának a gyerekével?

– Gondozni próbálom legjobb tudásom szerint. Ha akcióban látok egy tűzoltót – ez megtörtént, amikor az Ybl-bazárnál égett valami –, igyekszem megtudni, mi történt. Amikor nagyobb közterületi csőrepedés volt, elmentem, hátha hasznomat veszik. Úgy gondolom, hogy a városért felelősséggel tartozom. Kihívás talán, de én magaménak érzem a teendőket. Biztos, hogy sok feladatot kisvárosiasan, aprólékosan végzek el, felesleges részletekbe merülök, de nem tudok nagyvonalúan intézkedni, ha az számomra nem tiszta.

Mindig azt mondom, amit gondolok

– Rólad köztudott, hogy nemcsak „zsidó származású” vagy, de ma is fontosnak érzed kötődésedet e közösséghez. Játsszik-e szerepet e tény abban, ahogy megnyilvánulsz hivatali posztodon, vagy igyekszel kettéválasztani a két élet-szférát?

– Én azt hiszem, mindig azt mondom, amit gondolok.

(Buk Miklós felvételei)

Nekem nem kell kontrollálnom magam, hogy a két dolog egymással harmóniában legyen.

– Azért kérdezem, mert számos politikusnál – akik bár „zsidó származásúak”, ma nem vallják magukat zsidónak – érzékelhető egy ezzel kapcsolatos zavar. Olykor mosakodásnak ható hivatkozás a származási tényre, olykor bizonyos hátsó szándékú politikai megfontolású vallomás. Nálad a két kötődés látszólag természetesen összefér.

– Én fürödni esténként szoktam... külön mosakodásra pedig nincs szükségem.

– Hogyan férhet meg egymás mellett ebből a szempontból a közélet és a magánélet, illetve esetekben a zsidó közösségi szerepvállalás?

– Pont fordítva látom. Számomra az a különös, akinél kétfelé válik. Például az, aki zsidónak született, zsidónak tartja magát, s esetenként mégis másként nyilvánul meg.

– Ebben nincs vita köztünk...

– Értem én a problémát. Akad rá számos példa, hogy olyan személyiség, aki magát bizonyos értelemben zsidóként definiálja, s mások is így könyvelik el, olykor szerepzavarba kerül. Több az olyan eset, akinél szülei esetében is csak „zsidó származású” a precíz meghatározás, az utód pedig nem talál utat a közösséghez. Aki valódi hagyományörző családból jön, ma nemigen szerepel a nagypolitika színpadán.

– Mi a csúcs, a legfelső szint, amin túl a galutban, a befogadó társadalom közéleti ranglétráján, egy magát zsidóként meghatározó embernek már nem szabad, nem érdemes vállalkoznia pozíciók betöltésére?

– Már az enyém is ilyen.

Zsidó származású miniszterelnök?

– Mi lehet az elvi határ, ahol még nincs ütközőpont?

– A másságot – bármilyen legyen is – nehezen tűrik az emberek, a kisebbségi másságot még kevésbé. A hagyományos antiszemitizmus még fokozza az ellenérzést. A zsidó-

ság és a magyar közéletben vállalt szerep könnyen sűrűlősdást szül. Aki pedig nem pozitívan éli meg zsidóságát, annak dupla fenekű lelki problémái adódhatnak. Engem magyar zsidónak neveltek, természetes egyenrangúsággal kezelve mindkét kötődést, talán ezért veszem könnyebben az akadályokat.

– Sarkítom a kérdést: Mit szólnál, ha Magyarországnak 1994-től „zsidó származású” miniszterelnöke lenne? Szerencsés dolognak tartanád-e ezt?

– Nem tartanám szerencsétlennek.

– Ez ellentmond az általad előbb vázoltaknak.

– Csak annyira találnám elhibázottnak, amennyiben mondjuk egy „református identitású” személynél. Egy politikus jó esetben elsődlegesen a pártjával kell azonosítania magát. Egyébként az SZDSZ részéről felmerülő személyek esetében nem jellemző az identitás, legfeljebb a származás.

– Maradt itt számos ellentmondás, de térjünk rá más problémákra. Hogyan fér meg a liberális szemlélet – ami jó esetben nem csupán politikai frázis, de egész életet átható szellemiség – a lényegénél fogva tradicionális zsidó vallással?

– Sehogy nem fér meg. A vallás meglehetősen türelmetlen. Testközelből éreztem ezt, ahogy apám szembesült az én vallástalanságommal, s e feszültséget csak egymás iránti szeretetünk tudta feloldani.

– Te most mégis tanulsz – mint tudom –, s ha nemzedékben ez nem is tendencia, de többen próbálják birtokba venni az elmúlt évtizedekben elkallódott zsidó tudást.

– Semmi mást nem szeretnék elérni, minthogy annyira ismerjem a vallást, mint az apám, vagy legalább úgy, mint ahogy jómagam a bármicvo idején. A bennem lévő igazi ellentétet a vallástalanság okozza. Ha tudom, se gyakorlom.

Emberek hitközség nélkül, hitközség emberek nélkül

– Mivel parlamentáris gyakorlattal rendelkezel, olykor felkérnek zsidó szervezetek, hogy akadozó konzultációjukat elősegítsd „pártatlan moderátorként”. Milyen a viszonyod e szervezetekhez?

– Kevés ember mondhatja a zsidó közösségben önmagáról, hogy nincs haragban senkivel. Nemcsak beszélő, de beszélgető viszonyban is vagyok különféle irányzatok reprezentánsaival, s ez sokkal több az előzőnél. Ellenben rosszul esik az az értetlenség, amivel néhányan képtelenek a megegyezésre. Egyébként úgy látom – talán mert vallásos közegeből származom –, a diaszpórában nem lehet más prioritás, mint a vallás, a hitközség. Ezt a „civil” zsidó szervezeteknek meg kell érteniük. A hitközségnek pedig el kell ismerni, hogy itt egy olyan nagy közösségről van szó, amelynek csupán töredékét birtokolja, képviseli. Ezért a többség véleményét is figyelembe kéne vennie.

– Ez egy bűvópatakként újra és újra felbukkanó gond. Rákényszerülhet egy vallásos közösség, hogy az „ostromlók”, a hagyomány kötelékét részben lazítva beengedje várába. Ez bár lehetséges, elvben sántít. Az igazi ellentét a hitközség sorvadása és a „vallástalan, de zsiás energiák” parlagon hagyása között feszül.

– Szerintem töredékszarmazásúakkal, vegyesházasságbeli partnerekkel együtt kb. 300 ezer embert érint a zsidóság Magyarországon. Tehát a létszám jelentős.

A másik szempont a diaszporában a vallás lényegi szerepe, azon belül az ortodoxiáé. A tények, a korlátok ellenem beszélnek, de az ortodoxiát az asszimilációtól még a neológia is elválasztja. Abból nehezebb kiszakadni. Nem pótolható semmi mással a *sabesz* melegsége, a *rasesóne*, a *jankiper* áhítata. Emlékük is maradandó, különösen a mindennapokat átszövő életforma.

– „Vonj kerítést a Tóra köré”?

– Pontosan.

– De ezzel azt is kimondod, hogy ily módon itt kipusztulásra van ítélve ez a közösség.

– Tartok tőle, hogy utánunk – ha így folytatódik az életünk, és nem lesz egy vallásos fordulat – nem marad fenn a zsidóság. Hiába a gimnáziumi *hanuka*-bál ezres tömege, a vitalitást sugárzó fiatalok, hiába az iskolák, ha kilépve a kapun, ha otthon, ha életformájukban nem nyer nagyobb teret a tradíció.

Lehet, hogy ennek a generációnak a meghatározó élménye a cionizmus lesz, ami nem baj, csak másik meccs. Ők mások lesznek, jó esetben sikeresen beilleszkedve izraeli zsidók. Én úgy gondolom, a diaszpóra lét egy „írastudóbb” zsidóságot jelent, vallást és kultúrát; az izraeli élet inkább egy cselekvő attitűdöt. Ez utóbbival szemben semmi fenntartásom, nem értékesebb, nem alávalóbb a galutnál, egyszerűen más. Akkor érzek igazi kötődést, ha az ortodox unokatestvéreimmel beszélgetek, s nem akkor, amikor a cionista rokonaimmal Izraelben. Mások a gondok, mások a gondolatok. Az ortodoxok is gyakran máshogy látnak bizonyos dolgokat, mint én, de nekik meg tudom magyarázni, hogy dolgom van itthon, fontos hogy például az egri temető rendben legyen, míg ezt a cionista nem érti meg.

Járni csak saját lábom lehet

– Az egyedek közösségi együttműködéséhez egy anyagi és szellemi értelemben egyaránt többszörösen lerombolt gyülekezetnek finansiális eszközökre van szüksége...

– Egerben gyakorlatilag egy évszázadig éltek zsidók. Ez alatt az idő alatt teljes infrastruktúrát teremtettek maguknak számos ingatlannal, a szükséges intézmények teljes skálájával...

– Attól tartok, azt akarod mondani, hogy a közösség egyedei teremtsék elő önerőből közösségi létük valamennyi feltételét.

– Ez a feladat.

– Csakhogy most van egy úr. „Élcsapatok” próbálnak a jövőnek dolgozni, mert létszámában kicsiny gyülekezetnek ma éppúgy szükséges zsinagóga, étterem, kultúrház, mint – reményeim szerint – a jövőben a népesebbnek. De ma e kevés forrásból lehetetlen külső segítség híján, vagy korábbi tulajdon visszaszerzése nélkül működni.

– Ezt nem vitatom, de a közösség addig nem tud „járni”, míg nem áll a saját lábára. Mert tény, hogy a magyar zsidóság – mely döntően rendezett körülmények között él – nem támogatja anyagilag saját közössége életét. A Hitközségnek e tekintetben offenzívabb politikát kellene folytatnia. Törekednie kell az értelmiséget és a vállalkozók – remélhetőleg egyre bővülő és finansiálisan erősödő – táborát bevonni a zsidó életbe.

– Az első apró lépés már megtörtént. Gondolok itt a Hitközség *hanukai fogadására*, ahol számos olyan közéleti személy, a kulturális élet reprezentánsa megjelent, aki ez idáig legfeljebb írásban, vagy egy-egy megnyilvánulásában fejezte ki azonosságát a zsidósággal. De távlatilag kevés az évi egy *hanuka*. Dinamikussá, vonzóvá kellene tenni minden szerveződést.

– Kétségtelenül igaz, hogy mind anyagi, mind szellemi értelemben lerongyolódott a zsidó élet Magyarországon. Abból a báli tömegeből kell megalapozni a rendszert, amit az iskolák növendékei produkáltak. Ez hosszú építőmunkát kíván. A több tízezer főre tehető – esetenként anyagilag is nehéz helyzetben lévő – „időseket” el kell látni segíetekkel, szociális intézményi háttérrel. Erre tényleg nincs más lehetőség, mint a külföldi alapítványi vagy nemzetközi szervezetek által biztosított források, illetőleg a honi költségvetési támogatás. Az azonban nem reális igény, hogy a MAZSIKE vagy a cionisták pénzt kérjenek a magyar államtól, vagy külföldről. El kell magukat tartaniuk, s ha ez nem megy, akkor a létjogosultságuk kérdőjeleződik meg. A Hitközség mindennapi működését is saját forrásból kellene finanszírozni. Az egyes templomkörzetek fenntartása az ot-tani tagok feladata lenne.

– Iskolák?

– Meggyőződésem, hogy a minden tanintézetet megillető állami kvóta mellett, ezeket a tandíjából kellene alapvetően működtetni. Azoknak a szülőknek, akik megengedhetik maguknak, nem szabadna elfogadni a külföldi támogatás tényét. Egy szemléletmódot kell megváltoztatni. Természetesen az alacsony jövedelmű szülők gyerekeinek szükséges a külföldi szponzor.

– A kultúra jellegzetesen nonprofit ágazat. Hogyan képzelhető el például egy igazán jól, tehát funkcionálisan működő kulturális szervezet támogatás nélkül?

– A MAZSIKÉ-t a tagoknak úri módon kellene fenntartani. Ha nem megy – nincs rá szükség. Ezek nem olyan nagy összegek. Ha a tagdíjból nem jön össze a fenntartási költség, akkor a szervezet nem életképes. Meg kell mozgatni saját erőforrásainkat. Tudomásul kell vennünk, hogy csak magunkra számíthatunk. Enélkül nincs magyar zsidó jövő.

A miniszterelnöknél tett látogatás margójára

Válaszféle Korányi Lászlónak

Kedves Laci barátom!

Mielőtt azt a bizonyos levelet elküldték, vagy egy órát vitakoztam Veled (telefonon), arról próbáltalak meggyőzni, hogy felesleges, sőt talán káros is, amit tesztek.

Elküldték, elmentetek a Miniszterelnök úrhoz, és most megírtad cikkedet a *Szombatba*. (1992. december. *A szerk.*) Mondtam Neked, hogy kedvem volna vitakozni veled, mire megkértél, hogy válaszoljak rá írásban. Íme (megpróbálok nagyon tömör lenni).

Antall József urat személyesen nem ismerem, de megnyilvánulásai alapján nem tarthatom olyan embernek, aki nem fontolja meg, hogy mit cselekszik. *Ha Csurka úr valóban fasiszta – mint ahogy magam is hiszem –, akkor ezt Antall úr is tudja. Ha megfér vele egy pártban, tökéletesen mindegy, hogy mit ígér.* Ha az USA elnöke közvetlen munkatársai között Ku Klux Klan-tagok tevékenykednek, ígérhet bármit a színes bőrű lakosságnak, ki hisz neki? Nagyon fontos hangsúlyoznom, hogy a vitánk szempontjából ezen esetben (tehát, ha Csurka úr fasiszta) teljesen mindegy, hogy milyen megfontolásból viseli el Antall úr Csurka urat. Ha gyengeségből, akkor ez a levél kifejezetten káros, szinte provokáció. Ha elvből, akkor mit érthetünk el? Ez volt és ez ma is a *levéllel szembeni kifogásom*. Komolyan meglepődtem a hatásán (tehát az azt követő meghíváson), de utólag elemezve újra rá kellett jönnöm, hogy bár Antall úr szerintem *pocsék stratégia, de zseniális taktikus*. A beszélgetés megtörtént, elhangzott egy-két (feltehetően a bazári alku klasszikus szabályai szerint „kicsikart”) ígélet, és... a karaván halad tovább.

Ugyanakkor a *levél* egyik megnyilvánulása volt azoknak az *álcselekvéseknek, amelyek a magyarországi – nem létező – zsidó közéletet jellemzik*. Az antiszemitizmus elleni harcnak a dobverés, a hangos siránkozás csak az egyik, és messze nem a legmegfelelőbb módszere. A dobos kifárad (esetleg megun-

ja), a hangok hozzáadódnak az általános háttérzajhoz, marandó hatása nem marad.

Laci! (A továbbiak részletes kifejtése meghaladja ezen írás kereteit, de boldog lennék, ha egy konstruktív vitát indítanék el veled.) Először is eldöntendő, hogy *itt akarjuk-e folytatni az életünket? Ha igen, akkor harcolnunk kell a teljes (tehát nemcsak az alkotmányos, hanem a tudati) emancipáltságunkért (is). Ennek leghatékonyabb eszköze a magyar zsidóságnak – mint autonóm közösségnek – a megerősítése, a magyar zsidó közélet, a zsidó identitástudat újateremtése*. Egy erős, megszervezett, éppen ezért magabiztos zsidósággal szemben az ilyen Csurka-félék tehetetlenek. Azt kellene „kitalálnunk”, hogyan lehet ezt a célt elérni?

Zárszóként egy történet. Megkíséreltem felvetni egy zsidó polgári klub (mozgalom) ötletét, amelynek az lett volna a célja, hogy a zsidóságot mint polgárt (filisztert) fogja meg foglalkozása, hivatása által (amely független vallásossága mértékétől, politikai meggyőződésétől, a cionizmushoz való viszonyától stb.). Elképzeltem a zsidó orvosok, újság- és szépírók, kereskedők, tanárok, történészek, folkloristák, bankárok, zenészek stb. egyesületeit egy közös polgári szervezetben, székházzal, könyvtárral, kávéházzal, étteremmel, infrastruktúrával. Nyilvánvaló volt, hogy a célnak először a tehetős embereket kell megnyernem, akik a mozgalom élére állva finanszírozni tudják az – üzleti vállalkozásnak sem akármilyen – ügyet. Az első (tényleg „jó zsidó”) gazdag ember, akit az ötlettel megkerestem, a következő szavakkal utasított el: „Benne vagyok már egy féltucatnyi szervezetben, snóderolok mindenhova, mit akarsz még tőlem?” Ennyit a szervezetekről és a zsidó közleletről.

Baráti üdvözléssel:

Simon Iván

Viszontválasz Simon Ivánnak

Kedves Iván!

Köszönöm, hogy vetted a fáradságot és írásban válaszoltál cikkemre. Azért örülök ennek, mert – ebben egyet is értünk – az ilyesfajta, konstruktív, nem személyeskedő viták nagyon hiányoznak a magyarországi zsidó közleletről.

Nem értünk egyet azonban a miniszterelnökkel történt találkozóra vonatkozó gondolatmenettedben. Véleményem szerint a *kiindulásod téves: abból, hogy mi Csurkáról azt gondoljuk, hogy fasiszta, nem következik, hogy ezt Antall úr is így tudja*. A miniszterelnöknek Csurka feltétlenül kényelmetlen, de az ő szempontjai egészen más dimenziókban helyezkednek el, mint a mieink.

A demokratikus közleletnek az érdekek szabályozott képviselésére és egyeztetésére kell épülnie. Ebben az „erős, megszervezett, éppen ezért magabiztos zsidóságnak” céljai elérése érdekében pragmatikus szempontokat szem előtt tartva kell

részt venni. Egyetértünk abban, hogy ezek közé a célok közé tartozik a tudati emancipáció is és a rasszista uszítással szembeni további jogi szabályozás. A demokrácia megélte és ezen érdekképviseleti módszerek – ami közé a mindenkori kormány vezetőivel történő tárgyalások is beletartoznak – hatékony alkalmazása tudja csak tehetatlenné tenni a Csurka-féléket. Ez pedig nem áldicsekvés és nem dobverés.

Ami leveled másik gondolatmenetét illeti, én is azt gondolom, nagyon jó lenne a zsidó identitástudat megerősítése, a *valódi zsidó közélet* kialakítása, aminek egyik fontos eszköze lehetne polgári léthez kapcsolódó szerveződések létrehozása. Ehhez talán az ilyen viták is közelebb visznek.

Baráti üdvözléssel:

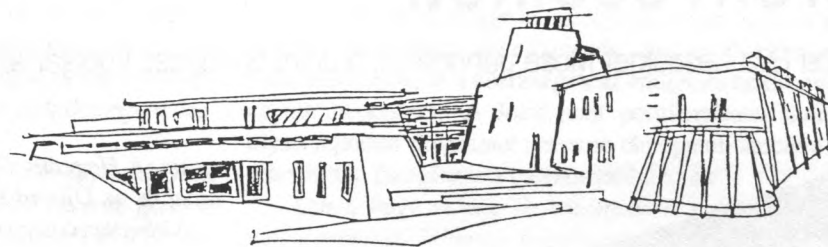
Korányi László

Az új Lauder Javne iskola tervpályázata

A *Ronald S. Lauder Foundation* által támogatott világi zsidó iskola 1992. november 12-én kapta meg térítménymentesen a Budakeszi út 48. szám alatti telek egy részét 99 éves használatra új elemi és gimnázium építése céljából. Az iskolaépítő bizottság az építészeti tervre meghívásos pályázatot írt ki.

Az igen rövid rendelkezésre álló idő, mindössze 15 nap ellenére december 7-én kilenc, a pályázati feltételeknek eleget tevő pályamű futott be. A zsűriben az iskola képviselői és *Somogyi László* volt építésügyi miniszter úr mellett *Ferencz István*, *Mónus János* és *Eltér István*, elismert budapesti építészek, *Miklós Mária*, a XII. kerület főépítésze, valamint *Dr. Klein Rudolf* építész, egyetemi tanár foglaltak helyet. A zsűri a színvonalas munkák közül egyhangúlag egy, magasan kiemelkedő művet javasolt kivitelre. Szerzői *Sugár Péter*, *Karácsony Tamás* és *Szerényi Győző* építészek. E terv az anyagi-funkcionális és esztétikai-szellemi tekintetben kivételes kvalitásokat mondhat magáénak.

Az épület nem hierarchikusan építkező nagy ház, hanem a strukturalizmus elvein alapuló, autonóm részekből egységbe foglalt kis város, a kicsik városa. Így a viszonylag nagy, 9584,7 m² alapterületű, az erdő fái közül előbukkanó épület nem hat súlyosan. Belső világát a Lauder iskola pedagógiai elvei és az építészek rendkívüli érzékenysége határozták meg. A tantermeket kisebb, részben különálló tömbökbe csoportosították egy a tereplejtést követő fővonal mentén. A 24 törzstantermet és 15 csoportszobát felölelő elemi iskola és gimnázium számos szakeladóteremmel, laboratóriummal (biológia, kémia, fizika, science, földrajz, számítástechnika), és mű-

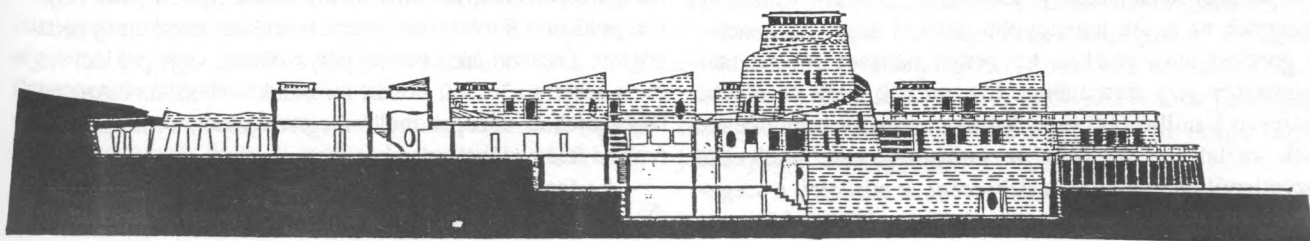
vészeti oktatást segítő helyiséggel (rajzfestészet, szobrászat, kerámia, fotó-videó, ének-zene) rendelkezik. A felsorolt tartalmak kapcsolása nem egyszerű hozzáadással, hanem városszerű strukturális egység létrehozásával valósul meg. Így a gazdag térszerkezet az individuális teraktól az egész iskolai közösséget befogadó nagyterekig lehetővé teszi az időben és térben kötetlenebb oktatási formákat, és a gyerekek számára ingergazdag környezetet biztosít. A differenciált térstruktúrában az iskolai közélet műhelye lehet a demokratikus társadalmak modellezésének, a szociális és kulturális viselkedésminták elsajátításának. Az épület strukturalista ritmusából kilépő és annak fókuszát alkotó középpontba állított zikkurat formájú toronyépület az iskola kulturális és tudományos életének központja (eladóterem, kiállítóter, klub, könyvtár és imaterem). Tereiben helyet kaphat a zsidó közösségi élet, a felnőttoktatás, könyvtárterme istentiszteleti hely lehet.

Az épület oldott tömegei, tiszta, geometrizáló formavilága (utalás a „ne csinálj faragott képet” parancsolatra) tökéletesen beilleszkedik a környezet természeti adottságaiba és a budai hegyvidék Bauhaus-szellemű építészeti kontextusába. A zsűri egyhangú véleménye szerint az új Lauder iskola a főváros jelentős építészeti alkotásává válhat.

Az emberléptékű és funkcionális terv szellemiekben is kiemelkedő. Ez volt az egyetlen pályázati terv egyébként, mely sajátos zsidó identitással rendelkezik. Ez az identitás megnyilvánul mind a nem hierarchikus, strukturalista térszervezésben, mind pedig a jelképekben gazdag, sajátos építészeti nyelvben. Fontos eleme ennek a fal, mely elkülöníti a természettől, az *Édentől*; a labirintus, a rendezett óskáosz településképe – nem véletlen a jeruzsálemi óváros képét idéző tömegképzés –; a *zikkurat*, azaz *Bábel tornya*, az ég felé törő babiloni torony, a tudás megszerzéséért az Istennel dacolás jelképe, a hely, ahol a föld és az ég összeér.

Ennek ellenére az épület nem hat archaikusan. Sőt a racionális, ritmikusan ismétlődő struktúra (tantermek) és a központi organikus struktúra (zikkurat) ütközése, a metaforikus tartalmak architektonikus megjelenítése a posztmodern építészeti élvonalába emeli az új iskolát. Más szóval egyszerre ősi és szupermodern. Olyan kettősség ez, mint a liberális zsidóság identitásáé, mely egyszerre hordja magában az ősiesség magját, de a mindenkori korszellem finom érzékelője és gyakran meghatározója is.

Dr. Klein Rudolf, építész
Héber Egyetem, Jeruzsálem

„A közösségek hangolják össze tevékenységüket, s mi támogatjuk törekvéseiket!”

Szécsi Éva beszélget Mose Jahodával, a Joint budapesti irodájának igazgatójával

Mose Jahoda a szarvasi táborban

– Igazgató úr, tudja-e, hogy az idén sokkal több ember szorul segítségre, mint 1992-ben? Ha nem is számszerűsíthető ma még, de annyi bizonyos, hogy az a réteg, amely a Joint klientúráját alkotja, tovább szegényedik.

– Akkor kezdjük azokkal a számokkal, amelyeket ismerünk. 1993-ban Magyarországon a Joint 3 millió dollárral gazdálkodik. Sok országban csökkenteni kellett a keretet, a recesszió miatt csökken a jótékonyság, kevesebb pénz érkezik az amerikai zsidó szervezetektől. Tehát nagyon elégedettek lehetünk, hogy a magyarországi Joint mégis több pénzzel rendelkezik 1993-ban, mint tavaly. Ennek az összegnek az egyik legnagyobb tétele a segély, a szociális gondoskodás, részben közvetlen pénzsegély, részben élelmiszersegély formájában. Ide tartozik a téli segély is. Összesen 1 millió 600 ezer dollár a keretünk erre a célra. Csak vázlatosan sorolom az intézményeket, amelyeket közvetlenül támogatunk: a debreceni, a miskolci, a szegedi idősek otthona, a Páva utcai otthon, a Hanna kóser ét-

terem, a Hegedűs Gyula utcai Nyugdíjas Klub, az Alma utcai és az Újpesti Idősek Otthona.

A következő nagy tételünk az oktatás: 700 ezer dolláros keretből támogatjuk az óvodákat, a zsidó iskolákat, köztük az Anna Frank Gimnáziumot. S ebből a keretből fordítunk 500 ezer dollárt a szarvasi Lauder-Joint tábortra.

Szarvas több, mint nyári tábor

– Nem érez itt valami aránytalanságot? Elvégre Szarvas viszi el a keret csaknem kétharmadát.

– Nézze, számunkra Szarvas jóval több, mint egy nyári tábor. Nemcsak azért, mert külföldről is fogad gyerekeket, vagy mert nem kizárólag nyári program, hiszen a felkészülés, az ifjúsági vezetők, a madrihok képzése már az év elején megkezdődik. Mi az egész tábort, a szülői találkozókkal együtt úgy tekintjük, mint a zsidó tudat újjáélesztésének egyik bázisát. S az idén, a gyerektábor befejeztével a Lauder-alapítvánnyal karöltve a tanároknak akarunk szemináriumot szervezni. És még valamit: mivel 1992-ben létesült a Ben Jehuda óvoda, majd a Javne iskola új óvodája, sikerült külön keretet biztosítani ezek számára.

– Ez nagyszerű, de hallomásból tudom, hogy néhány dolog azért hiányzik: mérleg, higiénikus játékok, praktikus, jól kezelhető szőnyegek, heverők stb.

Célirányos szociálpolitika

– Ezt a helyszínen kell eldönteni. A mi költségvetésünket a prioritások határozzák meg úgy, hogy a vezetőkkel javaslatok alapján megbeszéljük, hogy mire adjuk a pénzt.

S éppen e példa kapcsán szeretném leszögezni, hogy a jövőben a Joint az eddiginél fokozottabb mértékben akar célirányos – „target-oriented” – lenni, csak ilyen szociálpolitika lehet igazán eredményes. Már tavaly voltak ilyen kijelölt céljaink: például a Rabbiképző Intézet keretében létesített új pedagógium. Ösztöndíjakat adtunk pályázóknak, vagy például vallásos célokra 130 ezer dollárt fordítunk – ebből az összegből támogatjuk az ünnepek méltó megrendezését, a masgialrokat (vallási felügyelőket), a sahterokat.

– A végszóhoz szeretnék hozzáfűzni még valamit. Ugye Ön tudja, hogy Magyarországon nem olcsó és nem

könnyű kóser konyhát vezetni? S nem is a legtehetősebbek élnek kóser kosztón.

– Én a magam részéről a kérdést megoldottam, évek óta vegetáriánus vagyok. De tréfán kívül: tudom, hogy ez nagy probléma. A Páva utcai konyha, amelyet a Hitközség vezet, s amelyet 80%-ban a Joint finanszíroz, csak részmegoldás az idősök étkeztetésére. Több és olcsóbb kóser élelmiszer kell. A Joint már felajánlott ösztöndíjat fiataloknak, hogy kiképezzük őket Izraelben sahternak, de mindaddig nem volt jelentkező. Támogatjuk az óvodák kóser konyháját, de tudjuk, ez kevés. *Miért nincs Magyarországon kóser élelmiszergyártás?*

– *Valóban, miért nincs? Hiszen a nyugati cégek sorra vásárolják meg és sorra zárják be a magyar élelmiszeripari üzemeket, s elbocsátják a munkásokat.*

– *Megismétlem: a Joint tevékenysége célirányos, de nem akar a közösség helyébe lépni, még kevésbé helyette gondolkodni.* A Joint nem társbérelő, nem társtulajdonos itt a Síp utcában, csak vendég.

– *Szívesen látott vendég.*

– Igen, de ez nem változtat azon a véleményemen, hogy *a közösség legyen önálló*, különböző csoportjai koordinálják tevékenységüket. A közösségnek kell megoldást találnia a kóser élelmiszergyártásra, álljon elő javaslataival, s mi majd megbeszéljük az anyagi támogatás feltételeit. A Joint nem ellenőr, de szívesen részt vesz a közös akciók előkészítésében, sőt, sok esetben kezdeményez, tanácsokkal segíti a zsidó közösségeket. Gyakorlatilag a hidegháború megszűnése óta szervezzük a hitközséggel együtt az ebédkihordást – jelenleg naponta 200 adagot viszünk szét ágyhoz kötött embereknek. Ezt angolul a reklám-szaknyelv „meels on wheels” (kerék-ebéd)-programnak nevezi. Tavaly a Joint nyolc teljesen új járművet (minibuszt és kis teherautót) adományozott a Hitközségnek erre a célra. Tőlünk indult el 3500 idős ember egyéni segítéyzése. Valóban ott akarunk lenni, ahol segítségre van szükség. De nem győzöm hangoztatni: a közösség legyen a kezdeményező, a szervező. Ismerve a magyar zsidóság képességeit, intelligenciáját és erejét, hiszem, hogy képes létrehozni saját hatékony intézményeit. Jó példa erre a már működő *Magyar Zsidó Szociális Segély Alapítvány*. Ez kezeli az összes, a Joint által támogatott szociális és jóléti projektet. Politikáját egy erre a célra létesített Kuratórium határozza meg.

Más kérdés, hogy nekünk vannak nemzetközi tapasztalataink, amelyeket szívesen átadunk. Most létesül majd a Holocaust-túlélők traumaközpontja. Természetesen felhasználtuk a jól működő angliai és hollandiai Holocaust-központok tapasztalatait, hoztunk tanárokat Hollandiából, kaptunk angol nyelvű irodalmat Londonból.

– *Van erre helyiség?*

– Ez nem lehet probléma. A Hitközségnek, a működő zsinagógáknak vannak helyiségei, koordinálják tevékenységüket. És nem szabad megfélekezni Szegedről, Debrecenről. Egyébként is, az idén a Joint erőteljesen a vidéki zsidó közösségekre akar koncentrálni. És egyik legfőbb vágyunk, hogy új tartalommal, étellel töltsük meg

a *Zsidó Diákok Szövetségét*. A testvérszervezetek nagy segítséget adnak Brüsszelből, Londonból.

Hatékonyabb együttműködést a szervezetek között!

– *Beszélgésünkben legalább annyiszor fordul elő a „közösség” szó, mint a pénz.*

– Ezt nem lehet eléggé hangsúlyozni. Jó lenne, ha a vezető zsidó személyiségek összefognának, megbeszelnék a legégetőbb feladatokat, és a közösségek az eddiginél hatékonyabban együttműködnének. A Joint mint politikamentes szervezet, olyan fejlődési programot szeretne támogatni, amely a zsidó szervezetek összefogását hatékonyabbá tenné.

– *Lehet, hogy utópia, de véleményem szerint előbb vagy utóbb számítani kellene a hazai zsidó jótékonyagra. Elvégre nemcsak gazdag amerikai zsidók vannak, csak nálunk a jótékonyág még nem jött divatba. Még nem fedezték fel, milyen jótékonyan lehet vele adót csökkenteni.*

– A jótékonyág még jövedelmező is lehet. Bulgáriában például már működnek olyan üzleti vállalkozások, amelyeknek egyik társtulajdonosa a zsidó hitközség. E vállalatok profitját a közösségek szociális célokra használják fel. Ezt pontosan tudom, mert a bulgáriai Jointot is én vezetem.

– *Azt hiszem, a pénzen kívül másfajta szervezethez és másfajta szemlélet kell. A szervezett jótékonyágnak nálunk nincs hagyománya, legalábbis az utóbbi 40 évben makacsul tagadtuk, hogy egy szocialista társadalomban ilyesmire szükség lenne. Most nem akarok belemenni az ideológiába, csak hadd jegyezze meg annyit, hogy nálunk nemigen tudják, mi fán terem az önkéntes, a volunteer mozgalom.*

– Ezt roppant fontos kérdésnek tartom. S ki merem mondani, hogy arra vagyok a legbüszkébb, hogy a magyar zsidók tudnak változtatni attitűdjükön. Annak idején sokan mondták nekem, hogy ne reménykedjek frontáttörésben. És mégis sikerült, éppen az önkéntesképzésben. A Rabbiképző Pedagógiumában beiktattuk a tantervbe a szociális önkéntesek, a „social worker”-ek képzését, a hallgatók heti négy óra önkéntes társadalmi munkát végeznek. És a többi iskola tantervébe is igyekszünk ezt beépíteni mint fakultatív vagy rendes tantárgyat. Kitűnő munkatársunk, *dr. Salamon Edit* vezetésével dolgozzák ki a tematikát.

– *Esetleg nem zsidó intézményeknek is átadnák tapasztalataikat?*

– Először azt szeretném, hogy nekünk sikerüljön. Ha igen, miért ne adnánk át másoknak a tapasztalatokat? Elvégre ma üdvözlendő tevékenység a jótékonyág.

Mindent egybevetve: nagy utat tettünk meg a korábbi magyar zsidó segélyközponttól. Most az a lényeg, hogy a közösségek önállóan javasoljanak, tervezzenek, s mi valahol félúton találkozunk velük. De még egyszer leszögezem: a magyar zsidó szociális tevékenységnek új úton kell haladnia. Ehhez hatékonyabb összefogás kell. A zsidó szervezetek hangolják össze jobban tevékenységüket, s mindennek az alapja, hogy jobban értsék meg egymást.

Kegyeltsértés avagy történelmi revízió?

A II. magyar hadsereg 1943. januári–februári doni vereségének évfordulójára kiállítás nyílt a *Hadtörténeli Múzeumban*. A fél évszázad előtti sorscsapás a magyar történelem egyik nagy tragédiája, többször annyian pusztultak ott el, mint a muhi vagy a mohácsi csatában. Ennek ellenére a pártállamban inkább elhallgatták tényét, mint gyászolták az áldozatul esett parasztot, szabót, lakost, tanítót, rőföst, hivatásos katonát, a gulagfogságba jutott „szerencsést”. Azt vártuk, hogy a Varsói Szerződés megszűntével a Szovjetunió-ellenes hadjáratról teljesebb képet kaphatunk, újabb tényekkel, dokumentumokkal bővítjük az eddig tudottakat. Tévedtünk, ismét elfogultsággal, egy más-fajta ferdítéssel találkoztunk.

Az amúgy sem gazdag összeállításnak, amely az 1920–43 közötti hadsereget akarja bemutatni, a háború csak szobányi része. Láthatunk a hadsereg fejlesztésére lelkesítő toborzókat, fegyvereket, egyenruhákat, többségében tisztit, szolgálton kívüli parádékhöz, tábornoki portrékat, a hősiességet dicséző színes plakátokat. Olvashatjuk az ország vezetőinek, lapszerkesztőknek optimista szövegeit a frontra indulókhoz, nézegethetjük a gyönyörű kitüntetések, a csinos ápolónőket, a haditudósítók fényképezőgépeibe nevetőket. Bemutatnak egykori katonai behívókat, de egyet sem a szülőknek, házastársaknak küldött halotti értesítések közül; nem rendítik meg a látogatókat a menekülés rémségeivel, mert arról nem adnak hírt, mintha a történetekre nem gyászolva, inkább büszkélkedve emlékeznének. Azt feltűntették egy tablón, hogy 168 ezer katonája volt a kivezényelt seregnek, de arra már nem jutott hely, hogy szörnyülködjenek a 100–120 ezer halott felett.

És nem emlékezik a kiállítás a páriákra, az 50 ezer munkaszolgálatosra. Azokat, akiket ugyan katonai behívóval kényszerítettek a pokolba, de már fegyvertelenül vitték őket a tűzvonalba, ahol a legmagasabb parancsnoki engedély szolgáltatta ki őket a többnyire szadista tiszték és keretlegények kegyetlenségének. Nem látunk a hőmezőkön egyetlen vászonruhás, szandálos sárgaszalagost, a két lövészárk között aknát kézzel

szedőt, felgyújtott pajtát vagy kórházat, ahonnan a megnyomított zsidók ki sem tudtak menekülni, vagy ha megkísérelték, lelőtték őket.

Ezek a rémségek nem a megmenekült 5–6 ezer munkaszolgálatos felnagyított történetei. A leírtakat tapasztalta az akkori honvédelmi miniszter, nagybacsoni *Nagy Vilmos* vezérezredes, aki a német–magyar szövetséget Budapest és nem a horogkereszt szempontjából értelmezte, aki a zsidóüldözéssel – szemben sok tisztársával – nemcsak nem kívánt egyéni hasznot húzni, de igyekezett a törvényeket betartatni, és meg akarta akadályozni különösen a fronton elkövetett egyéni és kollektív embertelenséget. A II. hadseregnél tett látogatása utáni intézkedések során figyelmet fordított a munkásszázadokra. Erről így vall emlékiratában: „*Megszüntettem a munkásszázadok fogolyként való kezelését. Elrendeltem, hogy a betegeket és a szolgálatra alkalmatlanokat azonnal leszereljék. Megköveteltem, hogy a munkaszolgálatosok ellátása megfelelő legyen, hogy a teljesítményt ne emberroncsokból kényszerítsék ki. Eltiltottam a rossz bánásmódot és a testi fenyegetést... Ezek az intézkedések azonban a minisztérium tisztikarának egy részében igen nagy ellenszenvet váltottak ki irányomban. Ezek az urak egyetértettek a nyilasokkal...*” Azok az urak zsidóbérencnek bélyegezték miniszterüket, s addig jelentgettek a németeknél, támadták a szélsőjobboldali képviselőket, míg 1943 júniusában lemondásra kényszerült.

Az emlékező kiállítást a honvédelmi államtitkár, *Raffay Ernő* nyitotta meg. Ő is hallgatott a munkaszolgálatosokról, nagybacsoni Nagyról. Felvetette azonban a II. hadsereg parancsnokának rehabilitálását, s érezte, hogy számára a bolszevizmus elleni harc nagyobb erkölcsi értéket jelent, mint a náci oldalán elvesztett háború negatívuma. Az USA-t, Angliát és más országokat azért nem ítélte el, mert szövetségesei voltak a Vörös Hadseregnek.

Várai Emil

Szeressük egymást gyerekek...

Figyelemmel kísérem a televízió *Krónika* című műsorát. Egykori frontkatonák emlékeznek megpróbáltatásaikra. A *2. Magyar Hadsereg a Donnál* címmel. Akad köztük, aki érzékenyül, miközben egy iszonyatosan hideg éjszakáról beszél: a fagy és hó világában a családjuktól elszakított honvédek, fedezékükben pattogó tűzű kályha mellett, forró rumosteával igyekeztek, amennyire lehetőség nyílt rá, kellemessé tenni kényserű együttlétüket. Meglep, amit mond. Testük felmelegedése után lelküket átjárta egy dal: *Szeressük egymást gyerekek, a szív a legszebb kincs, ennél szebb szó, hogy szeretet, a nagyvilágban nincs...*

Nem vagyok bizonyos abban, hogy a dal szövegét szabatosan idéztem. Van már vagy hatvan éve, hogy először hallottam szülővárosomban, Komáromban. Nevelőapámnak, *Krausz Mór* szobafestő segédnek – autodidakta zenész volt, a helyi munkásdalárda karmestere – kopott harmóniumán fiatal barátja, *Seres Rezső* nyomkodta esténként a billentyűket, komponálta a szeressük egymást gyerekeket. Sokadik dalát, ott, akkoriban.

Ez még a régi Csehszlovákiában történt. Jómagam tizenéves iskolásgyerekként „felnéztem” a termetre nálam nem nagyobb, rekedten énekelgető, csillogó szemű dalszerzőre. Műveit már „odaát” a Duna

túoldalán is jól ismerték, Magyarországon is sláger lett legtöbbje. Nem sejtette a „kis Seres” – nálunk így emlegették –, hogy egy évtizeddel később dala könnyeket csal majd a magyar honvédség tisztjeinek és katonáinak szemébe a keleti harctéren, s közben az ő rokonai, gyerekkori pajtásai, a komáromi zsidó fiatalok, rumostea és dalos kedv nélkül, meggyötört, éhező munkaszolgálatosokként kevés kivétellel ott pusztulnak el az ukrainai hőmezőkön.

Vitéz *Haynal Alajos* ezredes – később német vaskeresztes vezérőrnagy – öreg földijeim, egykori honvédek tanúsága szerint, amikor útbendítette őket, a távolabb felsorakoztatott munkaszolgálatosokra mutatva, ilyen „szózatot” intézett hozzájuk: „Rátok vár, árkász fiaim, hogy azokat ott jó mély gödrökbe hengergessétek, hogy közülük egy se léphessen többé a szent magyar földre.”

Figyelemmel kísérem a *Krónika* című műsort. Éljenek békében és jó egészségben a sorozat fél évszázad múltán érzékenyülő tanúságtevői, akiknek életbenmaradását segítette a zsidó szerző szívmelegítő, vigaszt nyújtó dala, nyugodjanak békében a halálra kínzottak, akiknek „jó mély gödrök” sem jutottak.

(vadász)

RAPAI ÁGNES

Az identitásom

az identitásom köszönöm megvan úgy tíz esztendeje melleleg fogalmam sincs mi a baj az év kifejezéssel értelmező szótár év fn 12 hónapból 365 v. 366 napból álló időszak amely alatt a föld egyszer megkerüli a napot szóval raj tamással dumcsiztam erről a mazsikében olyan hogy félzsidó nincs utasított rendre a főrabbi maga igenis zsidó de nem de igen de nem de igen hiszen az édesanyja is az na haver ekkor dühbe gurultam amit én se értettem igazán és alkudozni kezdtem mintha piacon lennék a végén szinte láttam elégedett mosollyal egymás markába csapunk maga magyar és zsidó oké azóta kérlekszépen az identitásommal semmi baj de azért csöppet elborzadok amikor a csurkát hallom tegnapelőtt például aszongya hogy egy keresztény kislányba belement a kullancs és aszongya hogy azok a szemét ateista tanárok nem vették ki belőle direkt benne hagyták a kullancsot tiszta tisztaeszlar kedveském hidd el amikor barátaim próbálnak megnyugtatni hogy az arcomon semmiféle zsidó vonás nem fedezhető fel elfog a nyugtalanság amikor úgy látszik kafka kasztélyából végre kijutok a napfényre hol rettegni semmi ok se lesz de sötétségben lopakodom tovább akkor az identitásommal hogy lehetne baj

Az ígélet...

Annak idején örömmel számoltunk be a Szombatban arról, hogy hosszú szünet után a zsidó szervezetek vezetői – a MÚSZOE képviselője kivételével – a közös tennivalók egyeztetésére október 8-án találkoztak a Síp utcában. Az ott született megállapodás arról szólt, hogy a találkozót követő hónapokban rendszeresen összeülnek, előre megállapított témákat vitatnak meg, s szükség szerint közös határozatot hoznak. Azt is deklarálták, hogy ha valamelyik határozattal egyik-másik szervezet, pontosabban annak képviselője nem ért egyet, ahhoz nem kell csatlakoznia. A zsidó szervezetek tagjai ebben a zavaros, az antiszemitizmustól hol hangosabb, hol csituló világban megrökönyödve figyelik vezetőik vetélkedését, számukra megmagyarázhatatlan a huzavona, mégis, így, korlátozott reményekkel is bizakodva várták az együttműködést.

Októberben megállapodás született arról, hogy a legtekintélyesebb apparátussal rendelkező közösség, a Hitközség hívja össze negyedéven át havonta a többi szervezetet. Négy hónap telt el, s ezalatt nem három, de egyetlen tanácskozássra sem került sor. Se meghívó, se annak hiánya miatti reklamáció. Nincs probléma, nincs tennivaló?!

Novemberi tudósításunkban megkérdeztük: Lehet együtt? A kérdés még mindig nyitott!

A címben elkezdett mondás pedig köztudottan így folytatódik: ...szép szó, ha megtartják, úgy jó.

MbJ

Helyettes szégyenlő

Nem értek egyet Komoróczy Géza professzorral, ha – az *Új Élet* 1992. december 15-i száma 3. oldalán közölt idézet szerint – a Sipos András és Virág Teréz Röppentyű világ című tévéfilmjében ábrázolt – véleményem szerint „marranus identitású” – család magatartását a „zsidó élni akarás nagy-szerű példája”-ként aposztrofálta. De mélyen szégyenlem magam vitapartnere, a tel-avivi Naftali Kraus alpári stílusú, otromba hangú s főként rosszindulatú támadása miatt, melyet a filmmel kapcsolatos szóváltás leple alatt intézett az ELTE Bölcsészettudományi Kar Hebraisztika és Assziriológia Tanszékének és az MTA Judaisztikai Kutatócsoportjának vezetője ellen. Nem bocsátkozom a film elemzésébe, pusztán egy goromba rágalom gyökereihez kívánnék gyomirtót szórni.

Kétségtelen tény, hogy a vegyesházasság a zsidó hagyomány szempontjából elutasítandó, s szociológiai tapasztalatok támasztják alá az asszimilációs folyamatban játszott szerepét. Kraus azonban láthatóan csúsztat, amikor a vegyesházasság kapcsán Komoróczyra utalva így ír: „Aki ezt propagálja, aki ezt elfogadhatóvá, szalonképessé teszi, pláne ha piedesztálra emeli – az a zsidóság ellensége. Még ha barátjának is mutatja magát.” A végső, sommás, vagdalkozóan durva ítélet és megbélyegzés előtt nem vetíti verdiktjét a tényekre. Mert Komoróczy csupán elemezte-értelmezte a folyamatot – netán integrálni javasolta a zsidóság körébe a vegyesházasságbeli partnert, s így éppen a zsidó fennmaradás esélyeit latolgatta, korántsem „piedesztálra emelve” a vegyesházasságot.

Bár tévednék, de azt hiszem, zsigeri düh mozgatja e cikk szerzőjének tollát. A gój ellen érzett gyanakvó ellenszenv s a szakmai kvalitás iránti féltékenység. (Sajnálatos az egybeesés az *Új Élet* ugyane számában közölt ízléstelen reflexióval, a Holt nyelv-e a héber? vita újabb áldatlan epizódjával [Holländer György olvasói levele a 4. oldalon], melyben a cikkíró célpontja – talán ugyancsak a fenti érzelmektől hajtva – szintén Komoróczy Géza.)

A magyarországi zsidó közösség sorsáért aggódóknak és tenni kívánóknak fel kell(ene) ismerni: a zsidó tudomány, oktatás és kultúra súlypontja pillanatnyilag kívül esik intézményeink keretein. Am a Komoróczy Géza vezette tanszék és kutatócsoport az egyetemes tudományon túl a *honi* zsidó jövőt is szolgálja (már ha ez szempont vitapartnereinek), amikor e sivatagi időt áthidalva hebraistákat, zsidó történettudományi szakembereket stb. képez. Fájhat, hogy nincs zsidó szellemi elit, okozhat féltékenységet, hogy aki tudósa a judaicának, itt és ma gyakran kívül esik a zsidó közösségen. De azt feltételezni, akár nézetkülönbség esetén, hogy ellenség, jó esetben is vétkes tévedés.

Márai Sándor írta 1944-ben a sárga csillagok láttán: „Szégyen élni. Szégyen a napon járni. Szégyen élni.” Most én szégyenlem magam.

Ha valaki nem tudná, a diszkrimináció és a hülyeség internacionális.

Én pedig nem tudom, hogy Komoróczy Géza vitapartnerei hogy tudják tiszta lélekkel imádkozni a *Smone Eszrében*: „Vólámálsinim ál-tóhi tikvá”, vagyis: „A rágalmazóknak ne legyen reményük”...

Szántó T. Gábor

Mamele-ház

Örvendtesen szaporodnak a non-profit jellegű vállalkozások, nyilván azért, mert az életszínvonal romlásával egyre nagyobb az igény a szociális jellegű szolgáltatásokra, másrészt a mai világban különösebben nagy hasznot amúgy sem lehet egy új vállalkozástól remélni.

Amikor az utcákon tömegesen fekszenek az aszfalton a hajléktalanok, főként idős emberek, jó érzés tudni, hogy egyesek színvonalas öregotthon létrehozásán fáradoznak. A luxusigényeket is kielégítő intézményt persze egyelőre csak a jobb módúak, főleg külföldiek vehetik majd igénybe, ám a szervezők nem titkolt szándéka, hogy a későbbiekben szélesebb körben, még a kisnyugdíjasok számára is hozzáférhetővé váljon szolgáltatásuk.

A pedagógus-kozmetikus házaspár izraeli utazásuk során, főként kibucátogatásaik alkalmával találkozott olyan öregotthonokkal, amelyek ötletük alapjául szolgálhattak.

– Mennyivel jobb, szebbek ezek, mint nálunk – emlékszik vissza a feleség, *Beer Ágnes* –, össze sem lehet hasonlí-

tani őket a magyarországi szociális otthonokkal. Hazatérve kialakult a pontos elképzelésünk, egy színvonalas, szállodai szintű öregotthon képe, egy kellemes, csöndes, zöldövezeti környezetben.

– *Hogyan sikerült tőkét szerezni az elképzeléshez, hol tart a megvalósítás?*

– Létrehoztunk egy alapítványt, amelybe egyharmad-egy-harmad arányban a Hitközség és két magánszemély szállt be. A helyszínül szolgáló, csodás szép park közepén álló épületet Nagymaroson, a Duna-parton ugyancsak a Hitközségtől béreljük. Az öregek otthona, amelyet „Mamele-háznak” nevezünk, 90 százalékban elkészült, befejeztük az átalakítási munkákat, már csak a belső berendezés maradt hátra.

– *Mennyiben számít luxus színvonalúnak ez az otthon, illetve mennyiben különbözik a megszokott szociális otthonoktól?*

– Minden idős embernek külön szobája, fürdőszobája és konyhája lesz, ezen kívül egy közös konyhán főznek nekik. Állandó orvosi és nővéri felügyeletet, valamint mosást, taka-

Ízek iskolája

Hónapok óta feküdt egy tervezet *Juhász Zoltán*nak, a *Vendéglátóipari Szakközépiskola* felnőttoktatási igazgatójának fiókjában. A nyugdíjas szakember nemigen remélte, hogy régóta érlelődő ötlete valóra válik egyszer, most mégis elővette és lefújta a port róla. Az események azóta felgyorsulni látszanak.

Juhász Zoltán ugyanis egy felsőfokú, elit szakiskolát képzelt el, ahol a tanulókat a vendéglátóipar nemzetközi normái és elvárásai szerint készítenék föl leendő hivatásukra. Bár az előkészületek még kezdeti stádiumban vannak, a szervezők, *Heller Anikó* magánvállalkozó koordinálásával, azt remélik, hogy az 1993/94-es tanévben, tehát idén szeptembertől már elkezdhetik az oktatást. Programjuk már a *Művelődési Minisztériumban* csak az engedélyezésre vár. Óratervük föl sorolja mindazokat az ismereteket, amelyek lehetővé teszik az átfogó tudás-

anyag nemzetközi adaptációját, amelyek kultúrát, szakmai ismereteket és gazdasági tartalmat közvetítenek. Elképzelések már a szakiskola helyét illetően is születtek, a gyakorlati oktatáshoz pedig a *Shalom Étterem* ajánlotta fel területét.

Az elképzelések szerint az iskola, *International School of Gastronomy* néven, két évfolyamon mintegy 180 hallgatót oktatna. A hagyományos magyar konyha mellett a kóser vendéglátás kapná a legfontosabb szerepet a tantárgyak között. Mindamellet a mediterrán és a kínai konyhaművészet is megtalálható lenne a kínálatban. Mindent összevetve, olyan nemzetközileg elfogadott és felhasználható ismereteket tanítanának, amelyek a vendéglátóiparban a világ bármely táján hasznosíthatók. Megismertetik a turizmus szervezésének alapelveit is, a világ számottevő országainak turisztikai látványait. Így az itt végzett hallgatók

olyan általánosítható szakmai tudás birtokába jutnak, amelyet bárhol a világon, rövid idő alatt adaptálni tudnak. A szakmai tartalom mellett egyenlő hangsúlyt kap a nemzetközi kultúra és műveltség közvetítése is.

A 25–30 fős tanulócsoporthoz érettségizett, magyar és külföldi fiatalokat várnak, az oktatás nyelve ennek megfelelően magyar és angol lesz. Dél-életpontként elméleti, délutánonként gyakorlati órákat tartanának. Ugyanakkor a délutáni órákban arra is lehetőség nyílna, hogy hetenként egy alkalommal a három zsidó iskola általános és középiskolás diákjai, fakultatív képzés keretében, a kóser háztartás vezetésével ismerkedjenek. Talán otthon, szüleinek is megtaníthatják majd az itt tanultakat, annak a generációnak, amelynek gyermekkorában nem volt alkalma megtanulni a zsidó ünnepeknek és hagyományoknak megfelelő ételek elkészítését.

A montreali „Maimonides” szeretetotthon lakói.
(Fotó: Dunajszky Gábor)

rítást biztosítunk a számukra, csakúgy, mint minden jobb szállodában, emellett vállaljuk a kóser ellátást is. Ebben az épületben kb. 40 férőhelyet alakítunk ki, és az itt elhelyezettek kényelmét egy 15–20 főnyi személyzet biztosítja majd.

– Mekkora az érdeklődés az otthon iránt, és hogyan lesz a kisnyugdíjasok számára hozzáférhető az ellátás?

– Sokan jelentkeznének, ám a kisnyugdíjasokat egyelőre nem tudjuk még fölvenni. Igaz, a belépési összeg nem túl magas, de a havonkénti hozzájárulás sok. Mivel ma Magyarországon a kisemberek 5–6 ezer forintnál többet nemigen képesek ilyen célokra fordítani, ez pedig a fenntartásra bizony kevés, ezért induláskor még csak a magasabb jövedelmű, elsősorban külföldi időseket tudjuk fölvenni. Tervünk azonban, hogy később, ha az alapítvány kissé megerősödik és fedezni tudja a magas fenntartási és bérleti kiadásokat, akkor az alacsony jövedelmű, ellátásra szoruló idős embereket is fölvehetjük majd.

– Akkor viszont kevés lesz majd a 40 férőhely...

– Igaz, de ha ez az első lépés kedvező fogadtatásra talál, és az alapítvány megfelelő anyagi körülmények közé kerül, nem lesz már akadálya, hogy az ország legkülönbözőbb pontjain további, hasonló otthonokat hozzunk létre. Persze ez még igen távoli terv, egyelőre azt várjuk, hogy összegyűljön annyi támogatás, amiből az épületet bebutorozhatjuk. Idén, június 1-től szeretnénk indulni, hiszen sok olyan idős, egyedülálló és egyedül élő zsidó ember vár arra, hogy élete hátralévő részét méltósággal, derűs, kulturált környezetben élhesse le.

(Mivel az otthon szervezői támogatókat várnak, talán nem érdektelen feltüntetni alapítványuk csekk számlaszámát: Lemi Hitel Bank Rt. 1052 Bp., Bárczy I. u. 3–5. „Mamele-ház” Alapítvány LHB 105739.)

Szegő Krisztina

Más a lépték?

Beindult az üzlet Magyarországgal. Sok minden történik, jók a perspektívák. Olyannyira, hogy az izraeli szakember megkönnyebbülten nyugtázza, hogy megszűnőben van Izrael kellemetlen kereskedelmi deficitje Magyarországgal.

1992-ben Izrael 24,8 millió dollár értékben szállított árut Magyarországnak, importja viszont 34,5 millió dollár volt. 1992 első felében – izraeli adatok szerint – mindkét oldalon 16 millió dollár szerepelt.

„A kereskedelmi struktúra nem túlzottan bonyolult” – mondja *Reuven Saron*, a budapesti *Izraeli Nagykövetség* első tanácsosa. Magyarország vegyicikkeket, műanyagot, gyógyszerkészítményeket és fémipari termékeket ad el Izraelnek és citrusfélét, gyapotot, brómot, foszfátot és nitrogént vásárol. De már megfigyelhető a legfejlettebb technikai termékek, különösen az orvosi elektronikának növekvő aránya.

„Kezdetben az izraeli export a műtrágyára, a növényvédőszerre, a citrus-sűrítvényekre és a műszálra, gyaptra koncentrált” – mondja *Saron* tanácsos. – „A legutóbbi években viszont a hangsúly erőteljesen áthelyeződik az olyan kifinomult gyártmányokra, mint az orvosi felszerelések, az elektronikus rendszerek, a robotok, a software és a gépesített mezőgazdaság.”

Amikor az egykori keleti tömb országai való beruházás kerül terítékre, változatlanul nem világos, hogy Izrael osztja-e a Magyarország iránti nyugati preferenciát. Izrael Állam központi bankja egyszerűen nem közöl adatokat. A tel-avivi Magyar Nagykövetség információja szerint 35 izraeli beruházó van jelen Magyarországon, 40 millió dolláros tőkével. A legnagyobb beruházás a *Leumi Bank* és a *Magyar Hitelbank* 10 millió dolláros közös bankvállalkozása.

Egy évvel ezelőtt az *Elbit Egészségügyi Szolgálat*, a Haifában működő *Elbit* leányvállalata az egyik budapesti kórházban megnyitotta Kelet-Európa legnagyobb és legfejlettebb orvosi diagnosztikai központját. Azt a technológiát, amelyet az *Elscit*, az *Elbit* leányvállalata állít elő, kardiológiai, ideg- és vesediagnózisra használják. *Pados László*, a Magyar Nagykövetség kereskedelmi tanácsosa úgy értesült, hogy az *Elbit* két további központ létesítését tervezi.

Az izraeli társaságok az utóbbi időben magyarországi tevékenységükkel tesztelik a közép- és a kelet-európai terepet. „*Magic*” Software pl. éppen magyarországi tevékenységét használta referenciaként, hogy betörjön a lengyel és a cseh-szlovák piacra.

Még 1989-ben a *Degem Systems Ltd.*, amely műszaki képzési módszereket programoz, közös leányvállalatot létesített a Magyar Hitelbankkal. A *Munkaiügyi*, a *Népjóléti Minisztérium* a *Matáv*val karöltve *Degem*-rendszerrel szerelt fel egy oktatóközpontot, amely digitális elektronikát és telekommunikációs technológiát tanít. A *Posta- és Távközlési Minisztérium* annyira elégedett volt az eredménnyel, hogy létrehozta a *Tele-Tech*-et, egy másik közös

vállalatot a *Degem*-mel, hogy egész Kelet-Európára kiterjessze a *Degem*-rendszerek eladását.

Nagyobb vállalkozásnak tekinthető még a húsfeldolgozó, az építőipari, az oktatási software, a textilipari beruházás s természetesen a turizmus.

Ami a nagyobb közös ipari beruházásokat illeti, néhány valóban komoly ajánlatot még nem sikerült tető alá hozni: az *Oszem*, az egyik legnagyobb izraeli élelmiszer-feldolgozó vállalat – a magyar források szerint – „nagyon igyekszik, hogy részvényeket vásároljon az egyik gyors-étkeztetési cégnél”. *Tim Kranko*, az *Oszem* kelet-európai kereskedelmi igazgatója a következőket nyilatkozta: „Több magyar társasággal tárgyalunk egy közös vállalkozásról, mind a termelést, mind a marketinget illetően. Itt különböző ágazatokról van szó. Nagyon szép lenne, ha a dolgok közelednének a megoldáshoz, de Kelet-Európában sok türelemre van szükség. Ott más a lépték, mint nálunk.”

A *Teva*, az egyik legnagyobb izraeli gyógyszervegyészeti gyár levélben közölte a magyar féllel, hogy kész megvásárolni a debreceni gyógyszergyár 30%-át; a privatizációs ár 120 millió dollár, az induló összeg 17 millió dollár. Úgy hírlík, a *Teva* 40 hónapot kért, hogy megvásárolja a részvények többségét, kivéve a gyár munkásainak fenntartott 12%-ot. A *Teva* egy nyugat-európai partnert is be akar vonni az üzletbe, hogy a részvények 30%-át ugyanazon az áron vásárolja meg, mint a *Teva*.

Egyéb közös vállalkozások (tervei): *Nádudvar*; a *Na'an Öntözési Vállalattal* együtt, az *Eisenberg*-csoport részvétele a váci textilfeldolgozó gyárban, *Hi-tech* lézerberendezések gyára (M. L. I. Laser és Tungstam), *Hungaplast*, a soroksári csomagológyár a *Gamaplast*tal karöltve, a *szarvasi húsfeldolgozó kombinát (Gallicoop)*, az *Agro-Meat* és a *Ramit* közös beruházása, *Protexim* kereskedelmi vállalat (Leumi és Hitelbank közösen).

Tekintettel arra, hogy mind Magyarország, mind Izrael szabad kereskedelmi társulás keretében kereskedik Európával, de egymás között még nincs ilyen egyezmény, mindkét fél keresi a megoldást ennek az anomáliának a megszüntetésére, mert a jelenlegi helyzet kedvezőtlenül érinti mindkét ország exportját. *Pados* úr a következőket mondja: „Textilipari, bútorigipari és mezőgazdasági termékeink versenyképtelenek a magas izraeli vámok miatt.” De egészében véve, üzenete biztató. „Természetesen a prioritás mind Magyarország, mind Izrael számára az Egyesült Államok és az Európai Közösség piaca, de azért lehet találni kikapukat. Izrael fejlett technikájával, technológiájával, magasan képzett marketing-tapasztalatával, a magyar politikai és gazdasági stabilitással, a jól működő bankrendszerrel s nem utolsósorban azzal, hogy kaput nyithatunk új keleti piacok felé, igazi siker-sztorit írhatunk közösen.”

LINK*, 1993. január

* Izraeli Kereskedelmi és technológiai havi folyóirat

Konrád Miklós

Szélsőjobboldali előretörés Nyugat-Európában

A múlt években sorozatosan ért meglepetések után már blazírtan fogadjuk el: a szélsőjobboldal betörése a nyugat-európai életbe a kilencvenes évek egyik főbb jellegzetességel. A választásokon kitörnek megszokott marginalitásukból, tartósan beilleszkednek az európai politikai mezőnybe. Ha emellett a Németországban szinte már mindennapos fajgyűlölő agressziókra gondolunk, vagy az idegengyűlölet általános elterjedésére, Nyugat-Európa sem nyújt éppen megnyugtató képet.

A felelős bűnbak

Franciaország, bár ezzel nemigen büszkélkedhet, előfutárként szerepelt, Le Pen, a francia *Nemzeti Front* elnöke világhírré tett szert, neve szimbólum: a *Wall Street Journal* nemrégben „Amerikai Le Pen”-ként titulálta *David Duke*-ot, a Klu Klux Klan-vezetőt és louisianai kormányzójelöltet.

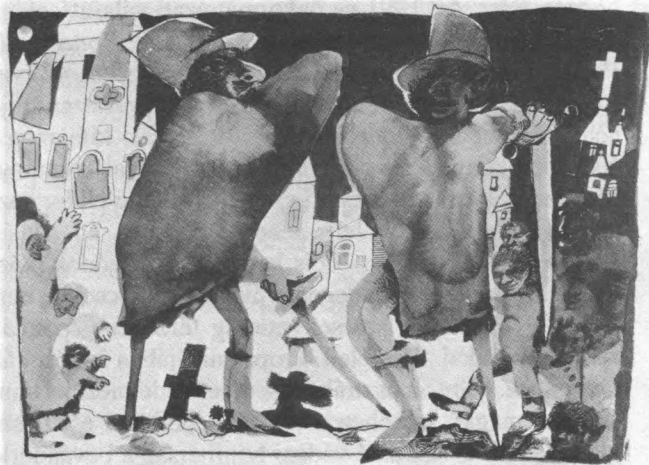
Le Pen páratlan tehetséggel és sikerrel tudta kihasználni a gazdasági válságból fakadt félelmeket, indulatokat. Tíz év alatt a teljes marginalitásból a francia politikai élet középpontjába emelkedett, személye körül kristályosodott ki a belpolitikai vita, pártja megtörte a 40 éve szilárduló bipolarizmust. Le Pen számára kedvezően szolgált a nyolcvanas évek elején megért politikai változás. A francia belpolitika két hagyományos irányzata válságba került. Három évtizeden át a baloldalon a kommunista egalitarianizmus és társadalmi szolidaritás, jobboldalt a keresztény értékeken alapult társadalmi rend és harmónia strukturálta a francia politikát. A nyolcvanas évek elején a kommunizmus megkezdte végleges hanyatlását, a jobboldal elvesztette társadalmi gyökereit, kapcsolatát a polgárokkal. Az így keletkezett politikai űrt használta fel Le Pen. Az 1988-as elnöki választásokon, a választók 14,5%-a (több mint 3 millió ember) szavazott egy emberre, akinek fajgyűlölő és antiszemita nézeteiről nem lehet nem tudomást venni.

Le Pen ideológiája egy démonológia. Túldramatizálja a társadalmat fenyegető veszélyeket, irracionális félelmeket ébreszt. Kitaposott ösvényeken járva felszolgált a mindenért felelős bűnbakot: a bevándorlót, az „idegent”, a zsidót.

Le Pen rasszista, ha nem is vallja be. De szónoklataiban rendszeresek a fajgyűlölő célzások. Ezzel a fajgyűlölet mintegy része lett egy olyan ország politikai nyelv-

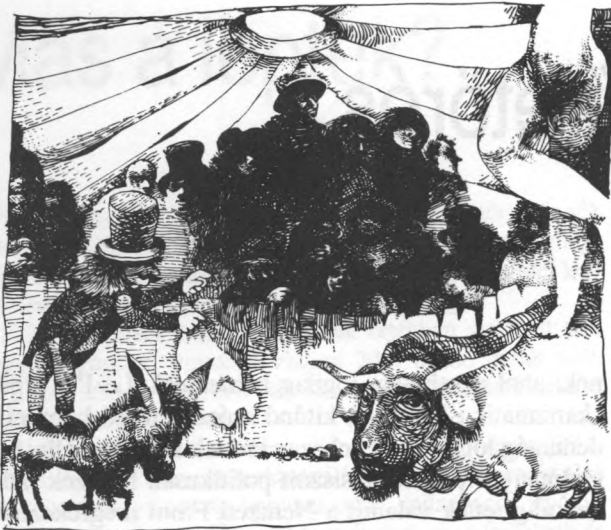
nek, ahol ez elvileg, jogilag büntethető. Le Pen tipikus „karizmatikus” vezető, kitűnő szónok, maró humorával, demagóg logikájával nehezen tudnak szembeszállni a hagyományos pártok kicsiszolt politikusai. Emezek különben alig tettek valamit a Nemzeti Front megfékezésére, hiszen a baloldal a jobboldali választások szétszóródásának köszönhette *Mitterrand* második győzelmét az 1988-as elnökválasztásokon, míg a jobboldal eközben könnyűszerrel vádolhatta a hatalmon lévő szocialista pártot a Nemzeti Front felemelkedésének felelősségével.

Le Pen ma az új francia hisztéria. De eltúlozni sem kell a jelentőségét. A szavazatok 10–15%-ával valószínűleg begyűjtötte a tiltakozó szavazatok összességét. A Nemzeti Front nem lett igazi párt, csak a tiltakozó szavazók heterogén klánja; a konzervatív értékrendek védelmét a választók továbbra is *De Gaulle* utódaira bízzák.

A kisember védelmezője

A szomszéd országok közül Belgiumot érte el először a szélsőjobboldali hullám. Meglepetésként is érte a kis két nyelvű királyságot, amely bízott benne, hogy az ilyen fajta tiltakozó szavazat nem zavarhatja meg a bonyolultan strukturált hagyományos belga politikai életet. Az 1991-es novemberi általános választásokon a szélsőjobboldal 8%-ot kapott, miután 1987-ben be kellett volna érni 2%-kal. A fejlődés legfőképp a flamand városokban volt látványos. Antwerpenben a *Flamand Blokk* 25%-ot ért el,

ezzel az eredménnyel a kikötőváros első pártja lett. A „Blokksers”-ek, ahogy hívják őket, bár gyűlölik a francia nyelvű belgákat, határtalan csodálattal nyilatkoznak Le Penről, s új státuszuknak megfelelően egy salonképes párt arculatát szeretnék mutatni. A Flamand Blokk is a bevándorlás témáját felhasználva lépett ki a marginalitásból, azelőtt főleg a *Waffen SS*-be belépett belga önkéntesek emlékét ünnepegették. Mai jelszavuk: „a mi népünk mindenekelőtt”. Ausztriában, a teljesen periferikus neonáci csoportok mellett, amelyek 1000 aktivistából és kb. 5000 szimpatizánsból állnak (a bőrfejűeket is beleértve), a nagy szélsőjobboldali párt a *Jörg Haider* vezette *Szabadság Párt*. Az 1991-es önkormányzati választásokon, 23%-kal megelőzték Bécsben a *Keresztény Konzervatív Pártot*. 1932 óta nem volt erre példa. A kisportolt, 42 éves *Jörg Haider*, bár liberálisnak vallja magát, nehezen bírja néha türtöztetni *Hitler* iránti csodálatának kifejezését. 1991-ben kénytelen volt lemondani karinthiai kormányzóposztjáról, miután dicsérő szavakkal illette Hitler gazdasági politikáját. Jellemében *Haider* áll talán legközelebb *Le Pen*hez. Ő is karizmatikus szónok, közvetlen az emberekkel, idegengyűlöletét szöviccekbe burkolja, gyilkos kijelentései mindig érzékeny pontján találják politikai ellenfeleit. Propagandájában is közel áll *Le Pen*hez. Mint az osztrák „kisember védelmezője” mutatja fel magát, szemben a „dölyfős politikai establishment”-tel. Ő is szeretné védeni honfitársait a bevándorló hordák ellen, a bevándorlók Ausztriában is a közéleti vita középpontjába kerültek.

„Mégfertőzött” vér

De a szélsőjobboldalnak talán a legmeglepőbb megnyilvánulása a *Svájci Autóvezetők Pártja*. Az 1991-es általános választásokon 8 képviselőjüket választották be a 200 fős parlamentbe. Ebben a kormány is segítette őket, amely a választás előtt pár nappal jelentette be a benzín 30%-os áremelését. Közel állnak hozzájuk a „hagyományosabban” szélsőjobboldali, kifejezetten idegengyűlölő

Svájci Demokraták, akik öt képviselővel büszkélkedhetnek. Mindkét párt főleg a német nyelvű területeken aratott sikereket.

De a múlt év szélsőjobboldali megmozdulásai legnagyobb erővel és érthető okokból külföldön a legnagyobb visszhanggal az egyesített Németországban mutatkoztak. A bőrfejűek és más neonáci aktivisták felvonulásai, az agressziók a vendégmunkások szállásai ellen szinte mindennaposá váltak 1992-ben. A számítások szerint az 1990-es 1000 főből 6000 főre növekedett a neonáci aktivisták száma, ezekből 4000 bőrfejű. Minden bajt hisztérikusan a vendégmunkásokra fognak, „megfertőzött német vérről” beszélnek, a csak homályosan ismert, de annál lelkesebben átvett náci ideológiát vallják magukénak. Tagjaikat főleg a volt Kelet-Németország területén verbuválták, egy, a gyors változásoktól megzavarodott, a gazdasági válságban a társadalom peremére kivetett munkanélküli fiatalság körében. Nehezen áttekinthető réteg: erősen strukturált, erősen hierarchizált kis bandák keletkeznek egy lokálführer körül, de gyorsan szét is esnek, váltják egymást.

A német szélsőjobboldal második rétege kevésbé vallja magát nyíltan neonácinak, salonképes szeretne lenni, jóval tömegesebb is. Körülbelül 34 ezer ember csatlakozott ezekhez a kis pártokhoz, amelyek között kiemelkedik a müncheni milliomos és kiadó, *Gerhard Frey* vezette *Deutsche Volkunion*, 25 ezer taggal. A DVU 1991-ben 6,2%-kal lépett be a brémai parlamentbe.

De a legfontosabb német szélsőjobboldali párt a volt *Waffen SS*, *Franz Schönhuber Republikánus Pártja*. Elhatárolják magukat az utcai neonáci megmozdulásoktól, alkotmánytisztelőnek vallják magukat, kormánykoalícióról beszélnek, ha reménytelenül is, a moderált jobboldallal. Bár titkon remélik, nekik fog végső soron használni az idegengyűlölő közhangulat, a múlt évben úgy tűnt, hogy a szélsőséges kisebb mozgalmak túllícitálása inkább az ő lábuk alól vette el a talajt. Mégis, 10,7%-kal bejutottak a baden-würtembergi parlamentbe, s országos szinten a szavazatok 7,6%-ával kreditálják őket. Válasz az 1994-es választásokon.

Fentiek és lentiek

Milyen közös vonásokat lehet találni a nyugat-európai szélsőjobboldali mozgalmak között? A svájci szélsőjobboldal hirtelen felemelkedése után rendszerint gyorsan visszasüpped marginális helyzetébe. Így volt ez a hatvanas, majd a nyolcvanas évek elején. A németországi neonáci mozgalmak eddig főleg látványosak, ami még nem biztosítja beilleszkedésüket hosszú távon egy, az őket maradéktalanul elítélő politikai mezőnybe. Három ország van (Franciaország, Ausztria, Belgium), ahol a szélsőjobboldal, úgy látszik, szervesen beépült a politikai életbe.

Demagóg politikájuk több ponton egyezik. Népies mozgalmak, elsősorban a kis középosztályhoz szólnak. A kis osztályok ösztönös bölcsességét magasztalják, a közvetlen demokráciát, ezzel ellensúlyba helyezve egy ha-

gyománys, persze korrup politikai rendszert, amelynek politikusai távol állnak a „kisember” mindennapi gondjaitól. Jörg Haider pejoratívan a „fentiekéről” beszél, szemben a lentiekkel, akiknek ő lenne egyedüli védelmezője.

Egy másik arculata népiességüknek a rasszizmus és az antiszemitizmus. Erre a francia zsidó közösség kétféle módon reagál. Szóvivői rendszeresen rámutatnak Le Pen szónoklatainak antiszemita karakterére, amikor csak lehet, perbe is fogják, a pereket meg is nyerik. Le Pen karrierjének ez szemlátomást nem árt. A szélsőséges cionista mozgalmak, mint a BETAR, a TAGAT vagy a GAJ, enyhén, másképpen regálnak. Ennek eredménye 1991 áprilisában tizenegy sérült volt, amikor vasrudakkal felfegyverkezve „megzavartak” egy fasiszta író, *Marc Augier* emlékére tartott összejövetelt Párizs belvárosában. Az ő módszerük tehát az erőszak. Nem tűnik hatékonyabbnak.

A francia, belga vagy ausztriai szélsőjobbaldali pártok antiszemita karaktere bár kétségtelen, idegengyűlöletük a vendégmunkásokkal szemben még alapvetőbb motívum. Mindháromnak közös és kedvenc témája a bevándorlás, és itt jogosan hibáztathatjuk a hagyományos pártokat. Ezen a téren csak a szélsőjobbaldal szempontjához képest

tudtak állást foglalni. Nem tudták a problémát önálló módon látni, csak a szélsőjobbaldalhoz mérve. Ez az utóbbit legitimizálta és az egész politikai osztály jobbra tolódásához vezetett. A politikai vezetők hibája ugyancsak, hogy máig nem képesek szembesülni egy új történelmi mintával: századok hagyományától eltérően, Európa egy bevándorló föld lett és az is marad még több évtizedig. A folyamatot, ha szükséges, fékezni lehet, de megállítani nem.

A szélsőjobbaldal pedig nem képes, vagy nem akarja felfogni, hogy a vendégmunkásokat nem lehet csak úgy kidobni az országból most, hogy állítólag már nincsen rájuk szükség, a hatalom morálisan is felelős értük, hiszen túlnyomó többségüket az állam hívta volt be, a hatvanas és hetvenes években egy gazdaságilag fellendülő országba, hogy ellássák az alantas munkákat, amelyeket a többiek sem akkor, sem ma valószínűleg nem hajlandók elvállalni. A francia vendégmunkások különben még ma is gazdaságilag jövedelmezők, hiszen többet adnak, de kevesebbet kapnak a társadalmi segélyekből.

Negatív szavazat

De a bevándorlók is megváltoztak, behozták otthon éhező családjukat, a társadalom egy számottevő rétegévé váltak, „másságuk”, „egzotikus” életmódjuk kiélezte egy, a gazdasági válságtól frusztrált társadalom ellentéteit.

A szélsőjobbaldal felemelkedését nem lehet azonban csak a bevándorlásból fakadó problémákkal vagy a gazdasági válsággal magyarázni. A válság már 1974 óta tart, a bevándorlást Franciaország már tizenöt éve szigorúan korlátozza. A választópolgárok bizonyos százaléka hagyományosan a szélsőséges pártokra szavazva fejezi ki elégedetlenségét: a kommunizmus bukása mérlegszerűen segítette elő a Nemzeti Front előrelépését. Ezért sem lenne jogos a szélsőjobbaldali pártokra szavazókat feltétlen „szélsőségesnek” tekinteni. A tiltakozó szavazat negatív szavazat, a gazdasági válságban a társadalom peremére kirekesztett polgár elégedetlenségét kifejezve „leszavazza” a hagyományos pártokat, de ettől még nem fasiszta.

CONCERTO

H·A·N·G·L·E·M·E·Z·B·O·L·T

1074 Budapest, Dob utca 33. ☎ 121-64-32

KOMOLYZENEI LEMEZEK VÉTELE-ELADÁSA

Nyitvatartás:
hétfőtől péntekig 12–19 óráig
vasárnap 12–16 óráig

Nem akarunk többé áldozatok lenni!

Az utóbbi időben több európai országban, jobbára az idegenyűlölet következményeként, zsidóellenes atrocitásokra került sor.

Amint a sajtó, tévé, rádió tudtul adta, Rómában is hasonló jelenségeknek lehettünk szemtanúi. Az „afrikai negyedben”, vagyis Róma külvárosában, majd a város szívében, a régi zsidó gettóban különféle firkalmányok csúfították el az utcákat, tereket, házak falait. Egy neofasiszta, magát politikai mozgalomnak nevezett szervezet vállalta a szerzőséget. Az eset nagy felháborodást keltett, s nem csak a Tiberis partján elterülő zsidó negyedben.

A zsidóellenes közhangulat Rómában ugyanis már rég a múlté. Az olasz fasizmus a többi között abban is különbözött a hitleri nemzeti szocializmustól, hogy nem öltött antiszemita jelleget. *Mussolini* csupán német nyomásra hozott néhány zsidóellenes törvényt, ám az olaszok nem vették túl komolyan ezeket az intézkedéseket. S csak *Mussolini* hatalmának megdöntése után, miután a Wehrmacht elfoglalta az örök várost, került sor zsidóüldözésre. De az olasz hatóságok – amennyire lehetett – még ekkor is elszabotálták a rendeletek végrehajtását. Nyolcezer zsidó kapott menedéket a katolikus kolostorokban, s szép számmal rejtette őket az olasz lakosság.

Egyébként az olasz antiszemitizmus se rasszista jellegű, se vallásilag megalapozott nem volt. Egy olasz zsidó és egy olasz legfeljebb abban különbözik egymástól, hogy más-más vallásúak. A római idegenvezetők hangsúlyozni szokták, hogy az örök városban élő zsidók a város legrégebbi közössége.

A pápáknak az egyház kétezer éves története során gyakran változott, ingadozott a „héberrekhez” fűződő viszonya. De mindig akadt köztük, aki rokonszenvezett a zsidókkal. *XIII. Leó* pápasága, vagyis 1878 óta a hivatalos irányvonal nem hagy semmilyen kétséget: elveti az antiszemitizmust, s ez különösen megmutatkozott a *Dreyfus*-perben. A későbbi pápák hangsúlyozták toleranciájukat a zsidósággal szemben. „Egy keresztény nem lehet antiszemita – hangzik a hivatalos álláspont –, hiszen szellemünket tekintve mi mind semiták vagyunk.”

II. János Pál 1985-ben meglátogatta a Tiberis-parton fekvő római zsinagógát, és a rabbikkal együtt istentiszteletet tartott. Ez volt az első jele annak, hogy a kétezer éves szembenállás után olvadni kezdett közöttük a jég. Ettől kezdve nemcsak hogy száműzték a városból az antiszemitizmust, hanem vallási téren még közeledtek is egymáshoz. Figyelembe véve, hogy egy teljességében katolikus nemzetről van szó, ennek a változásnak igen nagy jelentősége van.

Az „afrikai negyedben” bekövetkezett esetet követően általános tiltakozás hulláma söpört végig Rómán. A tiltakozás egyértelmű, szenvedélyes, fenntartás nélküli volt. Róma bizonyoságot tett arról, amint ezt a sajtó, rádió, tévé sietve tudtul adta, hogy semmi köze a zsidóellenes kirohanásokhoz. Az *Osservatore Romano*, a Vatikán lapja katolikus szolidaritásáról biztosította a zsidókat. *Ruini*, a püspöki kar elnöke kijelentette, Isten és ember egyaránt sajnálatosnak tartja ezeket a kilengéseket.

A következő éjszaka újabb fejleményre került sor. Az óvárosban a zsidó üzleteket Dávid-csillagokkal firkálták teli. Ezt már nem hagyták válasz nélkül a gettóbéli zsidó fiatalok. Évszázadok óta élnek itt római zsidók a zegzugos, történelmet lehelő, a turisták által megcsodált romantikus utcácskáiban, közel a Tiberis-szigethez. Itt született az a jelszó, amely testet öltött ezekben a napokban: „Nem akarunk többé áldozatok lenni!”

A következő napokban a zsidó ifjúság – mintegy százan – kitört a gettóból, hogy megrohazza a római skinheadek főhadiszállását.

Egyes vitatott szemtanúk szerint a zsidó fiatalok nehézfegyverekkel voltak felszerelve, német tudósítók vasdorongokat emlegettek. A lapok szerint szétzúzták a náci szervezet központját, megsebesítették a neonácikat, felborították az ott parkoló kocsikat.

Noha ezek a módszerek megkérdőjelezhetők, mégis rokonszenvre találtak a közvéleményben. Igaz, a konzervatív *Corriera della Sera* óvott attól, hogy az erőszakra erőszakkal válaszoljanak. A rómaiak azonban általában tudomásul vették, hogy a zsidó közösség kellő öntudattal rendelkezik. Mindez például Németországban elképzelhetetlen volna.

A német tudósítók aggodalma azonban túlzott, szó sincs az erőszak eszkalációjáról. A német újságok jobbára tendenciózusak, egy antiszemita kilengésből szenzációt próbálnak kovácsolni. Az igazság az, hogy kicsiny csoportok provokációiról van szó, s ezek az olasz nemzetnél nem találnak visszhangra. Olaszországban az antiszemitizmusnak nincs talaja.

A német újságírók azt is megírták, hogy az óvárosi gettó bejáratánál újabban rendőrök őrködnek. Ezzel azt a látszatot akarják kelteni, hogy itt is valami hasonló történik, mint Németországban, s itt is ki-gyúlhatnak a gyűlölt idegenek háza. Az igazság az, hogy a rendőrautók már évek óta itt strázsálnak. A palesztin terroristáknak a római zsinagógában elkövetett bombamerénylete bírta rá az illetékeseket a legrégebbi közösség védelmezésére.

Sokat idézik mostanság a *L'Espresso* körkérdését, amelyből kiderül, hogy az olasz lakosság körében rejtett antiszemitizmus bujkál. Az igazság ezzel szemben az, hogy a megkérdezett 1064 olasz lakosnak 10 százaléka jelentette ki, hogy neki nem rokonszenvesek a zsidók. Tudjuk, hogy készülnek ezek a körkérdések. De ki tagadja, hogy egy zsidó és katolikus római között bizonyos különbség áll fenn?

Allgemeine Jüdische Wochenzeitung 1992. szeptember 19.

Króó László fordítása

Vadász Ferenc

Megnyílt az ausztráliai zsidók múzeuma Sydneyben

1992. november 18-án nagy nemzetközi érdeklődés közepette, az ausztráliai városokból, az Egyesült Államokból, Kanadából és Európából érkezett vendégek jelenlétében nyílt meg Sydneyben a világméretben is párhuzamos intézmény. Alapítója az 1922-ben Sátoraljaújhelyen született *John Saunders* (korábban *Schwarz Jenő*) építési vállalkozó, a nemzetközileg ismert üzletember, aki hatmillió dolláros költséggel hozta létre a múzeumot. Nem ez az első létesítmény, amelyet több évtizedes sikeres munkálkodása eredményeként teremtett. Mint a társával, *Frank Löwy*-vel alapított *Westfield-cég* egyik tulajdonosa, tucatnyi városrész méretű üzletközpontot, Shoppingtown-t épített Ausztráliában és az USA-ban. Jövedelmének jelentékeny részét önzetlen adozatkészséggel a köz javára fordítja. 1987 tavaszán az ő jóvoltából kezdte meg működését Sydney közelében, Wiongban a *Hope Town School*, a Remény Városa, ahol az ausztrál társadalom bármely rétegéből származó mozgáskorlátozott vagy mentálisan károsult fiatalok neveléséről, tanításáról, szakmához juttatásáról és teljes ellátásáról gondoskodik. Az otthonhoz juttatott 11–16 éves korú gyerekekkel felkészült tanárok, pszichológusok és orvosok eredményesen foglalkoznak immár fél évtizede. A Remény Városának költségeit *John Saunders* viseli. A hetvenévesen is fáradhatatlan dolgozó férfi – az utóbbi években mint az ugyancsak sikeres *Terrace Tower Group of Companies* elnöke – az ország javára kifejtett sokirányú tevékenysége elismerésül több állami kitüntetésben részesült.

Öt éve ünnepelték Ausztráliában az angliai büntető intézetekből ideszállított első rabok és a kísérő személyzet letelepedésének kétszázadik évfordulóját. A két és félszáz fogoly neve, kora, bűne és büntetése fel van sorolva azon a múzeumban látható nagy táblán, amelynek adatait hiteles dokumentumokból állították össze. Ott találhatják a látogatók annak a londoni East Endről érkezett tizenhat zsidó fegyencnek a nevét is, akik ily módon az első hon-

alapítók közé tartoztak. Egyikükre, a félig gyereklány *Esther Abrahamsra* valamilyen apróság, csipke vagy színes szalag elcsenéséért több évi büntetést szabtak ki. A fegyenclepről másokkal együtt munkába járt. Gazdája *George Johnson* megszerette és egy idő múlva feleségül vette. Nyolc gyermeket neveltek és amikor Johnstont Ausztrália kormányzójává választották, *Esther* lett a kolónia „first lady”-je.

Más érdekességek is találhatók az első, fegyencként érkezett zsidók történetében. Az ugyancsak sok évre elítélt *Israel Chapman* viselkedésével és munkájával kiérdemelte, hogy a kormányzó kegyelmet eszközöljön ki részére. A nyolcszázas évek elején mint Sydney rendőrségének egyik vezetője vált ismertté. A bűnözők rettegtek tőle, sokat tett a közbiztonság megszilárdításáért.

A tizenkilencedik század első felében mind gyorsabb lett Sydney és egész Új Dél-Wales fejlődése. Tömegesen érkeztek bevándorlók, akik az őslakosok területeiből leszakított földeken farmokat szerveztek. Megindult a közlekedés, a kereskedelmi forgalom. A század közepére kitört az aranyláz, amely újabb és újabb bevándorlási hullámot vonzott a

kontinensre, ahol ekkortájt mintegy ezerre volt tehető a zsidók lélekszáma.

Az első zsinagóga már 1838-ban felépült. A múzeumban most felállították a zsidó városrész egy jellegzetes utcájának mását, ahol sokan műhelyeket, üzemekeket építettek, üzleteket nyitottak, bankot, iskolát, kórházat létesítettek.

A múzeum építésének előzményeiről, létrejöttének körülményeiről, az intézmény céljáról *John Saunders* tájékoztatta e sorok íróját. *Edmund Burke*-nek, a nagy angol politikai gondolkodónak és írónak szavait idézte, aki azt mondta, hogy a gonosz győzelméhez a jó emberek tértelensége nyitja meg az utat. Ő azt vallja, hogy kétszáz évvel az író halála után e megállapítása változatlanul időszzerű: történelmi tragédiák, köztük a hatmillió áldozatot követelő holocaust bizonyítják ezt. „Ami itt látható, az nem szánalmat és sajnálatot kíván ébreszteni a szemlélőben – mondta –, sokkal inkább az a szándék vezetett, hogy mindez mementó legyen a ma és a következő évszázad emberei számára. Az ausztrál társadalom toleráns. Sok nemzetből származó és különböző felekezetekhez tartozó emberek összefogása és egymás iránti megbecsülése, a jogok kölcsönös

A múzeum épülete. (Fotó: Farkas Ferenc)

tiszteletben tartása teremtett itt jólétet. Nyolcvan-kilencvenezzerre tehető az országban élő zsidók száma. Sydneyben mintegy harmincezren vagyunk. Az eltelt két évszázadban élt elődeinknek, a holocaustot követő évben érkezetteknek és a mai nemzedékeknek keze nyomát is őrzi mindaz, amire napjainkban Ausztrália joggal büszke.”

Sydneyben ismert, nevezetes épület volt az a hitéleti, kulturális-művelődési központ, melyet a lakosság a *Makkabeusok Háza* néven emlegetett. A zsidóság egyik centruma volt, öröm és bánat színhelye, ahol ünnepi találkozásokra, mulatságokra, esküvőkre, évfordulókra, megemlékezésekre jöttek össze az emberek. Előcsarnokában 1923-ban fekete márvány emléktáblára vésték azoknak a zsidó katonáknak nevét, akik az első világháború európai frontjain hősiességgel küzdöttek és életüket áldozták hazájukért.

Az ausztráliai zsidók történetét és az európai holocaust tragédiáját ismertető múzeum gazdag és túlnyomórészt eredeti anyagát az egykori négyemeletes, előregedett Makkabeus-házának a legmodernebb formában történt átépítése után nyolc szinten helyezték el. Előterében újra ott látható a zsidó *Sir John Monash* tábornoknak, Ausztrália egyik hő-

sének domborműve és katonáinak emléktáblája. A belső tér alapja Dávid csilag alakú fehér márvány padozat, fölötte az alapzat irányával egyező lépcsőzetet és folyosókat megtöltik az ausztráliai zsidók életének, munkálkodásának eredményeit bemutató dokumentumok, képek, tárgyi emlékek, gettókból, táborokból. Az üldözöttek életét mentő bátrak érdemeit megörökítő objektumok is láthatók, köztük *Raoul Wallenberg* életnagyságú szobra. A vetítőterem és a monitorok filmjei, az európai fasizmus, *Hitler* hatalomrajutását megelőző és az azt követő eseményekről szólnak. A múzeum létesítőjének koncepcióját követi a látogató, amikor az ausztráliai zsidóélet emlékeinek megtekintése után a holocaustot felidéző adatokat, korabeli újságok híradásait olvashatja. Fényképeket bemutató tablók, tárlók között vezet útja a felső szintre, ahol az Ausztráliába került túlélők családjával, jelenével ismerkedhet meg.

Ezekről szólt az elismerés és a megrendültség hangján avató beszédében *Peter Sinclair* admirális, Új Dél-Wales kormányzója, csakúgy, mint *Bob Hawke* volt miniszterelnök, *Sir Zelman Cowen*, az állam korábbi zsidó vallású kormányzója, *Marcus Einfeld* főbíró és mások. A vendégek

sorában ott volt *Melvyn Sembler*, az USA ausztráliai követe, a kormány, az egyházak és a társadalmi szervezetek sok magas rangú képviselője.

Napjainkban Izrael után Ausztráliában él a legtöbb holocaust túlélő. Közülük negyvenen Sydneyben arra vállalkoztak, hogy felváltva önkéntes szolgálatot látnak el a múzeumban, ahol egymást követően szólalnak meg négy és fél órán át video-felvételekről az ausztráliai túlélők, köztük jó néhány magyarajkú. Egyikük, a pozsonyi *Weinberger Marika*, aki szülővárosa hitközségének ajándékaént százharminc éves tórát hozott és adott át a múzeumnak.

Jómagam abban a szerencsében részesültem, hogy John Saundersen kívül együtt lehettem Sydneyben *Paszternák Alfréd* Los Angeles-i orvosprofesszor barátommal. Hármunk emlékezését, akiknek sorsa annak idején Auschwitzban és az alsó-sziléziai Dörnhau koncentrációs táborában fonódott össze, a megnyitás napján közvetítették az egyik televíziós csatornán.

Melegen ajánlom azoknak, akik eljutnak Ausztráliába, hogy keressék fel ezt a gazdag könyvtárral és tudományos irattárral rendelkező múzeumot Sydneyben, a Darlinghurst Roadon.

Izraeliek és palesztinok Mauthausenben

A kabátjukon egy olajfalevél, a békegalamb és egy felirat: „Izraeli-palesztin békeküldöttség”. Így érkezett a múlt hónap egy vasárnapján a mauthauseni volt náci koncentrációs táborba 15 izraeli és 15 palesztin hetedik és nyolcadikos gimnazista. Az izraeliek többnyire Jeruzsálemben tanulnak, a palesztinok egy ramallai iskola tanítványai. Ez egy igazi „elit-iskola”: Az egyik gyerek *Hanan Asrawi* asszony, a béketárgyalásokon résztvevő palesztin delegáció szóvivőjének az unokaöccse, a másik *Fejzal Husszeini* palesztin vezető rokona, a harmadik *Szeri Nuszejbáé*, egy másik ismert vezető.

Intelligens, sőt, jóakarató fiatal emberek. De mint az utazás alatti tájékoztatón kiderült, Mauthausenről és a vézskorszakról igen keveset tudtak. Azt mindenestre megjegyezte egyikük, hogy az izraeliek a nácihoz hasonlóan viselkednek a megszállt területeken.

Amikor felvilágosították őket, hogy a jeruzsálemi nagymufti, *Hadzsza Amin El-Husszeini* (egyébként *Fejzal Husszeini* rokona) Berlinben vendégeskedett a háború alatt és lelkesen támogatta *Hitlert* – az intelligens válasz az volt, hogy ha ez igaz, akkor ez nem volt rendjén, de az ötven évvel ezelőtti palesztin vezetők hibái és bűnei semmi esetre sem terhelik a mai generációt. Aztán egyikük megkérdezte, mit lehet tenni a zsidók megsemmisítése ellen? Kiderült, hogy őszintén azt hiszi, a meglátogatandó táborban máig folyik a gyilkolás.

A küldöttséget egyébként a „Békét most!” mozgalom szervezte és az osztrák hatóságok viselték az utazás költségeit. Végleges döntésük előtt a palesztinok sokáig haboztak, attól tartva, hogy kiderülhet, a mauthauseni látogatás nem más, mint valamiféle izraeli propagandafogás. De végül is válaszuk igenlő volt, hiszen hogy nézne ki, ha kitérnének egy haláltábor meglátogatása elől? Az izraelieknek is voltak

kétségeik, vajon a mauthauseni élmény nem élezi-e ki a két csoport között a feszültséget? Végül azonban felülkerekedett a meggyőződés: ezt meg kell próbálni. A kétségek szerencsére nem igazolódtak be: a csoport tagjai sokat beszéltek egymással, szórakoztak, együtt síeltek és barátokként tértek vissza hazájukba.

Bécsben találkozott a küldöttséggel az osztrák nevelésügyi miniszter, és előadást tartott nekik az osztrák menekültpolitikáról: egy bécsi gimnáziumba *Franz Vranitzky* kancellár személyesen kísérte el őket. „Rettenetesen unalmas volt. Rengeteg süket duma” – jegyezte fel naplójába az izraeliek egyike, *Oren Grinspan*. (Ez nem volt egészen igaz: a látogatás alatt egy osztrák tanuló *Vranitzky* székére rágógumit tett és az a kancellár nadrágjára ragadt. Óriási volt az ujjongás...)

Ezután következett a látogatás Mauthausenben. Egy volt fogoly, aki öt évet töltött Mauthausenben kommunista tevékenység miatt, kísérté végig a csoportot a táborban. Németül beszélt, az angol fordítás elég gyatra volt, de szavakra nem is igen volt szükség: a látottak önmagukért beszéltek. A hangulat nyomott volt. A barakkok, a kínzókamrák, a gázkamrák, a kemencék láttán sokan a palesztinok közül is sírva fakadtak. Aztán együtt imádkoztak: mindenki a saját nyelvén.

Az úton, a táborból visszafelé kivételesen nem énekeltek. Ez volt az egész utazás legnagyobb élménye, utána kerültek a gyerekek igazán közel egymáshoz. „Azt hiszem, hogy látogatásunk után a palesztin gyerekek közül senki nem mondja többé, hogy az izraeliek a nácihoz hasonlóan viselkednek” – így fejeződik be *Oren Grinspan* útinaplója.

Jehuda Lahav

Tanulási lehetőségek Izraelben

FELSŐOKTATÁS

Izraelben hét egyetem, a haifai *Technion*, két művészeti főiskola, több felsőfokú technikum és tanárképző főiskola áll a diákok rendelkezésére. E felsőoktatási intézményekben több mint kétszáz féle képzés közül lehet választani.

Oktatásunk magas színvonalra következtében számos külföldi diák érkezik országunkba. A diákok részt vehetnek teljes, vagy speciális egyéves angol nyelvű programban. Ezt az évet mind az Egyesült Államok, mind Kanada legtöbb egyetemén elismerik.

Az izraeli felsőoktatás, a nyugati államokéhoz hasonlóan, szerkezetileg három fokozatból áll. (1) B. A. (*Bachelor of Arts*), (2) M. A. (*Master of Arts*), (3) Ph. D. (*doktori diploma*). Az első diploma fokozatra (B. A.) beiratkozó diákok két különböző szakot választhatnak, vagy egy fő szakot kiegészítő óraszámmal. A diplomát 3, ill. 4 év után kapják meg a fakultás követelményeitől függően. Mindazok a diákok, akik jó eredménnyel végeztek, folytathatják tanulmányaikat a másodfokú diploma (M. A.) megszerzéséért, amely 2, ill. 3 év alatt lehetséges. A doktori diploma (Ph. D.) további 2-4 éves egyetemi tanulmányt igényel. A doktori cím megfelel a tudományos kandidátusi rangnak, ennek megszerzéséhez tudományos, doktori értekezést kell benyújtani, amelyet külső vizsgálóbizottság értékel.

Az izraeli egyetemeken tandíjkötelezettség van, azonban az új bevándorlók a *Befogadási Minisztérium* diákokkal foglalkozó irodájától anyagi segítséget kapnak, amely fedezi a teljes tandíjat, és szállást, valamint havi ösztöndíjat biztosít.

A KIBUC-ULPÁN

A kibucok egyik legsikeresebb kezdeményezése a kibuc-ulpán. A kibuc-ulpán egy olyan speciális program, melyben a héber nyelv intenzív elsajátítása munkával ötvöződik a kibuc kollektív atmoszférájában. A tanítási program 4 és fél hónaptól 5 és fél hónapig terjedhet.

A kibuc-ulpánba egyedülállókat vagy gyermektelen házaspárokat vesznek fel. A korhatár 17 és fél éves kortól 35 éves korig terjedhet. További alapfeltétel a jó egészség és az, hogy a résztvevő fizikai munkát is képes legyen végezni.

Az ulpán feladata, hogy megtanítsa a héber beszédnyelvet, kísérletet tegyen könnyített szövegek és újságolvasásban való jártasság kiakikítására, és hogy a további nyelvtanulás alapjait letegye.

Az ulpántanárok olyan felnőttek oktatására vannak felkészülve, akik a hébert mint idegen nyelvet tanulják.

Az osztályokban – ez alapszabály – 20-25 tanulónál nem lehet több, akik heti hat napon át napi négy órát tanulnak.

Az ulpán előadásokat szervez Izraelről és a judaizmusról, olyan szemináriumokat, amelyek beavatnak a jelenlegi izraeli és vallási élet eseményeibe, valamint kirándulásokat szervez az ország történelmi és idegenforgalmi helyeibe. Néhány kibucban olyan osztályok is működnek, amelyekben azok számára is folyik az oktatás, akik tökéletesíteni akarják héber tudásukat.

Részletes információk és jelentkezés a Szochnut budapesti irodájában *Fried Péternél* a 122-46-29, 122-46-65 és a 142-63-63 telefonon, valamint a 14-14-359 fax számon..

Izraeli felsőoktatási intézmények

EGYETEMEK

Jeruzsálemi Héber Egyetem

Bölcsészettudományi kar
Társadalomtudományi kar
Természettudományi kar
Orvostudományi kar
Fogorvosi kar
Jogtudományi kar
Mezőgazdasági kar
Államigazgatási Főiskola
Könyvtár és Régészeti Tanulmányok Főiskolája

Tel-Avivi Egyetem

Bölcsészettudományi kar
Képző- és előadóművészetek kar
Közgazdaságtudományi kar
Társadalomtudományi kar
Államigazgatási Főiskola
Jogtudományi kar
Egzsaktudományok kar
Biológia tudományok kar
Mérnöki kar
Gyógyszerészeti kar

A Technion – Izraeli Műszaki Egyetem (Haifa)

Atom-, úrkutatás, építészeti, gépészeti, számítástechnika, közlekedés, mezőgazdaság, matematika, fizika, biológia, kémia, közgazdaság, statisztika

Bar-Ilan Egyetem (Ramat Gan)

Judaiztikai kar
Jogtudományi kar
Bölcsészettudományi kar
Természettudományi és matematikai kar
Társadalomtudományi kar

Haifai Egyetem

Bölcsészettudományi kar
Társadalom- és matematikatudományi kar
Tanárképző Főiskola
Államigazgatási Főiskola
ORANIM – A Kibuc Mozgalom Tanárképző Főiskolája

Negevi Ben-Gurion Egyetem (Beer-Sheva)

Bölcsészeti- és társadalomtudományi kar
Természettudományi kar
Mérnöki kar
Egészségügyi tudományok kar

Weizmann Tudományos Főiskola

(*Rehovot*)
Biológia, kémia, fizika, matematika

FŐISKOLÁK

Bezalel Művészeti Akadémia (Jeruzsálem)

Fényképészet, ipar-, képző-, kerámia- és ötvösművészet, grafika-, környezettervezés, rajzfilm-, videoművészet, szabad művészetek

Jeruzsálemi Rubin Zene- és Táncművészeti Akadémia

Előadóművészet, zeneszerzés, karmesterképzés, zeneelmélet, zenetanárképzés, táncművészet

Jeruzsálemi Műszaki Főiskola

Elektronika, számítástechnika, optika

Shenkar Textilipari és Divattervezési Főiskola (Ramat Gan)

Textilgyártás, textilkémia, ipari management, divat- és textiltervezés

Ruppin Mezőgazdasági Főiskola

(*Emek Hefer*)

Mezőgazdasági mérnök és technikus képzés

Közgazdasági Főiskola (Tel Aviv)

Pénzügy, könyv- és számvitel, marketing, humán erőforrások, információs rendszer szervezés

David Yellin Tanárképző Főiskola

(*Jeruzsálem*)

Óvodai nevelők, általános és középiskolai tanárok képzése

Beit Berl Tanárképző Főiskola (Kfar Saba)

Óvodai nevelők, általános és középiskolai tanárok képzése

Levinsky Tanárképző Főiskola (Tel Aviv)

Óvodai nevelők, általános és középiskolai tanárok képzése

Állami Tanárképző Főiskola – Kibuci szeminárium

Óvodai nevelők, általános és középiskolai tanárok képzése

A Wingate Főiskola Zinman Testnevelési Kollégiuma (Netanya)

Testnevelő tanárok, gyógytornászok, sportszervezők képzése, óvodai testnevelés, fogyatékos gyermekek, mozgáskorlátozottak testnevelése, időskori testnevelés, táncoktatás

ORT BRAUD Műszaki Főiskola (Karmiel)

Biotechnológia, elektronika, gépészet, számítástechnika, automatika, ipari management, marketing

„Mert nincs oly rejtett dolog, amire napfény ne derülne...”

Elijahu Abram izraeli büntetőjogással beszélget Götz Eszter

Demjanyuk – Rettegett Iván – peréről pontatlan információk jelentek meg a magyar sajtóban. A perben dolgozó egyik izraeli büntetőjogász nem hivatalos látogatáson tartózkodott Budapesten. Az Európa-szerzte újjáéledő szélsőjobboldali jelenségek közepe tette kérdeztük, mi is történik a perben.

– *Mi volt a fő motivációd abban, hogy színházrendezői előtanulmányokkal és történet végzettséggel jogot tanulj, és amerikai állampolgár létedre éppen Izraelben hasznosítsd a tudásod?*

– Gyerekkorom óta foglalkoztatott a Holocaust, de nem mondhatom, hogy kifejezetten a még nem megtörtént háborús bűnök foglalkoztattak. Anyám kislányként élte túl Auschwitzot. Törvényességet és szabadságot akartam vinni Izraelbe, azokat az értékeket, amelyeket a legfontosabbnak tartok, és amelyek szülőházamban, Amerikában olyan magas fokon érvényesülnek. De igazából a Holocaustot fordított engem Izrael felé.

– *Édesanyád, aki magyar származású, hogyan fogadta az elhatározásodat?*

– Egyszerre volt büszke és szomorú. Ő nagyon komoly szakirodalmat gyűjtött össze, állandóan foglalkoztatja a téma, de szereti Amerikát, ezt az országot választotta hazájául, amelynek hadserege felszabadította őt a haláltáborból. Szeretne engem és az unokáit maga mellett tudni. Én azonban mindenképpen menni akartam.

– *Hogyan kerültél a Demjanyuk-per jogászái közé?*

– Amikor először elterjedt a hír, hogy Demjanyukot Izraelbe hozzák, jelentkeztem az *Állami Büntetésvégrehajtó Hivatalnál*. Ekkor alakult egy stáb jogászokból, én ebbe kerültem bele. Óriási dolog volt számomra, hogy részt vehetek a Demjanyuk-perben. Hat jogással dolgoztam itt, rajtam kívül még egy amerikai volt köztük, akinek az apja volt Holocaust-túlélő, egy másik kollégámmal, aki izraeli, az anyja élte túl a náci vézskorszakot, Hollandiában.

Történelmi bizonyítékok

A perek három fő szakasza volt. Az elsőt bizonyítékokat kerestünk arra, hogy el lehessen dönteni, hozzák-e Demjanyukot Izraelbe. A második szakasz maga a per volt, első fokon. A perben én az államügyész asszisztense voltam. Az volt a feladat, hogy történelmi bizonyítékokat teremtsék elő a deportáláson szállításokról és elsősorban arról, hogy merre járt Demjanyuk a háború folyamán. Ő maga ugyanis azt vallotta, hogy orosz volt, aki német hadifogságba, majd munkatáborba került. A háború után abban a táborban tartották fogva, ahol a vlaszovistákat (szovjet állampolgárokból verbuvált náci hadsereg) gyűjtötték. Összehasonlították a vallomását a háborús dokumentumokkal: ehhez a német archívumból kértek anyagot. Ezekből kiderült, hogy Demjanyuk Helmben volt fogoly. A jogászok mellett történész-szakértők is dolgoztak: *Dr. Krakowsky*, a *Jad Vaszem* történésze és *Dr. Spector*, akinek szakterülete az ukrán hadsereg volt. Jött egy szovjet Vlaszov-specialista is. A történészek levéltári bizonyítékokat gyűjtöttek. Demjanyuk tanúit is az így előkészített tényanyag alapján kérdezték. A tanúknak nem volt elegendő felkészültségük. Demjanyuk például tanúnak hozott egy embert, aki azt mutatta be, hogyan hamisított papírokat a KGB. Azt állította, hogy a Demja-

nyuk elleni bizonyítékokat a KGB készítette. Sőt, azt is állította, hogy a KGB természetfeletti boszorkányerővel rendelkezik, még az időjárást is képes befolyásolni. Demjanyuk anyagát szerinte azért hamisították, mert az oroszok gyűlölik az ukránokat.

De voltak komolyabb tanúk is, azonban ezek sem tudták megkérdelezni a bizonyítékokat. Mintegy tízen tanúskodtak mellette: volt köztük amerikai, angol, egy tanú izraeli volt, az előbb említett pedig nem sokkal azelőtt jött át az akkor még KGB-ellenőrzte Szovjetunióból, a terror, úgy látszik, lassan oldódik fel a lélekben.

– *Hazudtak a tanúk, vagy valami másról volt szó?*

– Nem igazán hazudtak, csak részgazságokat mondtak, olyanokat, amelyek Demjanyuknak megfeleltek, mint például a KGB irathamisításai. A kérdések után azonban rendszerint kiderült, hogy nem biztosak a dolgukban. Mikor látták, hogy a bizonyítékok *nem* hamisak, megintogtak. A bizonyítás legfontosabb része az volt, amikor a treblinkai túlélők felismerték Demjanyuk fényképét még a hetvenes évek végén, Amerikában. Ezek az emberek elmondták, hogy Demjanyuk nem pusztán egy náci katona volt Treblinkában, hanem irányító.

A fényképek

Demjanyuk legkorábbi fényképe 1942-ből származik. Travniki volt az a hely Lengyelország területén, ahol a náci kiképezték az oroszokat a tábori „munkára”. Innen küldték szét őket, Treblinkába, Sobiborba, Chelmno és a többi táborba. Fényképes igazolványt is kaptak, így Demjanyuk is. Nem tudjuk, hogy a Vörös Hadsereg mi mindent talált ott, amikor felszabadította Lengyelországot, de számos dokumentumra bukkantak, sőt össze is gyűjtötték őket. Ezt az igazolványt a Szovjetunió 1976-ban adta ki az Egyesült Államoknak. Az ötvenes években annak, aki Amerikában akart letelepedni, nem kellett bevallani részletesen a múltját, csupán annyit, hogy volt-e náci vagy kommunista. 1975-ben volt az első eset ennek firtatására, akkor alakítottak egy testületet az ilyen ügyek kivizsgálására. 1976-ban az oroszok küldtek egy listát azokról a náci kollaboránsokról, akik akkor az USA-ban éltek. Demjanyuk fényképes igazolványa is ekkor került Amerikába. Először Ukrajnában jelent meg egy lapban, majd ezt a cikket vette át egy ukrán nyelvű, Amerikában megjelenő újság. A szovjet ukrán lap ezzel a cikkel Amerika-ellenes propagandát akart terjeszteni, hogy lám, az Egyesült Államokban nyugodtan élhetnek a háborús gyilkosok. *Fedorenkóról* is ugyanakkor küldtek képet; őt később Amerika kiadta az oroszoknak, ott aztán perben elítélték és ki is végezték. Mikor Demjanyuk képe megérkezett, az amerikaiak kikéresték azt a dokumentumot, amely Demjanyuk bevándorlásakor íródott, ezen is volt fénykép. 1951 után Demjanyuk Clevelandben dolgozott a Ford-gyárban.

Treblinkát nagyon kevés fogoly élte túl. Ezek Izraelben felismerték Demjanyuk képét: elmondták, hogy igen, ez Ivan Groznyij (azaz Rettegett Iván), aki a gázkamráknál vezető szerepet töltött be. Az Izraelben élő egykori tábori rendőrnő, akinek elmondták ezt, azzal válaszolt, hogy tévednek a túlélők: ez az ember nem Treblinkában volt, hanem Sobiborban, Demjanyuk ugyanis a vallomásában Sobibort mondott. De az emberek felismerték „Ivan Groznyijt”. Ez volt a legfőbb bizonyíték Demjanyuk ellen.

SLOMO TÁNNI

Feltételezések

*Életem legnagyobb pillanata
nem a logika pillanata lesz.*

*Csók lesz
vagy kiáltás
újulat vagy eszmélés.
A vége strás lesz
vagy nevetés.*

*Életem legnagyobb pillanata
ijesztő elválás lesz
vagy csodálatos találkozás,
feledés vagy menekvés;
kiszikkadt lélekben fog végződni
vagy dúsán ömlő könnyekben.
Vagy talán, nem tudom,
halálban vagy feltámadásban.*

Jólesz László fordítása

Minden vallomást végig kellett olvasnunk, és ez nem volt kis feladat, mivel az emberek mindent el akartak mondani, ami velük történt. *Eichmann* peranyagában is voltak treblinkai túlélők vallomásai. Fedorenkót is felismerték. Nehéz volt a vallomásokból kibontani a lényegét. Átolvastam az *Eichmann*-per vallomásait is: egy álló évig készültünk föl a perre.

Feszült légkör

- Volt-e szembesítés *Demjanyuk* és a túlélő tanuk között, és ha volt, hogyan viselkedtek az emberek az egykor rettegett náciival?
- Láthatták *Demjanyuk*ot a tárgyaláson, de csupán egyetlen tanú akart szembenézni vele.
- Milyen volt a tárgyalás légköre?
- Nagyon feszült légkörben folyt a tárgyalás. Egész Izraelben közvetítette a rádió.
- Igaz, hogy az egyik szemtanú megtámadta az egyik védőügyvédet?
- Igen, de ez egy későbbi történet. Volt egy kiváló izraeli védőügyvéd, aki bekapcsolódott a védelembe. Az ügy még tartott, mikor az ügyvéd váratlanul öngyilkos lett, senki sem tudja pontosan, miért. A temetésén történt, hogy egy túlélő, egy öregember sósavat öntött egy másik *Demjanyuk*-védőügyvéd arcába; az öreg betörtönbe zárták.

A tárgyalásra egy amerikai védőügyvéd is érkezett. Ez felkérte az egyik, *Rosenberg* nevű tanút, hogy álljon szembe *Demjanyuk*kal. *Demjanyuk* kezét nyújtotta a tanúnak, aki azonban az átélt borzalmak hatását ennyi idő után is annyira magában hordta, hogy a gesztustól megijedt: hirtelen hátraugrott.

A per harmadik szakaszát 1990-re halasztották, ebben is mint a főügyész asszisztense vettem részt. Én vizsgáltam meg a fotót felismerő emberek vallomásának értékét. A fellebezési tárgyalásra nem érkezett újabb bizonyíték, csak az előzőeket kellett újratárgyalni. Hét héttel készítettük elő a feljebbviteli tárgyalást; ez nem tűnik soknak a per egészéhez képest, de nagy és kemény munka volt. Az előkészítő hét

hétben még részt vettem, de a továbbiakban nem volt feladatom az ügyben. Mikor az előkészítés lezárult, a védelem fél év halasztást kért, hogy újabb dokumentumokat keressen a Szovjetunióban, mivel az ottani levéltárakhoz csak ekkortól lehetett hozzáférni. Ezt a fél évet nemcsak a védelem, hanem az államügyész és segítői is a Szovjetunióban való kereséssel töltötték. Végül az ügyész hozott egy teljes aktát a Szovjetunióból, az 1950-es évek elejéről. Írásbeli nyilatkozatokat tartalmazott azoktól, akik Treblinkában dolgoztak: ezek *Ivan Groznyijt Ivan Marcsenkónak* nevezték! A védő szerint ez az új adat *Demjanyuk* mellett tanúskodik, de a bíró nem fogadta el bizonyítékként, mondván, ha egy perben nincsen szemtanú, minden csak spekuláció. Az 1951-es bevándorló iraton viszont *Demjanyuk* az *anyja* nevének írta be a *Marcsenko* nevet. Ez azonban nem volt igaz, az ő anyját sosem hívták így. (A foglyok természetesen a fogvatartóknak csak a keresztnéveit ismerhették, a vezetéknévüket nem. Ez adott lehetőséget a vádlottnak a hamisításra – G. E. megjegyzése.) Feltehető, hogy *Demjanyuk*ot csak Treblinkában nevezték *Marcsenkónak*. A bevándorlási iratra más hamis adatokat is írt: például azt, hogy *Sobiborban* volt... Tudjuk azt is, hogy az 1950-es évek vallomásai a Szovjetunióban megfélemlített légkörben születtek.

Minden résztvevő felelős

A per körül zajló legújabb viták, amelyek ezekre a dokumentumokra épültek, az idei nyáron még folytak. Júniusban végleg lezárták az ügyet, a bíróságnak most kell döntenie.

– *Hogyan reagált az izraeli közvélemény?*

– Az értelmiség egy része, újságírók és mások, nagy hibának tartják, hogy *Demjanyuk*ot odavitték és tárgyalást indítottak ellene: szerintük *Eichmann* pere elég volt, nem kell több példát statuálni. Azt hiszem, ezek az emberek meglehetősen cinikusan állnak a dologhoz, nekik az is fontos érv, hogy egy ilyen tárgyalás nagyon sokba kerül. Egy másik vélemény egyenesen kirakatpernek mondja, amelyet közvetít a tévé, a rádió.

Én magam azt hiszem, minden résztvevő felelős a Holocaustért. Amiatt vagyok igazán csalódott, hogy sok izraeli nem tartja fontosnak a büntetést. Sokan azt gondolják, nekik már nincs közük a Holocausthoz, hiszen nem ölték meg egyetlen hozzátartozójukat sem. De számos Holocaust-túlélő is azon az állásponton van, hogy úgy sincs végleges igazság, hát nem érdemes ilyen pereket tartani.

Demjanyuk cellájának fala telis-teli van az öt támogatók képeslapjaival. Ezek főleg Amerikából vagy Kanadából írtak neki.

– *Wiesenthal bécsi archívumából számítanak-e még olyan adatokra, amelyek alapján más pereket kellene indítani?*

– A kiadatások túl hosszadalmasak, a németországi perek pedig nemcsak lassúak, de jelentéktelenek a büntetések is. Ott be kell bizonyítani: X meggyilkolta Y-t. Szerintem ez ugyanolyan cinikus álláspont, mint az, hogy e perek csupán az indulatok szítására alkalmasak. Nem hiszem, hogy itt elsősorban az emlékezet fenntartása lenne a cél. Ugyanolyan fontossága lenne a büntetések kiszabásának abban az esetben is, ha a tárgyalások zárt ajtók mögött, híradások nélkül folynának le.

625 ezer hazatérő a FÁK-ból

Ennyien érkeztek három év alatt, vagyis 1990 januárjától 1992 december végéig Izraelbe a volt Szovjetunió területéről. Ezzel a különböző országokból érkező csoportok eddigi legnépesebbjét, a marokkóit is túlszámalyták, azok ugyanis félmillióan voltak.

Az orosz *olék* más demográfiai változást is hoztak: érkezésük előtt alacsony volt a visszatérők között a születési ráta, velük a családonkénti 1,5 gyerekről 2,6-ra emelkedett az arány. 1992-ben Izrael zsidó lakossága 5%-kal gyarapodott, ennek háromnegyed részét az alijázók tették ki.

Tu bisvát

„Svát hó elsején évkezdetre van a gyümölcsfáknek, Sammaj iskolájának szava szerint. Hillél tanháza mondja: tizenötödikén van.”

(Misna, Ros Hasana I, 1)

A zsidó hagyomány gyakran jeleníti meg emberi tulajdonságokkal a különféle fákat. A fa – emberhez hasonlóan – él, érez, s hasznára szolgál az élőlényeknek. „Mert az ember a mező fája” – írja a Tóra.¹

Ahogyan az ember számára Tisri hó elseje, úgy a gyümölcsadó fáknek Svát hava tizenötödik napja lett évfordulóként meghatározva. Ez a nap az ítéletre való beíratás. Ekkor dől el a fák további sorsa: élet vagy kivágatás; gyümölcsadás, vagy a terméketlen elszáradás lesz-e osztályrészük. A terménytized,² az orla³ és a „negyedik év”⁴ lényegére vonatkozóan is évkezdet ez a nap.

A *talmuđ* irodalom nem tesz említést az ünnep szokásairól. Később, a *gaoni* korban lett hagyománnyá Izrael országában sajátos imaköltevények mondása más ünnepnapok rítusához hasonlóan, *Rabenu Gersom*, a „Szétszórtatás Fénye” pedig egy döntésével megtiltotta az ezen a napon való böjtölést. A XVI. században említik elsőként *askenáz* szokásként, miszerint *Tu bisvát*-kor sok gyümölcsöt esznek. A XVII. század németországi tanházaiban iskolai szünnap, melyen a tanítványok, tanítójukkal együtt örvendtek evés és ivás mellett.

Szép rendjét vezették be a *kabbalisták* *Tu bisvát* estéjének. Az ismeretlen szerzőtől (szerzőktől?)⁵ származó *Hemdasz Jomim* és a kü-

lönlenyomataként kinyomtatott *Pri Ęc Hadar* című kabbalisztikus művek, a *pészach*-i széderhez hasonlítható szépségű és jelentőségű szertartást írnak le.

Jegyzetek

1. M. V. 20, 19.
2. Az évi termésnek egytizedét el kellett különíteni, és felvinni a Szentélybe, hogy ott elfogyasszák.
3. A fiatal fa első három évi termése még alkalmatlan az áldozatra, de emberi fogyasztásra is tilos.
4. „De a negyedik évben legyen minden gyümölcs szent, hálaadásul az Ő-valónak.” (M. III. 19, 24).
5. Sok vitára adott okot a könyvek szerzőinek anonimitása. Míg az első művet leginkább az álmessias *Sabbataj Cvi* egyik követőjének, *Nahan Haazatinak* nyilvánítják, a második munka írójaként a *Cfat*-i kabbalistát, *Chájim Vitált* említik.

Lózszy Tamás.

Luah

Imaidők Budapesten

Templomok	Február 5–6.		Február 12–13.		Február 19–20.		Február 26–27.		Naptár 1993.
	Péntek este	Szombat reggel	Péntek este	Szombat reggel	Péntek este	Szombat reggel	Péntek este	Szombat reggel	
Hősök imaterme, Wesselényi u. 7.	18.00	09.00	18.00	09.00	18.00	09.00	18.00	09.00	Február 5. Péntek – S'vát 14. Gyertyagyújtás 16.33
Frankel L. u. 49.	17.30	10.30	17.30	10.30	17.30	10.30	17.30	10.30	Február 6. Szombat – S'vát 15. Fák ünnepe Szombat kimenetele 17.39
Hegedűs Gy. u. 3.	16.45	09.30	16.45	09.30	17.00	09.30	17.15	09.30	
Vasvári P. u. 5. (lubavicsi)	17.00	09.00	17.00	09.00	17.00	09.00	17.15	09.00	Február 12. Péntek – S'vát 21. Gyertyagyújtás 16.44
Thököly út 83.	17.30	09.00	17.30	09.00	17.30	09.00	17.30	09.00	
Hunyadi tér 3.	16.45	09.00	16.45	09.00	17.00	09.00	17.15	09.00	Február 13. Szombat – S'vát 22. Szombat kimenetele 17.49
Bethlen tér 2.	16.45	09.30	16.45	09.30	17.00	09.30	17.15	09.30	
Nagyfuvaros u. 4.	18.00	08.00	18.00	08.00	18.00	08.00	18.00	08.00	Február 18. Csütörtök – S'vát 27. Jom Kipur Kátán
Rabbiképző, József krt. 27.	18.00	08.45	18.00	08.45	18.00	08.45	18.00	08.45	
Kazinczy u. 27.	16.45	08.00	16.45	08.00	17.05	08.00	17.15	08.00	Február 19. Péntek – S'vát 28. Gyertyagyújtás 16.55
Alma u. 2. Kórház, Amerikai út 53.	16.45	07.30	16.45	07.30	17.05	07.30	17.15	07.30	
Páva u. 39.	17.30	09.00	17.30	09.00	17.30	09.00	17.30	09.00	Február 20. Szombat – S'vát 29. „Sekelek” szombatja Újhold hirdetés Szombat kimenetele 18.01
Dózsa Gy. út 55.	17.30	09.30	17.30	09.30	17.30	09.30	17.30	09.30	
Berzeviczy u. 8.	17.30	09.30	17.30	09.30	17.30	09.30	17.30	09.30	Február 21. Vasárnap – S'vát 30. Ros Hodes Ádár I. napja
Károli G. tér 5.	16.45	10.00	16.45	10.00	17.00	10.00	17.15	10.00	
Kispest, Báthory u. 34.	17.00		17.00		17.00		17.00		Február 22. Hétfő – Ádár 1. Ros Hodes Ádár II. napja
Visegrádi u. 3.	16.45	08.30	16.45	08.30	17.05	08.30	17.15	08.30	
Dessewffy u. 23.	16.45	08.00	16.45	08.00	17.05	08.00	17.15	08.00	Február 26. Péntek – Ádár 5. Gyertyagyújtás 17.05
Teleki tér 22. (szefárd)		08.00		08.00		08.00		08.00	

Imaidők vidéken

Győr (Köztársaság tér 3.)	16.30		16.30		17.00		17.00		Február 27. Szombat – Ádár 6. Szombat kimenetele 18.11
Szeged (Gutenberg u. 20.)	17.00	09.00	17.00	09.00	17.00	09.00	17.00	09.00	
Debrecen (Pásti u. 4.)	16.30	08.00	16.45	08.00	16.55	08.00	17.05	08.00	Február 28. Vasárnap – Ádár 7. Zájin Ádár. Mózes születésének és halálának a napja
Nyíregyháza (Mártírok tere 6.)	16.35	08.00	16.47	08.00	17.00	08.00	17.10	08.00	
Miskolc (Kazinczy u. 7.)	16.35	08.00	16.47	08.00	17.00	08.00	17.10	08.00	
Pécs (Füredő u. 1.)	17.30	10.30	17.30	10.30	17.30	10.30	17.30	10.30	
Kiskunhalas (Petőfi u. 1.)	17.00		17.00		17.00		17.00		
Szombathely Kaposvár	17.00		17.00		17.00		17.00		
(Berzsenyi u. 14.)	17.00		17.00		17.00		17.00		
Nagykanizsa (Fő u. 6.)	17.00		17.00		17.00		17.00		

A Rumbach utcai templom hívei a Hősök imatermében imádkoznak.

Joszéf Geiger

Babilon folyóvizeinél...

„Babiloni folyóvizeinél...” (*Tehilin*, 137, 1) – s miért éppen ott? Úgy tűnik, a *Mikrá* kutatói eddigi megállapításai mellett, figyelemre méltó a kérdés, miért éppen a folyó (vagy folyók) mellett ülnek siratva s gyászolva a babiloni fog-ságba elhurcoltak? Egyesek megpróbáltak valóságos történeti körülményeket elképzelni, amelyek a száműzötteket gyászuk idején körülvezték;¹ mások úgy érveltek: a hely megfelelő a siratáshoz, a vízpart jellegzetességei miatt,² és mert az imaházakat – Babilonban már találkozhattunk ilyenekkel – a tisztasági rendszabályok miatt a folyópartokra építették.³ Egyesek megjegyezték, hogy a gyászének hangsúlyozza az ellentétet a vízben gazdag Babilon és a szárazabb Izrael földje között.⁴

Bármily értékesek is e magyarázatok, érdemes felfigyelni arra, hogy a vízparti, folyó- vagy tengermenti siratóének gyakori jelenség a görög, és ennek nyomán a latin irodalomban.⁵ A 137. zsoltár megírás idejére és körülményeire külön ki nem térve, érdemes megvizsgálni a klasszikus irodalmi párhuzamokat,⁶ s ebben irodalmi, sőt történeti kapcsolatot feltételezni.

A vízparti gyászének motívuma a számunkra is ismert irodalmi példákban nem véletlenül jelenik meg. Az *Iliász* kezdetén (1, 347 skk) a sértődött Akhilleusszal találkozunk – Agamem-

nón elvette rabnőjét, ezzel csorbát ejtett tekintélyén –, amint keserű sorsát anyjánál siratja. S mivel anyja, Thétisz a tenger istennője, a tengerpartra megy könnyeit hullatni. Másodsor barátja, Patroklosz halálát siratja a tengerparton (18, 35 skk).⁷ Az *Odüsszeiában* is megtaláljuk e motívumot, amikor Odüsszeusz sír és vágyakozik – nem kifejezetten gyászoló tartalommal – Kalüpszó szigetének partján (5, 151 skk). Minden bizonynyal ez utóbbi részletre felel *Propertius* római költő ábrázolása, melyben az elhagyott Kalüpszó Odüsszeusz távozása után sír a tengerparton, és a

víznek beszél (1, 15. ének, 9 skk). *Propertius* a tengerparton siratja, megbánván, hogy elhagyta kedvesét (1, 17). A motívum témája itt a mitológiai alakok helyett a költő maga, az irodalmi motívum pedig a vízhez köti.

A ránk maradt hellenisztikus irodalomban is felbukkan a gyászének motívuma. Poliphemosz, a küklópsz a tengerparton siratja el Galatea nimfától elszenvedett szerelmi csalódását. Ugyanígy *Theokritosz*nál (Idillek, 11, 13–14) és a hellenizmus kezdeti korszakának költőjénél *Hermokritosz*nál, a *Leontion* szerzőjénél, a ránkmaradt részletben (1 P frg.). Sőt amennyire ismert, *Hermokritosz* az első, aki *Orpheusz*t úgy ábrázolja, hogy *Euridikét* a tengerparton siratja.⁸ *Vergilius*nál is találkozunk e motívummal (*Georgica*, 3, 464–466; 508–509). Ugyanebben a műben (319–320) *Vergilius* *Arisztaiosz*ról ír, amint a folyóparton gyászol.⁹ Másik tengerparton gyászoló mitológiai alak a *Thészeusz*tól elhagyott *Ariadné*; ugyancsak *Catullus*nál (64. ének, 52 skk 127 skk), minden bizonnyal egyéb hellenisztikus költők nyomán.¹⁰ Mindezek csupán töredékes példák, melyek ránkmaradtak, s melyeket összekapcsol a vízparti siratás és gyászének.¹¹

Az említett részlet tárgyalása a klasszikus irodalom párhuzamai nélkül, úgy tűnik, hiányos lehet.

Jegyzetek

1. Ibn Ezra magyarázata: M. Hameiri, *Tehilim könyvének magyarázata, megítélése*, Bilguri 5693 [1933].
2. Lásd: H.–J. Kraus, *Biblischer Kommentar XV/2, Psalmen*, 5. ed., Neukirchen 1978, ad loc. A szerző *H. Ewald* nyomdokain halad: ugyancsak így vélekedett *Hitzig*, amint azt *Ehrlich* idézi (A. E. Ehrlich, *Die Psalmen*, Berlin 1905, ad loc.) *Baethgennél* (F. Baethgen, *Handkommentar zum Alten Testament*, Göttingen 1897, ad loc.). Lásd: C. F. Keil–F. Delitzsch, *English Translation*, Grand Rapids 1986, ad loc.
3. *Baethgen*, uo.

4. *Ehrlich*, *fént*, 2. megj.
5. *Keil–Delitzsch* (*fént*, 2. megj.), ők az egyedüliek, akik a zsoltárt görög kapcsolattal hozzák összefüggésbe: a verselés, szerintük, emlékeztet a gyászének és az elégia versmértékére. Ehhez hasonlóval találkozhatunk *Jesajahúnál* 16, 8–10, amely közel áll a Szapphói strófákhoz. Bár ők sem figyelnek fel az említett irodalmi motívumra.
6. *Crabbe* cikke számos párhuzamra hívja fel a figyelmet: A. Crabbe, „Ignoscenda quidem... Catullus 64 and the Fourth Georgic”, *Classical Quarterly* 27 (1977), 342. skk.
7. *Vö.* *Iliász* kezdete, ott a pap a tengerparton (1, 34) és *Apollónhoz* fohászko-

dik, bosszulja meg könnyeit (uo. 42.). E részletre *Dr. Dvora Gara* hívta fel a figyelmet.

8. Lásd: J. U. Powell, *Collectanea Alexandrina*, 96. skk., frg. 7. 8.
9. Lásd *Apollo* énekét az *Eurotasz* partján, *Vergilius*, *Ecloga* 6, 82–84, és *vö.*: G. Williams, *Tradition and Originality in Latin Poetry*, Oxford 1968, 247. o.
10. Lásd: A. L. Wheeler, *Catullus and the Traditions of Ancient Poetry*, Berkeley & Los Angeles 1964, 128. skk.
11. *Prof. Ranana Meridor* hívta fel a figyelmet *Euripidész*, *Trójai nők* részletére, ahol a *Szkamandrosz* folyó visszhangzik a fogoly nők jajkiáltásaitól.

Tarbiz, *A Quarterly for Jewish Studies*, 1990. április–szeptember.

Ács Gábor fordítása

Benda Kálmán

Magyar zsidó história

A magyarországi zsidóság múltját, történelmünkben elfoglalt helyét a magyar társadalom nagy többsége alig, vagy sehogyan sem ismeri. Pedig a múlt ismerete nélkül a jelent sem érthetjük meg.

A zsidók története Magyarországon az államalapítás koráig nyúlik vissza. A magyar királyság kezdetétől fogva befogadó ország volt, amely szívesen látta, sőt hívta az idegeneket. *István király*, fiához intézett *Intelmeibe* belevette, hogy bánjon jól az idegenekkel, mert „*gyöngge és törekeny az egynyelvű és egy erkölcsű ország*”. Ez vezette az Árpád-házi királyokat, amikor németeket hívtak az országba, egyes városokba olaszokhoz nevezett francia-vallon telepéseket fogadtak, a Nagy-Alföldre letelepítették a tatárok elől menekülő kunokat és jászokat, s később befogadták a ruszinokat és a románokat, a délről beköltöző horvátokat és szerbeket.

Az első közösségek

Az első magyarországi zsidó közösségek a XI. században alakultak a városokban. Esztergomban, a királyi székhelyen 1050-ben már külön városrészük van. Kereskedelemmel és pénzügyletekkel foglalkoznak, a földművelést és az ipart a törvények tiltják számukra. *IV. Béla király* 1251-ben a „zsidó aranybullában” biztosítja vallásszabadságukat, ezt a középkor folyamán többször visszavonják, majd ismételtelen megújítják. Időről-időre a városokban nálunk is zsidóüldözésre, pogromokra kerül sor, ezek háttérben a gazdasági konkurencia, vagy a keresztény antijudaizmus áll.

Ahogy Európában mindenütt, a zsidóság Magyarországon is saját vallási közösségeibe zárva, társadalmon kívül élt. Keresztények és zsidók érintkezését szigorú rendelkezések szabályozták, közöttük a házasságot tiltották. 1647-ben

az országgyűlés törvényben mondta ki, hogy állami hivatalt nem vállalhatnak, mert „*az ország jogainak nem részesei*”.

A középkorban a zsidók a királyi városokban éltek, befogadásuk is királyi jog volt. A mohácsi csata után a Habsburg-uralkodók alatt a városokból többnyire kiűzték őket, egyes főúri családok vették őket védelmükbe, persze gazdasági számításból. Ugyanakkor Erdélyben *Bethlen Gábor* fejedelem szabad beköltözést, kereskedési és vallásszabadságot biztosított számukra és engedélyezte, hogy magyar viseletben járjanak. Erdélyben az unitáriusok egyik ága a zsi-

dó vallás tanait fogadta el. A szombatoknak nevezett vallás követőit mind-egyik keresztény felekezet üldözte, a Székelyföldön mégis több falu népe kitartott és megmaradt a zsidó vallásban. Az ő sorsuk azután a XX. században fordult tragédiába.

A zsidók nagyobb mérvű bevándorlása a török kiverése után, a XVII. század közepén indult meg német földről és Morvaországból, majd egyre nagyobb tömegben Galíciából. Hitelügyletekkel, a keletről jöttek házaló kereskedelemmel foglalkoztak, de akadtak közöttük kocsmárosok, zenészek és kisiparosok is.

Kiállítás elődeinkről, rólunk

Fejezetek a magyarországi zsidóság életéből a hivatalos címe annak a kiállításnak, amely e hónapban is megtekinthető a XI. kerület Bocskai út 37. szám alatti TIT Stúdióban. Érdeemes felkeresni, mert összegyűjtve találjuk ott a római korból származó sírkőről, mécsesstartóról készült fotóktól kezdve a magyar társadalom peremén és azon belül megélt 1100 év fontos és érdekes dokumentumait.

A rendezők e történelmet 11 tablósorban mutatják be. A leghosszabb időszak egyé fogva az államalapítástól a török hódoltságig terjedő 400 év, a legrövidebb pedig 1945–1956. Önálló fejezet az emancipációs törekvéseket elindító XIX. század első fele, s nem bontották korszakokra az 1920–1945 közötti eseményeket. A kiállítást több éves anyaggyűjtés előzte meg, jelentős része a *Zsidó Múzeumból* származik (tanítványi, gyermeki szeretettel vették körül a gyűjtők, rendezők a megnyitón *Benoschofsky Ilona* múzeumigazgatót), de került anyag vidéki levéltárakból, múzeumokból, magányosoktól. Bizonyára a kiállításon tudják meg sokan, hogy *IV. Béla király* és *I. István* pénzein héber betűs veretjelek is voltak, s először látják rézkarcon a XVI.

században élt, kincstárnokká lett zsidó származású *Fortunatus Imre* arcvonásait, az erdélyi zsidók hajdani ruhaviseletét, először olvassák el „*A honi izraeliták között magyar nyelvet terjesztő pesti egylet*” 1847-es alapszabályát, vagy az 1867. évi decemberi emancipációs törvényt. A kiállítás megnyitását tulajdonképpen a törvény 125. évfordulójára tervezték, az azonban technikai okokból néhány hetet késett.

Így is csak megköszönhetjük azoknak a néprajzszakosoknak, pedagógusoknak, akik szabad idejüket áldozták a gyűjtésre. Tették ezt hivatásbeli elkötelezettség mellett abból a humanista meggyőződésből, hogy a megismertetéssel hozzájárulnak a zsidókkal szembeni gyanakvás, az őket körülvevő homály oldásához. Hasonló szándék vezeti a rendezőket, a nemrég alakult *Együttélés Egyesület* tagjait, akik azért egyesültek, hogy a Kárpát-medence népeinek, vallásainak értékeit megismertessék, egymás megbecsülését megszerezzék.

A kiállítást több magyar város után Németországban, Hollandiában és Izraelben is várják.

- ie-

Elhangzott a *Fejezetek a magyarországi zsidóság életéből* című kiállítás megnyitóján, január 11-én.

Változatlanul közösségeikben, a társadalomból kirekesztve éltek.

A beilleszkedés első lehetőségét *II. József Türelmi Rendelete* nyitotta meg 1781-ben. Bár a teljes felszabadítás, a emancipáció még majd egy évszázadig váratott magára, a XIX. századi reformok során meginduló polgári fejlődés egymás után nyitotta meg a zsidóság előtt a gazdasági életben való részvételt és a társadalmi betagozódás lehetőségét. A számban és anyagiakban is megerősödött zsidó közösségek, főként az ország nyugati és középső részein két kézzel ragadták meg a polgárosodás lehetőségét. Ennek során zárt vallási közösségek egyre nyitottabbá váltak, ellentétben a keleten élő, fejlődésükben is elmaradottabb, a vallásban gyökerező ősi törvényekhez szigorúan ragaszkodó, frissen bevándorolt galíciai zsidósággal. Ekkor indul meg a magyarországi zsidóság kétélű válása, ami hamarosan szembenálláshoz vezet. Egyik oldalon a polgárosodás útján haladó, a vallási reformok elől sem elzárkózó neológ zsidóság, amelyik egyre jobban asszimilálódik a magyarsághoz, másikon a hagyományos elzárkózáshoz ragaszkodó, az újítást és asszimilációt elutasító ortodox közösségek.

társadalmi kereteket ahhoz, hogy a magyar fejlődés részévé, sőt tevéleges alakítójává válhasson. Az elkövetkező évtizedek tökéletes gazdaságában a zsidók részvétele döntő jelentőségű volt. Egyaránt jelen voltak a pénzügyi és az ipari életben, részt vettek az infrastruktúra modernizálásában, jórészt az ő nevékhöz

nem nacionalista alapon, a magyar nemzeti hagyományok védelmében, a frissen asszimiláltak ellenében. Mindez belül az ortodox és neológ zsidók egyre mélyülő elszakadását hozza, másrészt az antiszemita mozgalmak révén megkérdőjelezi az asszimiláció lehetőségét. Különösen az első világháború után, amikor is álta-

Benda Kálmán a megnyitóbeszédet tartja

Társadalmi beilleszkedés

A polgárosodó zsidóság megindult társadalmi beilleszkedését dokumentálta, hogy 1848 márciusában fiataljai tömegesen jelentkeztek a nemzetőrségbe, amit a forradalmi kormányzat 1849-ben a zsidókat egyenjogúsító törvénnyel méltányolt. A zsidók szabadságharcos részvételét nemcsak a magyarság vezetői ismerték el, élükön *Kossuth Lajossal*, hanem a bécsi kormány is, amikor külön hadisarc fizetésére kötelezte őket, és az egyenjogúsító törvényt is eltörölték. Ennek ellenére a zsidók polgárosodása és asszimilációja nem állt meg, sőt nagy léptékekkel haladt előre. Kiepipülnek egyházi szervezeteik és intézményeik, tempomi liturgiájukban is mind általánosabbá válik a magyar nyelv.

Helyzetükben a teljes változást az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezést követő emancipáció hozta, az izraelita vallás teljes egyenjogúsításával. A törvény állampolgári jogokat adott a zsidóságnak és megteremtette az államjogi és

fűződik a modern magyar nagyipar és könnyűipar megteremtése. Korábbi zárt életformájából kilépve a zsidó polgárság egyre erősebben bekapcsolódik a magyar társadalmi és közéletbe. Sorából számosan magyar nemességet, egyesek főrangú címet szereznek, országos tisztiségekre emelkednek. Részvételük mind jelentősebb a tudományos, kulturális, irodalmi és művészeti életben. Valamennyien magyarnak vallják magukat, ellentétben a tőlünk keletre fekvő országokkal, ahol a zsidók nagy többsége megőrzi nyelvét és nemzetiségként jelentkeznek.

Jogfosztás

Mindez elmélyíti az asszimilációt elutasító hazai ortodox zsidósággal való ellentétet, másrészt a magyar társadalom egyes csoportjainál kiváltja az antiszemitizmust, a zsidóság térfoglalása elleni politikai és társadalmi törekvéseket. Immár nem vallási, antijudaista, ha-

lánosítva egyes zsidó személyeknek a Tanácsköztársaság irányításában játszott vezető szerepét, a közvélemény a zsidóság egészét a vádlottak padjára ülteti. Az 1920. évi numerus clausus törvény, amely korlátozza az egyetemre fölvehető zsidó hallgatók számát, már annak be nem vallott kinyilvánítása, hogy az állampolgári jogegyenlőség a zsidók esetében nem érvényes. A harmincas évek zsidótörvényei, amelyek mögött egyaránt számba kell venni a német nyomást kívülről és a hazai jobboldal követelését belülről, mind nagyobb részt ütöttek a jogegyenlőség elvén, amikor egyre szűkebb határt szabtak a zsidóság lehetőségeinek. Ha mindez akkor még nem is jelentett közvetlen életveszélyt a zsidóságra, hallgatólagosan törvényesítette a zsidók jogfosztását és szabadon engedte a mind gyakoribb zsidóellenes atrocitásokat.

Az 1944-ben bekövetkező német megszállás azután megpecsételte a magyarországi zsidóság sorsát. A magyar társadalom, bár nagyobb része szána-

A kiállítás sajtótájékoztatójának résztvevői. Balról jobbra: Entz Géza, Wolfart János, Vigh Károly, Szentágotai János, Csoma Zsigmond, Benoschofsky Ilona, Komoróczy Géza, Deáky Zita. (Fotók: Laurenczy Loránd, TIT Stúdió)

lommal és együttérzéssel kísérte sorsukat, szó nélkül szemlélte az *Eichmann* irányításával és a magyar csendőrök közreműködésével végrehajtott deportálást, a zsidók haláltáborokba szállítását. Politikai és egyházi háttér nélkül csak az életveszélyt is vállaló egyéni akciókra kerülhetett sor, Az egyházak pedig hallgattak, s amikor megszólaltak, már későn volt.

A második világháború után sem az életben maradtak sebeinek orvoslására, sem az elítéltek elosztására nem történt semmi. A testileg és lelkileg sérült megmaradt zsidóság nem tudott egészségesen beilleszkedni a háborúban elpusztult ország társadalmába. Az 1946. évi XXV. törvénycikk ugyan megbélyegezte a magyar zsidóságot ért üldözést, de a társadalom, az egyházak önvizsgálata elmaradt, s a sérelmek, kölcsönös vádak és elítéltek kibeszélését és tisztázását a kormányzat nem engedélyezte.

Ki a zsidó?

A dolgok kölcsönös tisztázása csak napjainkban indult meg, a kimondott vagy csak lappangó vádak megvitatására azonban még nem került sor. Még az

sem egyértelmű, hogy a különböző fel fogások kit tekintenek zsidónak. Csak azt, aki vallása előírásait és hagyományait híven megtartja, vagy azt is, aki egyházát elhagyta? Zsidó-e aki kikeresztelkedett, vagy talán már kereszténynek született, bár zsidó eredetű szülőktől? Minek számítanak a vallásukban zsidó székely szombatosok? Végso soron zsidónak lenni vállalt hitvallás, vagy levet-hetetlen sors-adottság?

Magyarok és zsidók évszázadok óta élünk együtt, s ez kötelezően írja elő, hogy egymást megismerjük, az elkövetett hibákat kölcsönösen elismerjük, a vádak mindkét oldalról megvizsgáljuk és egymás közt tisztázzuk. Ehhez az első lépés a történelmi múlt számba vétele, a mához vezető út tárgyilagos megismerése.

Ezt a megismerést kívánja szolgálni ez a kiállítás, mely tudunkkal első ízben ad a maga lehetőségei közt átfogó képet a magyarországi zsidóság hányatott történetéről. Lehet, hogy ez a kép minden erőfeszítés ellenére hiányos, lehet, hogy a különböző problémák nem azonos súllyal jelennek meg, azonban nem vitatható, hogy rendezői elfogultság nélkül nyúltak a kérdéshez és igyekeztek tárgyilagos és a valóságot tükröző dokumentációt bemutatni.

Köszönetet mondok a kiállítás megrendezéséért az „Együttélésért” Egyesületnek, a megvalósítást segítő tudományos és kulturális intézményeknek, állami, egyházi és társadalmi szervezeteknek, alapítványoknak és magánszemélyeknek. Név szerint is megköszönöm *Deáky Zita* etnográfus és *Csoma Zsigmond* muzeológus kezdeményező bátorságát, fáradhatatlan, lelkes és lelkiismeretes munkáját, amellyel a kiállítás anyagát egybegyűjtötték, a forgatókönyvet elkészítették és a kiállítást megrendezték.

Nagyon bízom benne, hogy ez a kiállítás megindítja a dolgokat kölcsönösen tisztázó, őszinte magyar-zsidó párbeszédet.

•
Szerkesztőségünk álláspontja szerint a professzor úr fenti előadása jó kiindulási alap lehet, egy a magyar középiskolai történelemtankönyvekbe iktatandó fejezethez. Az együttélés múltjának pontosabb ismerete hozzá segíthet nyugalmasabb jövőnkhez.

Így kezdődött a zsidókérdés szőnyeg alá seprése

Riadót fújtak a cionizmus jelentkezésekor...

Helyszín: Budapest, dátum: 1945 június. Az „előjáték” március végi keletű. Jó két hónapja csupán, hogy kinyíltak a pesti gettó kapui, a hadműveletek még az ország területén folytak, amikor március 25-én napvilágot látott a *Magyar Kommunista Párt* immár legális napilapjának a *Szabad Népek* első száma. Az 5. oldalán olvasható írás címe: *Őszinte szót a zsidókérdésben*. A cikk élén szerkesztői megjegyzés szól arról, hogy a lap demokratikus felfogásához híven örömmel nyújt teret a szövetséges pártok publicistáinak. Ez idő tájt a *Szabadság* című koalíciós napilapon kívül a többi párt még nem rendelkezett napilappal.

A cikk szerzője *Darvas József*, a *Nemzeti Parasztpárt* sajtó- és propagandaosztályának vezetője, az ismert író volt. (A lap olvasói persze nem tudták, hogy a parasztpárti politikus titokban MKP-tag volt. Aligha véletlen, hogy *Révai József*, a *Szabad Nép* főszerkesztője e kényes téma „feldolgozását” éppen rábízta.)

Nagygyűlés a Zeneakadémián

Ismereteink szerint a felszabadulást követően a zsidókérdésben ez az „őszinte szó” volt az első antiszemita állásfoglalás, bár a párt zsidó tagjainak ezt akkor nem illett észrevenniük. (Hosszasabban idézi *Karsai László Kirekesztők* című válogatásában, 144–146. o.) Érzékeltetésül mi csupán két mondatát idézzük:

„...Az utóbbi esztendőknél során egy furcsa »munkaszolgálatos szemlélet« fejlődött ki nálunk: úgy tanulták meg a világot látni, hogy vannak keretlegények és vannak munkaszolgálatosok. Most, hogy fordult a világ, ők szeretnének keretlegények lenni...”

Kerek egy hónap múlva, április 26-án *dr. Dénes Béla*, a *Szocialista Cionisták Pártja* (*Ichud-Mapáj*) vezetője, (az *AVÓ-s világ Magyarországon. Egy cionista raborvos emlékezései* című könyv szerzője) a *Szociáldemokrata Párt* vezetőségéhez írott levelében pártjának az SZDP-vel való szoros együttműködését kezdeményezte:

„...Alapja ennek az, hogy palesztinai anyapártunk, a *Mapáj* önálló tagja a *II. Internacionálénak*, s Magyarországon is a *Poalé Cion* hosszú ideig önálló szocdem. pártszervezet volt...”

„...a problémáinkat *Erecben* (*Palesztinában*) óhajtjuk megoldani, mindaddig azonban, amíg itt vagyunk, ki óhajtjuk venni részünket a demokratikus Magyarország felépítéséből, s teljes erőnkkel hozzá szeretnénk járulni ahhoz, hogy a régi feudális-kapitalista rendszer mindörökké eltűnjön...”

E levelet *Bán Antal*, az SZDP főtítokárhelyettese az alábbi megjegyzéssel továbbította a pártközpont külpolitikai osztályának:

„A bentiek mint nemzetiségi szocialisták jelentkeznek. Ez a törekvés nálunk nem új, azelőtt heves ellenérzéssel találkozott a pártban. Tájékozódni kell ebben a kérdésben, nem hivatalosan meg kell nézni őket, mielőtt idebenn szóba hozzuk a dolgot. Ki kellene tapogatni milyen lesz a *K. P.* álláspontja velük szemben. Véleményem szerint nem fogják még most jó néven venni a magyar politikai életben, ha egy ilyen párt jelentkezik.”

(Talán nem érdektelen, ha megjegyezzük: a *Szocialista Cionisták Pártját* a *Budapesti Nemzeti Bizottság* önálló pártként elismerte.)

Eltelt hat hét, miközben a cionista mozgalom tovább bontogatta szárnyait, így – egyebek mellett – a Zeneakadémia nagytermét zsúfolásig megtöltő közönséggel cionista nagygyűlést szerveztek. A jelek szerint ennyi idő elegendőnek bizonyult arra is, hogy az SZDP kialakítsa álláspontját a cionizmus „kezelését” illetően: a *Népszava* június 10-i számában *Száva István* felelős szerkesztő *Közéleti babonák* című vezércikke ezzel is foglalkozott:

„...Fasizmus és demokrácia, náciizmus és szocializmus valóban tűz és víz, örök ellenség. De súlyos tévedés ebből arra a következtetésre jutni, hogy ha valakinek huszonöt esztendőn keresztül mellőztetés, később üldözés, végül halálveszedelem volt a része egyedül származása miatt, azaz magyarul, ha huszonöt

esztendőn keresztül bűn volt egyedül az a tény, hogy valaki zsidó, akkor ma egyedül ez a pusztán tény önmagában azonnal érdemmé válik, amelyet feltétlenül dúsán kell honorálni...”

A vezércikk második része két hét múlva (június 24-én vasárnap) jelent meg:

„...Ne jöjjön tehát senki azzal, hogy annak vagy ennek a csoportnak kártérítés jár az elviselt szenvedésekért, meghurcoltatásokért. Értsék meg, nincs kitől kártérítést kérni, a becsületes embereket mind meghurcolták... minden becsületes embernek egyetlen kötelessége lehet, hogy minden erejével ennek az országnak az újjáépítésén dolgozzék. Csak annak van helye ezen a földön, aki ezt a munkát vállalja. Ne tessék tehát sem a Zeneakadémia nagytermében, sem másutt kívándorlásra csábítani ilyen vagy olyan rétegeket. Aki el akar menni, az menjen el ma, percnyi gondolkodás nélkül! Vagy – számunkra ez a szimpatikusabb – tessék itt maradni és tessék vállalni az ezzel járó kötelezettségeket.”

A rabbi és a „kártékony eszmék”

A *Szabad Nép* és a *Népszava* után az immár két hónapja ismét megjelenő *Magyar Nemzet* is le akarta tenni a garast. Becsületére mondván nem csatlakozott az előbbiekhöz: az alig három hete megválasztott Dohány utcai rabbit – ismereteink szerint az ország legnagyobb zsinagógájának történetében a rabbikar első cionista tagját, az *Általános Demokratikus Cionista Blokk* elnökét –, *dr. Herskovits Fábiant* szólaltatta meg. *Dr. Szakasits György* (az SZDP főtítkáranak fia, közigazdász-újságíró, ez időben a külügyminisztérium vezető munkatársa) kérdésére a cionista rabbi így válaszolt:

„...A zsidóság feladata mindenekelőtt az, hogy ismerje meg saját helyzetét és válassza meg a kivezető utat abból a káoszából, ami ma körülötte uralkodik. Az egyetlen helyes út szerintem a cionizmus.

Ez természetesen nem csupán egyetlenegy törekvést jelent, azt ugyanis, hogy zsidóság vándoroljon vissza őshazájába, hanem ennél sokkal többet. Célunk a zsidóság teljes erkölcsi átnevelése, mellyel azt kívánjuk elérni, hogy meginduljon a zsidó nép tömegeinek gyökeres szociális átrétegződése a termelő munka számára, megszüntetve végre a zsidó tömegek társadalmi lebegésének, gyökértelenségének tragikus helyzetét, annak összes csökevényeivel együtt...”

Arra a kérdésre pedig, hogy miben látja e probléma megoldásában az állam feladatait, úgy foglalta össze mondanivalóját:

„Egylőre csak azt kívánjuk, hogy kulturális, szociális és tudományos törekvéseinknek hangot adhassunk. Hogy aztán hogyan alakul a felszabadult Európában a zsidóság politikai és jogi helyzete, ezt a békekonferenciákon fogják véglegesen megállapítani. Egyet azonban mi cionisták világosan leszögezhetünk. Kívánjuk, hogy a zsidóság mint nemzet elismertessék és mint ilyen joga legyen a saját külön államát felépíteni, mely a maga kulturális és szociális életével erős pillére kíván lenni a világon uralkodó demokráciának...”

Ez az interjú a *Magyar Nemzet* június 27-i számában volt olvasható. A kommunista párt reagálására igazán nem kellett sokáig várnunk: már másnap (!) a *Szabad Nép* glosszája (címe: *Elefánt a porcelánboltban*) „eligazította” olvasóit. Megindokolva, miért is nem közli részletesebben a Dohány utcai új rabbinak az „egyik reggeli lapunkban” megjelent nyilatkozatát („nehogy részt vegyünk a

minden mondatukkal kártékony »szelmék« terjesztésében”), csupán az általa központinak minősített jelszavát idézi: „Kívánjuk, hogy a zsidóság mint nemzet elismertessék.”

Ehhez fűzi megjegyzéseit az ismeretlenség homályában (aláírás vagy szignó nélkül közzétett, tehát – ha úgy tetszik – szerkesztőségi álláspontot rögzítő) gloszsa szerzője:

„Hát ilyen tánc, ilyen hejehuja csárdás még nem volt a porcelánboltban! Itt aztán igazán nem marad csésze és tányér eltörtlenül! Most, amikor egy ország népe – valláskülönbség nélkül – azon dolgozik, hogy a magyarság mint nemzet elismertessék (...), most dr. Herskovits Fábiánnak nincs sürgősebb dolga, mint a zsidóság extra elismertése ennek a még-el-nem-ismert nemzetnek a keretében! Az ember alig hisz a szemének, mikor a nyilatkozatot olvassa. (...) Még nincs tíz hónapja, hogy a Vörös Hadsereg véget vetett a sárgacsillagos aljasságnak, a faji jelszóval üzött tömegmészárlásnak, az agyak és erkölcsök rohasztásának: már ismét akadnak, akik a sárga csillagot ismét ki akarják tűzteni.”

Nagy visszhang

A cionista rabbi nyilatkozatát a belügyminisztériumban is olvasták és már a *Szabad Nép* glosszáját követő napon (!) a *Magyar Országos Tudósítón* keresztül a *Szabadságban* az alábbiakat tették közzé:

„Összeírják a cionistákat

Ács Tivadar kivándorlási biztos, a Magyarok Világszövetsége kormánybiztosa előterjesztést tett, hogy állapítsák meg hivatalosan: kik tartoznak a cionista szervezethez. El kell ugyanis választani attól a zsidóságtól, amely magát magyarnak vallja, amely jóban-rosszban egynek érzi magát a magyarsággal, azt a kis számú cionista réteget, amely Magyarországon való tartózkodását átmenetinek tartja s úgy a magyar állampolgári kötelékből, mint a magyarság érzelmi egységéből ki akar válni. Az összeírásnak természetesen nincs büntető jellege, ellenben a cionisták kivándorlási szándékát a magyar hatóságok minden rendelkezésükre álló eszközzel támogatják!”

Július 3-án a *Világ* (a polgári demokrácia napilapja) közölte a cáfolatot.

„Nem írják össze a cionista zsidókat Néhány nappal ezelőtt Ács Tivadar

kivándorlási biztosnak egy nyilatkozata jelent meg, amely azt az indítványt vetette fel, hogy külön írják össze Budapesten a cionista zsidókat, azaz azokat a zsidóvallású magyar állampolgárokat, akik Palesztinába akarnak kivándorolni. Értesülésünk szerint a belügyminisztérium ilyen rendelkezést nem adott ki és a kivándorlási biztosnak a sajtóban megjelent nyilatkozata csak előterjesztés, amellyel szemben a minisztérium egyelőre nem foglalt álláspontot.

Ami magát a cionista agitációt illeti, a kormány arra az álláspontra helyezkedik, hogy demokratikus országban minden olyan agitáció szabad, amelynek nincsen államellenes tendenciája. A kérdés másik része az, hogy egy, egyébként nem államellenes agitáció alkalmas-e arra, hogy a társadalmi békét megbontsa. Ha ennek a békebontásnak a veszélye felmerül, a kormány természetesen kénytelen lesz a dolgokba belenyúlni és megfelelő formában biztosítani a társadalmi békét.”

Ugyanazon a napon, amikor a *Világ* a fenti hírt közzétette, sajtótájékoztatót tartottak a külügyminisztériumban. Ennek során az egyik lap külpolitikai szerkesztője megkérdezte: „Szándékozik-e a külügyminisztérium a cionizmus kérdésében állást foglalni?” Azt követően Szakasits György feljegyzésben tájékoztatta erről miniszterét és a minisztérium vezető munkatársait, megemlítve az „előzményeket”, vagyis az utóbbi napok e témakörben megjelent sajtóközleményeit. Feljegyzésében arról is beszámolt, hogy a sajtóközlemények a zsidóság körében, de általában a magyar közvéleményben is nagy visszhangot keltettek. A *Magyar Nemzet* szerkesztősége a Herskovits-interjúra reagáló számtalan levelet kapott. A levélírók egy része helyeselte a probléma felvetését és szorgalmazta a cionista zsidók kivándorlásának lehetővé tételét, más levélírók viszont elítélték a rabbi által hangoztatott álláspontot, mely szerintünk „megbontja a zsidóság egységét és a kívánatos asszimilációnak akadályokat gördít az útjába”. A lap rögzíti saját véleményét is, melyszerint a cionista propaganda sérti azoknak a zsidóknak érdekeit, akik ebben az országban kívánnak maradni és dolgozni, viszont azokat a zsidókat, akik kivándorolni óhajtanak, ebbeli törekvésükben meggátolni nem lenne célravezető.

Ben Menahen Neubauer

Kroó László

Ich bin eine Deutsche

*Kárpátalján történt eset,
csupán a neveket változtattam meg.*

Ezúttal megint kibuggyant a Malom utcai zsidók városzerete ismert vitaközöskéve, méghozzá köznapit ügyben: Kluge Gréti – akít később csak Fräulein néven emlegettek – ideköl-tözése ürügyén. Az egyik tábor, a hangadóbb, górcső alá vet-te a természetét, szeme azúrját, begyes járását és nem utolsósor-ban tartózkodó modorát. Arra a megállapításra jutottak, hogy akár a német fajtát is megmintázhatnák róla. Az utcabeliek túl-só vége pedig így okoskodott: Kluge Grétihez, vagy ahogy a felső végiek nevezik, a Fräuleinhez nekünk semmi közünk, nem tartozik ránk, se a termete, se a modora, csak annyit vá-runk el tőle, tartsa magát a Malom utcában kialakult ősi szo-kásokhoz. Nélküle is van nekünk elég gondunk, bajunk.

Az utóbbi megállapítás nagyon is helytálló volt.

A Malom utcát a tengődő zsidók utcájának is nevezték, mert lett légyen az fűszerkereskedő, vagy bőrdíszműves, meg kel-lett mozgassa az eszét, hogy előteremtse a péntek esti bar-cheszre valót. Nemigen dőzsöltek a jólétben, kivéve a bútor-szállító Jakabot és a gyomorbajos Singert, az építőipari cikke-ket árusító nagykereskedőt. Az utca amúgy néhány sramliról, örökké futkározó pulyahadról, a fiúk röpdőső ciceszéről, no és a parányi üzletek egész hadáról volt nevezetes. S már hogy hagynánk ki az éjjel-nappal zúgó ócska, ferencjóska korabeli malmot és szerény imaházat. Az utóbbit még a szovjet ható-ságok sem zárták be a felszabadulás után, holott a többit a nép nevében lefoglalták, nem kegyelmezve meg Kárpátalja leg-szebb zsinagógájának sem. Évekig raktárnak használták.

Kluge Gréti a sok vitából csak annyit érzékelt, hogy volt, aki kedvesen viszonzotta köszönését, váitott vele egy-két szót, a másik meg kereken elzárkózott előle. Az utóbbiaknak sehogy se volt ínyére, hogy a Fräulein azzai kérkedik előttük: télvíz idején ablakot tisztít, elsepri a havat a járdáról, holott erre ott voltak a férfiak.

Klugének volt dolga elég, elszegődött nevelőnőnek két, sőt három jómódú családhoz. Mi tagadás, nagyon is megnézte, mire költi a pénzét. Masaryk nagyvonalú volt a demokrácia te-kintetében, de szociális érzékenységgel nemigen áldották meg az egek. Kluge költözni is azért költözött ide, mert errefelé egy pár koronával olcsóbb volt a lakbér.

Egy szó, mint száz, a kialakult rend tabu volt. Csoda-e, hogy felzúdultak a malombeliek, mikor már nem ablaktisztításról, vagy hóeltakarításról volt szó, hanem húsbavágó dolgokról? Chaim Tischlerrel, a szódavizzessel gyűlt meg a bajuk. Pedig helyzetéhez képest a zsidók nagyon is jól bántak vele, még egy tál meleg étellel is megkínálták; igaz az előszobában volt a he-lye, beljebb nem invitálták. De csak a vak nem látta, hogy a szódavízszállítás ürügyén egyre több ideig tartózkodott a Fräuleinnál. Nyár lévén, ajtó-ablak tárva-nyitva, az embereknek nem kellett aggódnuk, hogy Klugeék átlépnek bizonyos ha-

tárt, de hát vegye már a szódavizes is észre magát, egy igaz-hívó zsidó nem látogathatja egy keresztény lány otthonát.

A két fiatal, Gréti és Chaimot a magányuk hozta össze. Elesettnek érezték magukat, noha elesettséüket próbálták ta-kargatni. Mostanság azonban, amint esténként elbeszélgették két hokedlin ülve, felszabadultnak érezték magukat. Nem merték kimondani: össze kellene házasodniuk. De hogyan? Ki adja össze őket, melyik pap vállalkozik rá, hogy keresztény nőt és zsidó férfit összeadjon? Errefelé még a házasságtörés is bűnbocsánatosabb volt, mint két különböző vallású egybe-keleése.

Egy napon Gréti kettévágta a gordiuszi csomót: bejelentet-te, áttér a zsidó hitre. A fél várost, nemhogy a Malom utcát fel-bolygatta elhatározása. Pészah, vagyis húsvét közeledvén azt sem tudta a szegény asszony, mihez fogjon hamarabb. Árgus szemekkel figyelték, hogy az előírásoknak megfelelően vég-zi-e a kaserolást, ami abból állt, hogy a kitüzesedett követ le-lötyintették fortyogó vízzel, a sebtiben ássott gödörben mártva meg az edényeket.

A fiatalasszony még a legmorcosabb szomszédait is meg-hódította. Egyetlen elmarasztaló szó nem hagyta el az ajkukat. Azt is elnézték neki, hogy az esküvő után nem vágta le a ha-ját, amint azt a vallásuk előírta. De hát a szőke hajzuhatag volt legfőbb dísz. Amint jött a sablesz, barheszt süttöt, gyertyát gyújtott, fehér kendőt kötött a fejére, és buzgón fohászzkodott a zsidók Istenéhez, úgy, mintha csak ebbe született volna bele.

Hamarosan két ikerleány született a Tischler családban, He-lén és Eszter. Sikerült lányok, a zsidók betámtnak nevezték. Szépek, életrevalóak, okosak.

Most bontakozott ki igazán Gréti életkedve. Égett a munka a keze alatt. Mire Chaim felkelt, a reggeli elkészítve várta az asztalon, a lányok ruhája kivasalva feküdt a széken. A férje zö-työgő szekérkéjével elindult napi körútjára, a lányok iskolába igyekeztek, ő pedig asszony korában sem hagyott föl nevelői munkájával.

Épp akkor állapították meg, hogy rájuk mosolygott az aranykor, amikor annak már végeszakadt. A barna pestis fél-reseperte Masarykot, beköszöntött a Horthy éra, s új megpró-báltatások elé nézett Kárpátalja, melyet sokan Ruszinszónak neveztek. Az emberek messziről elkerülték a kakastollasokat, nem hiányzott nekik a lovas bandérium, meg mindenféle sisa-kosok.

Helén és Eszter sírva jöttek panaszkodni az anyjuknak, hogy a gimnáziumban a tanár hallatára néhány osztálytársuk zsidó rifkének csúfolta őket. Mindnyájan égtek a szégyentől, amikor a városban egyre több helyen függesztették ki a táblát: „Zsidókat nem szolgálunk ki!”

Ez alól még a könyvtár se volt kivétel. Suhancok leselkedtek a zsinagóga körül arra várva, hogy az ide igyekvő zsidóknak essenek. A kárpátaljai zsidóságot idegen testnek tekintették a magyar urak, Hitleréket is megelőzve minél előbb szabadulni akartak tőlük. Megpecsételődött mintegy 20 ezer zsidó sorsa. Egyik napról a másikra kimondatott: aki nem tudja iratokkal bizonyítani magyar illetőségét, azt kiebudalják az országból.

Lélekszakadva, falfehéren érkezett egy nap haza szekérkéjével Tischler. Kísértetiesen zörögtek az üres szódásüvegek, mintegy együttérzésüket jelezve gazdájuk hangulatával. Grétivel nyakukba vették a várost, a hivatalokat, de jobbra meg sem hallgatták őket. Chaim azon kapta magát, hogy nem mer felesége szemébe nézni. Úgy mentek egymás mellett az utcán, mint akik súlyos bünt követtek el. Fellélegeztek, mikor az első deportálási hullám végigvonult a városon és őket békén hagyták. Levonult a második hullám is. Úgy látszott, a jószágos Isten meghallgatta fohászukat.

Jom Kippurkor hajnalban zörgették meg az ablakukat a csendőrök. Szófukarok voltak, látszott, sietős a dolguk. Szédelőkdöjének – csattantak a szavak, mint a puskalövés –,

negyven kilót vihetnek magukkal. Egy óra múlva magukért jövünk.

Rémület lett úrrá rajtuk. Gréti ide-oda kapkodott, idegességében úgy ahogy volt, kiöntötte a moslékba a finom húslevest. A szobában mindenki számára ki volt készítve erre a napra fehéreneműje, öltözete. Várta őket az imaházuk. Hosszúnap lévén böjtölni készültek.

Már megjöttek értük a csendőrök, mikor Gréti elnézést kérve meglocsolta a tornácra lévő, dúsan virágzó oleandert. Másnap a szomszédok bedesztkázták az ablakokat, ajtókat. A háború végéig senki se törte fel azokat.

Az u-i állomás. Ideget tépő jelenetek. A csendőrök ösztönösen elővették fő érvüket: a puskatust.

Egy haszid zsidó, vallási ünnepre hivatkozván megmaka-csolta magát és az istenért se akart fölszállni a vagonba.

– Te ostoba, az állam ingyen utaztat, használd ki ezt a soha vissza nem térő lehetőséget – mondta fülig vigyorodva a tiszthelyettes, és mint a rongyot bevágta a rebellis zsidót a vagonba.

Tischlerné lázban égett. Az volt az érzése, egy másik Kluge Grétivel történik mindez a borzalom és ő nem az, aki, csupán szemlélője az eseményeknek. Megmaradt erejével görcsösen kapaszkodott két lányába. Eszter, mint mindig, most is simulékonyabb volt, Helén meg önmagának való, és így is viselkedett. Az apjuk összeroskadva ült a csomagjaikon, magát hibáztatva mindenért. Bármily képtelenségnek tűnt, de még azért is, hogy felmenő ága az első világháborúban a kozák pogrom elől ide, a Kárpátok tövébe menekült. Most mindannyiuknak drágán fizetni kellett érte.

A szerelvény végigrobogott velük a Kárpátokon, Kőrösmező felé. Nyugodt, majdhogynem békés arcát mutatta a táj, pedig már javában folyt az öldöklés. Egy kis pásztorgyerek irigykedve nézte a furcsa utasokat, integetett feléjük. A Tisza pedig hol itt, hol ott bukkant fel, mintha csak bújócskát játszana velük.

Kőrösmező határán túl, az erdőben parancsolták ki őket a vagonból. Áttekinthetetlen, félelmetes, zsigongó, Istenhez fohászoló, a Mindenhatót felelősségre vonó gomolyaggá vált a több ezer emberből álló tömeg. Mindenki torkán érezte a kést, de semmi bizonyosat nem tudtak. Az egyik csendőr Eszter mellett állva odasúgta társának: nem kár ezekért a fiatal lányokért?

Jobbára gyalogmenetben, olykor vonaton hajszolták a csendőrök az embereket végső állomásuk, Kamenyec-Podolszk felé. Ez akár Auschwitz előgyakorlatának is tekinthető volt: itt ugyan se öltöző, se útbaigazító jelek, se szappan nem volt, a német precizitásnak se lehetett nyomát látni.

Tischler még ez éjszaka is könyörgött a vagonban Grétinek, forduljon vissza, jelentse, hogy ő német, színtiszta árja, a lányait is megmenti. De Gréti hallani sem akart semmilyen visszafordulásról. Neki, amint azt a zsidók Istene eldírta, kötelessége a férjét akár a világ végére is követni. És egy pillantást vetett Helénre és Eszterre, bízva abban, hogy a Mindenható megkönyörül rajtuk és nem fogja hagyni elveszejteni ezeket a szépségeket. Hiszen még alig múltak 15 évesek!

Kamenyec-Podolszk. Lepusztult, a háború első rémületén és megpróbáltatásain túlesett ukrán város. Füst és romok, elállatiasodott emberek. Az Einsatzgruppe-C sisakosai és a ki-

éhezett hiénákra emlékeztető ukrán Polizei várt rájuk. Nekies-tek a gyámoltalan, kiszolgáltatott, halálos félelemtől remegő, görcsberándult zsidóknak.

Kora reggel lévén, az SS-ek, ukránok, zsandárok frissek voltak, az előző napi fáradoalmakat kipihenték, s már egy tisztességes adag szesz is dolgozott bennük. Felosztották áldozataikat, egy részét helyben kaszabolták le, másik részét a Dnyeszterbe kergették.

Először a férfiakat vették kezelésbe, velük nem kellett annyit bíbelődni, mint a kicsinyeket szorongató anyákkal. Mire a szerencsétlenek felocsúdtak, már eldőrdült a sortűz. Úgy hullottak a lekaszabolt emberek a sírgödörbe, mint a céllövöldében a bábjátékok. Grétinek volt annyi lélekjelenléte, hogy befedje tenyerével két gyermeke szemét, ne lássák, hogy terítik le csupaszon apjukat. Mikor a kivégző osztag szünetet tartott, fülsiketítő csend támadt.

Tischlerné felkapta két lányát, kiugrott a sorból, amely a következő perc töredékében holtan fog elterülni, megtermékenyítve az ukrán anyaföldet, és szinte nem is emberi hangon kiáltozni kezdett:

– Ich bin eine Deutsche! Eine Deut-deut-Deutsche!

Noha az itt serénykedő hóhérok sok mindent megtapasztaltak, az örület határán vergődő asszony ábrázata, kiáltása megbénította őket. A német parancsnok, nem tudni, „emberbaráti” meggondolásból, megálljt intett. Maga elé szólította az ismeretlenségéből felbukkanó asszonyt a két lányával, végigmérte a Niobéként gyermekeit védő asszonyt. Láta, hogy egy csupa-szőke, kék szemű, magas természetű, igazi germán fajta, az ő fajtája áll vele szemben. Belepillantott az asszony által lobogtatott születési bizonyítványba, majd tekintete végigsiklott a két se élő, se holt lánykán, akik korukhoz képest nagyon is fejlettek voltak, atyaián megsimogatta arcukat és FK-einst-t harsogva parancsot adott az elvezetésükre.

Tischlernét egy ukrán Polizei kíséretében hátra vezényelték. Annyi ideje maradt, hogy egy-egy fogkefét, szappant, két bugyit, meg néhány apróságot adjon át a lányainak. Ebben a pillanatban hálát adott az Istennek, hogy meghallgatta imádságát.

– FK-eins, FK-eins – motyogta magában zavartan, egyedül maradván. Csak később tudta meg, hogy ez magyarán annyit jelentett, frontkurva lett a lányaiából. Eszeveszetten rohant az első útjába akadt bordélyba, de nem találta ott őket. Sem a másodikban, sem a harmadikban. Nem sikerült nyomukra bukkanni. Sokszor azt hitték, „munkára” jelentkezett, de mint „untauglichot” kiebrudalták. Ott friss, fiatal hús kellett.

Egy napon véget ért a háború. Negyvenöt nyarán Tischlerné is hazavánszorgott. Újra felbukkant a kisvárosban. Félelmetes látványt nyújtott: vonásai megkeményedtek, akár a beton, haja hófehér lett, szemei mélyen besüppedtek, mintha csak átmulatna volna a háború minden egyes éjszakáját. Lerongyolódva, piszkosan csoszogott, nem is lehetett tudni, mikor mosakodott utójára. Körme alatt több éves kosz. Egész lényéből szinte ordított: megjárta a poklok poklát.

Minden nap felkereste egykori otthonát. Láta, hogy az ablakok, ajtók be vannak deszkázva, várják tulajdonosát. Érdektelenül elnézett felettük. Meglocsolta az elhervadt, kiszáradt, elfonnyadt, egykor fél tornácot borító oleandert és továbbállt. Semmi keresnivalója nem volt itt.

KÁNTOR PÉTER

Jelentés a Vérmezőről

Évának

*A kavicsúton
a dolgok közt
vagyok.*

*Süt most a késő
októberi nap;
hosszú, meleg sál –
aranylik a faszor.*

*Kis fehér kutya
fut fel a lépcsőn,
a tetején megáll:
innen merre tovább?*

*Négy éve már
négy éve, hogy hiányzol.
Itt a parkban
nem látszik, mennyi négy év.*

*Lent, a még zöld fűvön,
szétszórva mint papírgalacsinok,
fehér padok, ugránczó
vizslák, spánielek.*

*Csendes délelőtti közönség
a Vérmezőn,
amit ismertél, jobban, mint én,
ahonnan kivonultál.*

*Az élet lényege nem változott.
Már fűtenek;
szerveződik a tél.
A gyerekek szépek, nagyok.*

*A kavicsúton
a dolgok közt
vagyok.*

1992. október 19.

Aki látta Dávid királyt...

Magén István interjúja Engel Tevan István grafikusművésszel

1936-ban született ugyanabban a lakásban, melyben az interjú készült. A dolgozószobák hatalmas ablakaiból az újlipótvárosi háztetőkre látni. Lent a nyüzsgő Pannónia utca, arrább a Duna és a sziget. Odakint szél söpri a házakat, idebenn barátságos meleg van, a falakon képek, sok a könyv, a szobanővény.

Engel-Tevan körülbelül 200 címlapot készített és kb. 30 könyvet illusztrált. A legismertebb munkái: Robert Musil: *Törless iskolaévei* (1965), Kurt Tucholsky: *A gripsholmi kastély* (1966), James Joyce: *Dublini emberek* (1970), Aucassin és Nicolette (Mini könyvek, 1972), Maupassant: *Héraclius Gloss doktor* (Mini könyvek, 1974), Dosztojevszkij: *A hasonmás* (1974), Strykowski: *Avril álma* (1982), Sólem Áléchem: *Énekek éneke* (1985), Krúdy Gyula: *Törpe trombitás* (1985), Pick: *Állatvédő liga* (1986), Ferdinándy György: *Furcsa idegen szerelem* (1990). A beszélgetés 1992 végén készült.

– *Egész kis gyűjteményt látok a falakon. Ámos, Bálint, Czobel, Egry, Kernstok és mások alkotásai vesznek körül. Csak az Engel-Tevanok hiányoznak. Azt jelenti ez, hogy ha befejeztél egy munkát, nem érdekel többé?*

– Ha a saját munkáimmal venném magam körül, olyan érzésem lenne, mintha folyton a tükörbe bámulnék.

– *Folyamatos rendszerességgel dolgozol, vagy a pillanatnyi hangulat befolyásol?*

– Ha megrendelést kapok és megteremtem a feltételeket az elmélyült munkához, akkor képes vagyok folyamatosan dolgozni anélkül, hogy ki lennék szolgáltatva önmagamnak.

– *Gyakran érkeznek megrendelések?*

– Régen érkeztek. Az a világ olyannak tűnik ma már, mint egy tengerbe süllyedt Atlantisz...

– *Kezemben tartom a Beszélő 1992. december 19-i számát, melyben Komoróczy Géza Másodlagos antiszemitizmusok című cikkéhez készítettél illusztrációkat. Szinte olyan a lap, mint egy kódex...*

– Újságot egy nap alatt kell tudni csinálni. Nagyjából megvolt már a tipográfiai forgatókönyv, hogy ennyi meg ennyi, és ilyen meg ilyen ablak lesz, ahová nekem a rajzokat kell csinálnom. És akkor kénytelen az ember a szöveg által inspirált ihletét és ötleteit ennek megfelelően irányítani.

– *Ez nem irodalmi, inkább politológiai jellegű szöveg...*

– Igen. Szeretem az ilyen szövegeket, mert egyfajta megmérettetésnek érzem őket. Még kisgyerek koromban láttam Dubout-nak egy szépen illusztrált könyvét, amely a franciaországi kreszt tartalmazta. Szép példája ez annak, hogy hogyan lehet egy unalmas szöveget rengeteg ötlettel és fantáziával illusztrálni. Gyerekkorom nagy élménye volt ez a könyv.

– *Milyen gyerek voltál?*

– Ha papírt és ceruzát adtak, jól megvoltam. A nyomdából rendszeresen küldték a szélpapírokat, melyek ha nem lettek volna, bizonyára anyagi romlásba döntöttem volna a családot.

– *Melyik volt az a nyomda, melyet nálatok csak „a nyomdának” emlegetnek?*

– A békéscsabai Tevan Nyomdáról beszélnek, melynek anyám bátyja, Tevan Andor volt a tulajdonosa. Anyám kilenc testvére közül ő volt az egyetlen, aki visszajött a deportálásból. Őt a prominensekkel együtt hurcolták el és jobb elbánásban részesült. Utcát söpört Bécs környékén...

– *Hogyan viselte el később az egész élete munkáját jelentő nyomdája államosítását?*

– Ez nagyon érdekes! A nyomda dolgozói jobbra szociáldemokraták voltak. Ő volt az egyetlen kommunista a gyárban és mint olyan, önként ajánlotta fel a nyomdáját az államnak. Ennek fejében készítették egy szerződést, hogy megmaradhat a gyár igazgatói székében. A szerződést úgy szegték meg, hogy mellé ültettek egy szakmai analfabéta politikai referenst, akivel mindennaposak voltak a konfliktusai. Végül kirúgták a gyárból és még Békéscsabáról is kitoloncolták.

– *Beszéljünk a gyerekkorodról. Mikor kezdted rajzolni?*

– Négy éves koromban. Mutatok néhány rajzot azokból az időkből.

Megsárgult, ceruzával telerótt lapok kerülnek elő. Jobbra háborús jeleneteket ábrázolnak. Magyar zászló alatt katonák vonulnak, lovasok, gyalogosok, karddal, puskával, géppisztollyal.

– *Meglepőek ezek a rajzok. Úgy tűnik, hogy szeretted a magyar hadsereget. Nyilván nem tudad, hogy azon az oldalon áll, amelyik ki akar irtani téged és a hozzád hasonlókat...*

– Egy 4–5 éves kisgyerek nem foglalkozik ilyenekkel.

– *Ez igaz, de azért nem tudom elképzelni, hogy a német gyerekek a diadalmas Vörös Hadsereget rajzolták volna, vagy éppen fordítva...*

– Nem ugyanaz a szituáció. A zsidók nem álltak szemben senkivel, nem haragudtak senkire. A zsidó szülők nem nevelték gyűlöletre gyerekeiket. Belém sem akartak mérget csepegtetni a szüleim, már csak azért sem, mert magyarnak tartották magukat, pedig nyilván tisztában voltak a helyzettel. Tudatosan óvtak attól a teheről, melyet zsidókérdésnek hívtak. A történelem már nem volt ilyen kíméletes.

– *Az Auschwitzba érkező magyar zsidókat ábrázoló dokumentumfotókon Bocskai-sapkás gyerekeket látni, akik Mengele előtt így demonstrálták magyarságukat...*

– A Bocskai-sapka az iskolák kötelező egyensapkája volt. Mindent gyűlöltem, amit az iskolában kötelezően előírtak. A Bocskai-sapka viselésétől egyébként rendeletileg tiltották el a zsidó diákokat.

– *Gyerekként milyen volt a kapcsolatod a zsidósággal?*

– Egy Hitler nevű úr közölte velem, hogy zsidó vagyok és én elhittem neki. Azóta nincsenek kétségeim...

– *A szüleid...?*

– Itthon nem volt divat az ideologizálás. Amíg a fenti úr nem tudatosította bennem, én azt sem tudtam, mi az, hogy

zsidó. De azt sem, hogy mi a keresztény, mi a mohamedán. Pedig a családnak nem volt vallásellenes, hiszen esténként elimádkoztatták velem az „Én istenem, jó istenem, lecsukódik már a szemem”-et.

– *Hogyan vészelted át az üldöztetéseket?*

– Mivel csillagos házban laktunk, nem kellett kiköltöznünk. Ebben a lakásban voltam végig. A család egyik pszichológus barátja próbált lelkileg felkészíteni a sárga csillag viselésére.

– *Pszichológussal a fasizmus ellen...?*

– Nevetséges? Talán annak tűnik. Pedig világos példája annak, hogy a zsidók nem gyűlöltre, hanem a túlélésre tanították a gyerekeiket.

– *Munkáidban nyoma sincs mindennek, legalább is lélek búvár legyen a talpán, aki felfedez bennük efféle utalásokat. Figuráid ügyetlenül téblábolnak ebben a világban és még a gonosz arcán is bocsánatkérő mosoly ragyog. Éppen a bibliai illusztrációid során láttam kezded alól kiröppenni a rettenetet. A Dávid király bosszújától karóba húzott férfitestek látványa felidézte bennem a XX. század szörnyűségeit. Érzek e valamilyen párhuzamot a bibliai idők és korunk történelme között?*

– Nem állíthatom, hogy amikor 1988-ban Komoróczy professzor tanácsára Dávid király történetével kezdtem foglalkozni, effajta kérdések foglalkoztattak volna. Dávid király történetében a népek, nemzetek történetének archetípusai találhatók. Az a dráma, melyet az emberi gyarlóság okozott a zsidó

államiság fénykorában, későbbi korok tragédiáit jelzi. Megfogott a meleg emberség, mely Dávid király alakjából tükröződik és az, hogy gyarlóságaiiban évezredek távolából is önmagunkra ismerhetünk.

– *Bibliaolvasó ember vagy?*

– Ha ez alatt azt érted, hogy a biblia mindennapi szellemi eledelem, akkor nem. Mesterségemnél fogva sokat olvasok. Hozzászórtam ahhoz, hogy gondolatban rajzolok olvasás közben. Ezek a széljegyzeteim.

– *Az illusztráció lehet figyelemfelkeltőbb, mint amit illusztrál?*

– Volt már erre is példa. Ha egy irodalmi mű körülbelül ugyanolyan hangsúlyos, mint képzőművészeti adaptációja, az a legjobb. A biblia, a könyvek könyve minden tekintetben páratlan alkotás, mellyel nem lehet versenyezni. A legnagyobbak is eltörpülnek mellette.

– *Ha a szó klasszikus értelmében nem is vagy bibliaolvasó, néhányszori nekirugaszkodás elég volt ahhoz, hogy a mélyére hatolj. Olyan jeleneteket ragadtál ki, melyeket csak te látsz. Ablakot nyitottál a háromezer éves múltba és egy fekete-fehér filmen élénk vetítéd látomásaidat.*

– Nekem ez nem tűnik ilyen bonyolultnak. Szeretem Dávid királyt, mert az emberi lélek végtelenségét járja. Felülmúlhatatlan istenszeretetben, de elpusztítja Uriást, hogy a szépséges Betsabét megszerezze.

– *Érezted valamilyen nosztalgiát az őshaza iránt amikor ezeket a képeket rajzoltad?*

– Ilyesmire én nem vagyok vevő...

– Pedig úgy tudom, hogy a tel-avivi *Nehedár* kiadó hamarosan kiadja 12 lapos grafikai mappát *Dávid király története* címmel. Úgy érzem, hogy a kör bezárul és jelképesen hazatérsz...

– Nekem nincsenek ilyen szentimentális gondolataim. Ki-hívásnak éreztem megjelenni Izraelben, amikor 1991 tavaszán felkeresett *Rafael Eluz* úr, a kiadó, és a Dávid király életének különféle állomásait megjelenítő 12 lapomat kiválasztotta.

– *Elmondanád, hogy mik ezek az állomások?*

– Nézd, majdnem két éve annak, hogy ezeket a lapokat utoljára láttam. Nem emlékszem... 1989-ben az ELTE *Judaisztikai Tanszékén* megtartott kiállításomat megtekintette a *Memorial Foundation* vezetője. Kaptam egy ösztöndíjat, melynek a támogatásával készítettem a Dávid király-sorozatot.

– *Elfelejtetted a munkáidat, hogy ne zavarjanak újabb munkák elkészítésében?*

– Nincs elfelejtve, vizuálisan előttem van, legalábbis egy-kettő... A Jonatánnal való barátságáról, meg ahogy Saul fegyverét ellopja, vagy Saulnak a jóskok közötti tébolyult viselkedése, ha jól emlékszem.

– *Mivel készültek a rajzok?*

– Egy részük fekete, más részük barna ceruzával.

– *Többet nem foglalkozol Dávid király életével?*

– Szó sincs róla! A sorozat címe az önkényesen kiválasztott 12 lapnak szól. De ennél sokkal több lapból áll és nincs befejezve. Sámuel könyvén és a Királyok könyvén ma is dolgo-

zom. Újra és újra visszatérek olyan témákhoz, melyek foglalkoztatnak. Egyik „rossz” tulajdonságom, hogy szeretek egy témát alaposan körüljárni.

– *Hol voltak korábban kiállításaid?*

– Hát mondjuk '86-ban a Dorottya utcai kiállítóteremben. Vagy '91-ben a Los Angeles-i *Jewish Community Centerben* *Iványi Katalinnal* és veled...

– *Mit jelent számokra a Chagall Galéria és az Ájin Csoporthoz, melyeknek munkájában részt veszel?*

– Elég sokat, bár én itt sem vagyok más, mint a *Szentendrei Műhelygalériában* vagy másutt. De értékesnek tartom ezeket a szerveződések, hiszen az izraeli kiadót is ennek a munkának a keretében ismertem meg.

– *Az elmúlt években történt változások mindnyájunknak hoztak jót is, rosszat is. A te helyzeted hogyan alakult?*

– Mint könyvgrafikusé, most kilátástalannak tűnik. Azok a könyvek, melyek most megjelennek és nem szemetek, azok is, üzleti okokból, kénytelenek magukat szemétnak maszkírozni, hogy versenyképesek legyenek. Amelyik nem maszkírozza magát, az vagy reprint, vagy tipográfiai sorozat-címlappal fut.

– *Milyen ez a szemétnak maszkírozott címlap?*

– Vastag arany-fólia betűkkel, naturalisztikusan pornográf, ugyanakkor dilettáns...

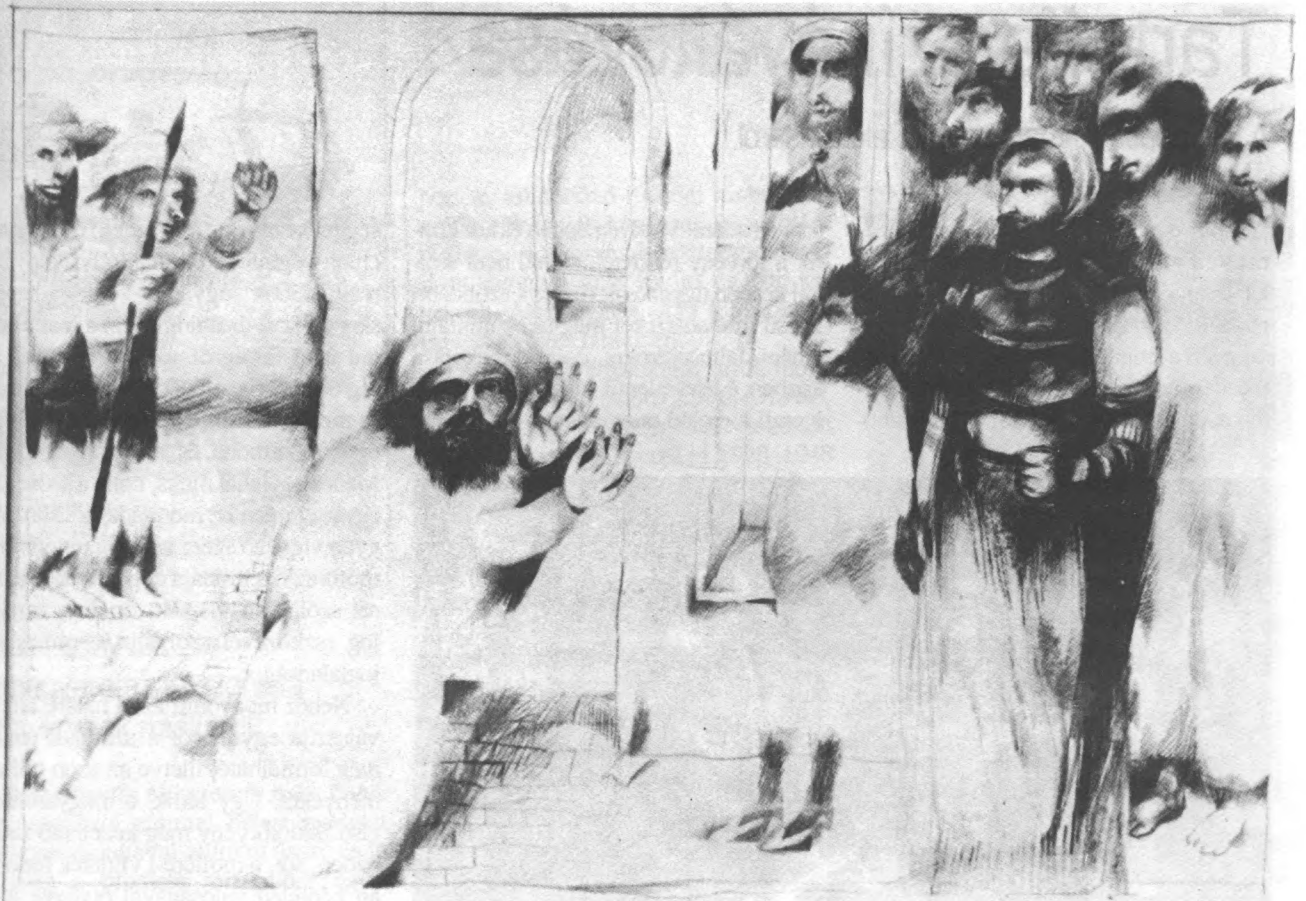
– *Ez takarhat komoly irodalmi művet?*

– Igen. Így lesz eladható... Gondolják ők...

– *Mi a helyzet Nyugaton?*

– Régen jártam külföldi könyvkiállításon. Az igazi könyv-

művészeti termék kis példányszámban készül, egy szűk, erre költeni kívánó rétegnek, csillagászati áron. A helyzet kezd hasonlítani nálunk is.

– *Amint megszűnt a három T korszaka, a létrejött szabadságban az igazi értékeket rejtő könyvművészet visszavonult a kiváltságosok kategóriájába? Hová vezet ez?*

– Az emberek vizuális kultúrájának további leépüléséhez. Ez ki fogja fejteni romboló hatását, még azok között is, akik a verbális kultúrában igényesek. Vizuális kultúrára nevelni nemcsak a múzeumokban és a galériákban, hanem a minket körülvevő mindennapi dolgokkal is kell. Az emberek sok időt

töltöttek a könyvkirakat, vagy – horribile dictu – az utcai könyvtárak pultja előtt...

– *Mennyiben befolyásolja ez a te helyzetedet?*

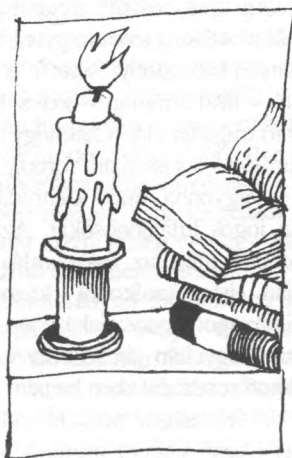
– Most vén fejjel kezdek átállni a műkereskedelem valamilyen formájára, vagyis megpróbálom a munkáimat eladni. Vitatható sikerrel...

– *Melyik galériában?*

– Ez itt a reklám helye...?

– *Melyik volt az utolsó illusztrált könyved?*

– A Móránál. De hogy pont az utolsó... arra nem emlékszem. Meg kellene nézni a könyvespolcomon...

Tartuffe színeváltozása

A Budapesti Kamaraszínház előadásáról

Amióta egy rendezőnek magyarázkodnia kell majd' minden bemutatott darab kapcsán – aktuális-e, „kiszól-e” az itt és most ülő közönséghez –, légszomjban szenved a színházművészet. Ritka az az előadás, amely a játék, a személyes felmutatás mágikus energiáira hagyatko-

arra az adóra, amelyen éppen ekkor közlik a törvény részleteit. Majd nem sokkal később ugyancsak ő a régi, szolidabb ízlésű szobadiszeket magyaros mintájú, álnépi falitányérokra cserélő pakolása közben észrevétlenül ládafenekre súlyosítja a család menőráját.

Jelenet az előadásból. (Fotó: MTI)

zik. Érthető, hiszen a közös gondolkodási alapot nyújtó hit hiánya megkérdőjelezi a meséket.

Mit kezdjen hát egy hitetlen kor a hiszékenységgel Molière-i példázatával, a *Tartuffe*-fel? A Budapesti Kamaraszínház októberben bemutatott előadása, amelyet *Kapás Dezső* rendezett, például racionális érvrendszerrel dúcolta alá a komorba forduló vígjátékot. Olyan konkrét történeti szituációba helyezte, amelynek lélektani feszültsége különös prizmaként egyetlen nyalábbra tereli a darab értelmezési lehetőségeit. A cselekményt 1938. május 29-re, Budapestre transzponálja, és ezzel az aznap életbe lépő első zsidótörvény függvényébe rendeli a szereplőket. Hogy az utalás még egyértelműbb legyen, rögtön az első felvonás kezdetén Dorine (*Egri Kati*) titokban a rádió állomáskeresőjét csavargatja

Az egyre erősödő félelem magyarázza Orgon (*Helyey László*) dühödt ragaszkodását Tartuffe-höz, de ugyanennek az ellenkező oldala engedi Tartuffe-öt (*Derzsi János*) is páratlan gyorsasággal elszemtelenedni. A rendezés szerint tehát Orgon és családja eredetileg zsidó volt, és a családfelelő a vadmagyar, sujtásos, harsányan keresztény Tartuffe „beépítésével” – lásd stróman – keres kiutat a várható tragédia elől. Csakhogy a békés asszimiláció a visszajára fordul, a család beül a vagyonba, majd kiebrudalja onnan a jogos tulajdonosokat. Azazhogy ebrudalná, mert az összeomlás mélypontján isteni/uralkodói közbeszólás oszt igazságot: gonosznak börtön, becsapottnak kegyelem jár. Mindez a korábban látott rendezésekben ha nem is szerves, de lehetséges megoldásnak tűnt. *Kapás Dezső* viszont ironikus hitetlen-

séggel kezelte az alig hihető deus ex machina-végkifejetet. A királyt képviselő rendőrfőnök ugyanis éneklő hangon skandalizálja el dicshimnuszát a csalhatatlanul ítélő felségről, az Orgon-család pedig összetörve, végérvényesen kifosztva és megsemmisítve áll tehetetlen sorfalat egykori otthona és a közönség között. Menekvés tehát nincs, noha a szövegben egyértelműen ez mondatik ki. Mint ahogyan vigyázó szem sincs, a rendőrfőnök csúfondáros tirádája éppen erről a nincsről szól. Van viszont törvény, amely a jog eszközével szolgálja a nyilvánvaló jogtalanságot.

Nehéz megvonni azt a határt, ami elválasztja egymástól a színpadi témává még formálható, illetve az azon túli eseményeket. Úgy tűnik, a magyarországi első zsidótörvény még kezelhető a színpadon, sőt, a molière-i vígjáték hasonlóan képtelen valóságával ötvözve itt-ott még nevetünk is a helyzeten. A következő két zsidótörvény már inkább kívül esik a színszerűség tartományán. *Kapás Dezső* egyfelől didaktikusan értelmezte a Tartuffe-öt, határozott keretbe zárta, s ezzel megfosztotta a közönséget a másként gondolkodás szabadságától. De ugyanakkor olyan eleven történeti allegóriát talált a műhöz, amely a mai nézők egy részét személyesen is érintette, ráadásul ideológiai talaja gyanús áthalást mutat napjainkéval. Legnagyobb leleménye pedig ama – a darabhoz ugyan csak áttételesen kapcsolódó – ténynek színpadi eszközökkel való tudatosítása, hogy a szóban forgó zsidótörvény kihirdetése történetesen éppen aznap történt, amikor a Budapesten tartott *Eucharisztikus Világkongresszus* záróeseményén, a Hősök terén celebrált pápai legátusi szentmisén félmilliónyi katolikus hívő áhítatosan imádkozott a szeretet nevében, és vallásos buzgalomtól kábán hallgatta őszentsége vatikáni beszédét a hangosbeszélő isteni segedelmével. Orgonék otthonában a titokban elcsavargatott rádió „hivatalos” csatornabeállításában ezt sugározta. „Ámen”.

Götz Eszter

Izraeli könyvek a magyarországi cionista szervezetek múltjáról

A Beer-Sheván élő szerző, Aser Zohár *Öt generáció* címmel héber nyelven, sok éves munkával állította össze és írta meg a cionista mozgalom egyik Magyarországon működött szervezetének dokumentumokkal, illusztrációkkal gazdagon alátámasztott történetét. 1946-tól 1949-ig – betiltásakor több vezetőjének letartóztatásáig – ő volt a Dror Habonim titkára Budapesten.

A Kelet-Magyarországon élt Fényes család 1922-ben született fia Sárospatakon járt iskolába. A tanulást 1938-ban, az akkori kényszerítő körülmények hatására félbe kellett szakítania, hogy szüleinek öt testvére felnevelésében segítségére lehessen. A fővárosban szakmát tanult, villanyszerelő segédként dolgozott, mindaddig, míg 1943-ban bevonultatták munkaszolgálatra. Az ország német megszállása után a mauthauseni koncentrációs táborban raboskodott.

Szabadulása után visszatért Budapestre, ahol találkozott két életben maradt nővérével. Szüleit és három testvérüket megölték Auschwitzban.

A tragikus eseményeket átélő szerző könyvében magyar nevükön említi gótgójtárásának állomásait: Újvidéket, Havasaljást stb., és arról a munkáról számol be, melynek során a cionista szervezet a mezőgazdasági ismeretek elsajátítására Sátoraljújhelyen, Karcagon, Gyórszentivánon, a budapesti MIKEFE kertészetében és másutt létrehozott cso-

Könyvespolc

portok, különböző ifjúsági klubok, tanulókörök tagjait készítette fel a kívándorlásra. A résztvevők többsége illegálisan hagyta el szülőföldjét és több-kevesebb viszontagság után kibucokban folytatta életét Izraelben.

Aser Zohártól értesültünk arról, hogy ugyanebben a témakörben *Mose Jizrael*, a Kibuc Afikim tagja is kiadásra készíti elő emlékiratait. A szerző az 1928–1948 közötti időszakra visszatekintve a magyarországi cionista mozgalom különböző csoportjainak tevékenységéről számol be. Így mindkét könyv értékes adatokkal egészíti majd ki a magyarországi zsidóságnak a negyvenes években átélt megpróbáltatásairól és küzdelmeiről szóló ismereteinket.

V. F.

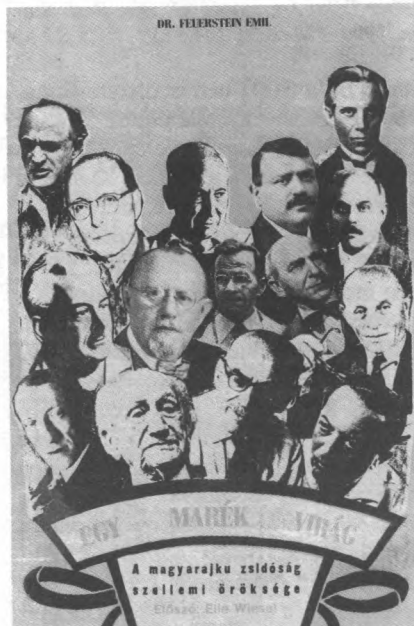
Elpusztult és átmentett értékek

(Feuerstein Emil: *Egy marék virág. A szerző kiadása, 1992. 252 oldal, ár nélkül.*)

Megjelent Feuerstein Emil, a magyar ajkú zsidóság szellemi örökségét ismertető művének negyedik része. Az *Elie Wiesel* előszavával útnak indított sorozat Tel-Avivban 1986-ban napvilágot látott első kötetében 75, a következő évben elkészült másodikban 76, a harmadikban 60 alkotóról és gazdag életműről ad tömör összefoglaló képet az ismert enciklopédista, művelődéstörténész, író. Most három izraeli kiadás után az előzőeknél szerényebb külsővel és sajnos megszámlálhatatlan sok sajtóhibával Magyarországon jelentette meg a negyedik kötetet a szerző.

Így is örülni kell neki. Külön-külön 65 neves, magyar földről elindult és világhírűvé lett személyiségről és rajtuk kívül nagy nevű családokról, alkotócsoportokról, tudósokról, művészekről, írókról, olimpiai bajnokokról fest portréit Feuerstein, fly módon felbecsülhetetlen értékű információhoz juttatva olvasóit. Az új kötetben mindez még kiegészül az ismertett személyiség egy-egy írásával, róla szóló dokumentumokkal.

A tanulmányait Budapesten kezdő, majd német és svájci egyetemeken folytató író csaknem fél évszázada dolgozik alapos kutatásokra támaszkodó munkáin. Különböző nyelveken megjelent ötven könyvét tizenhat kiadó gon-

dozta, munkásságáért 1990-ben hazájában a *Megörökítési Bizottság* díjával tüntették ki.

Minthogy az *Egy marék virág* ösz-szefoglaló címmel kiadott köteteket a magyar könyvtárakba és az érdeklődőkhöz is szeretné eljuttatni, a saját költségén megvalósított vállalkozás évek során nem csekély anyagi és adminisztrációs erőfeszítést igényelt. Ez a mai napig sem hozta meg a várt eredményt, ami már csak azért is szomorú, mert hazai kultúrincünk hiánypótló részéről van szó, s mert időközben a tudós ötödik kötetének kézírata is elkészült. Az egész mű csaknem kétezer oldalnyi terjedelmű lenne. A nagyszabású munka magában foglalja a Magyarországnak is sok dicsőséget szerzett Nobel-díjasok – *Bárány Róbert, Hevesi György, Wigner Jenő, Izidor Rabbi, Gábor Dénes, Milton Friedmann, Elie Wiesel* – és más tudósok, írók, művészek, sportolók, zeneszerzők, filmes világnagyságok életművének ismertetését.

Reméljük, hogy az előzőekkel együtt a nagy mű ötödik kötete is eljut az olvasókhöz, sikerre viszi Feuerstein Emil tiszteletet és elismerést érdemlő vállalkozását, a magyar-zsidó kulturális örökség gazdagítását.

(vadász)

A két út

(Tábor Béla: *A zsidóság két útja*. Pesti Szalon, 1990. 178 oldal, 144 Ft.)

Tábor Béla 1907-ben született Budapestén. Felső kereskedelmi iskolát végzett, német–angol levelezőként dolgozott. 1936-ban jelent meg *Vádirat a szellem ellen* című könyve, melyet Szabó Lajossal közösen írt. *A zsidóság két útja* 1939-ben látott napvilágot. Tábor Béla megjárta a munkaszolgálatot és a lágereket. 1947 óta műfordításból élt, 1990-ben megélhette *A zsidóság két útja* második kiadását, melynek utószavát ő írta.

„A zsidóság két útja első kiadása 1939. augusztus elején jelent meg, négy héttel a második világháború kitörése előtt. Megírásához 1938 januárjában fogtam hozzá, ötven nappal az Anschluss előtt, és mintegy két hónappal a győri beszéd után, amelyben Darányi Kálmán miniszterelnök bejelentette az első zsidótörvényt.”

Az olvasónak nagy levegőt kell vennie, mielőtt a könyv olvasásához kezd. Az első részben található vallásról, fajról, a zsidóság lényegéről szóló fejtegetések csak nagy türelemmel követhetők végig, némelyek számára talán öncélú filozofálásnak tűnnek, de „aki ad absurdum vitt hipotéziseiben csupán szörzálhasogatást lát, elfelejti, hogy ez a legtisztább tudományos módszer” – írja a szerző a *Talmud*-ról. A szellemről, fajiságról, személyiségről leírt gondolatai egy széles látókörű és roppant művelt emberre vallanak. A zsidó vallásról való elmélkedése pedig, amely a *Smá Jiszroélen* és a *Tízparancsolaton* keresztül kutatja a vallás lényegét, összehasonlítva azt más világvallásokkal is, a mélyen hívő gondolkodó véleményét tükrözi. „A zsidóság faj és mégsem faj (...) Ez a különleges kettőség megfelel egy másik különleges kettőségnek: a zsidóság az egyetlen faj, amely vallás is. (...) a zsidó vallást így írhatjuk le: a büntudat és öntudat egységének vallása. Ez az egység adja a zsidó vallási magatartást. Ahol a büntudat és öntudat egysége megszakad

TÁBOR BÉLA

A zsidóság két útja

PESTI SZALON KÖNYVKIADÓ

vagy egyensúlya felborul, megszűnik a zsidó vallás.”

Tábor Béla nagyon kemény kritikával illeti a zsidóságot, de célja a zsidóság felrázása, bíráló szavaiból népe iránti őszinte aggodalom árad. „A zsidóság fokozott felelősséggel tartozik minden lépéséért, és ha a történelem folyamán fokozottan is vonták felelőségre, csak azt mutatja, hogy a népek, amelyekkel kapcsolatba került, ösztönösen is helyesen értékelték a zsidóság történelmi helyzetét. Azok a zsidók, akik mégis hajlanak arra, hogy a zsidó nép és zsidó vallás történelmileg kétségtelenül egyedülálló viszonyából a zsidó nép értékfölényére következtessenek, nagyon átlátszó és nagyon szomorú módon tévesztik meg magukat.”

Még ennél is messzebb megy, amikor kifejti, hogy nem a külső erők, hanem a zsidóság belső szellemi erői játszottak szerepet történelme alakulásában. „Hogy a zsidóságot szétszórták és gettóba zárták, másodrangú tény; lényegesebb, hogy mikor szétszórták, már készen volt a szétszóródásra, és mikor gettóba zárták, már készen volt a gettóra.”

A zsidóknak a gazdasághoz fűződő viszonyáról külön fejezetben ír: a gazdaság alárendeli a szellemet az anyagnak, a zsidóság pedig csak a szellem elsődlegességében hihet, a racionalizmus és az anyagelvűség nem lehet a zsidóság sajátja. Innen elindulva kezdi el a zsidó kiutat keresni. „A gyűlöletet és idegenséget, amellyel a zsidóság – bármilyen okból is – találkozott, csak egyetlen fegyverrel győzhette volna (és győzheti ma is) le: az áldozatkészséggel és szeretettel – az igazi zsidó szellem vállalásával. (...) A gazdaságban való elmerülés az áldozat tagadása.” Kegyetlen kritika, önmarcangolóan őszinte.

Izrael népe a megszólított. Nem csak teológiai értelemben, hanem történelmi síkon is kapcsolata van a Kinyilatkoztatással. „Aki csak ennek az egyetlen történelmi összefüggésnek horderejét fel tudja fogni, a legkeményebb zsidó önkritikát, a legszigorúbb mérték alkalmazását sem találhatja túlzottnak.”

Tábor Béla lelkiismeret-ébresztő gondolatmenete megrendítő. „A zsidó történelem értelme az áldozat.” A Holocaust optikáján át nézve minden egyes szó jelentősége óriásivá növekszik. Az utolsó pillanatban kísérelte meg a magyar zsidóságot felrázni, lehet, már túl későn, de szavai ma is hűsbavágóak. Könyve a zsidó „írásstudó” mindenkor kötelező kritikája, amelyet a megtisztulás iránti vágy vezérel.

„Ezért van szükség mindenekelőtt a kíméletlen zsidó önkritika próbakövére. Nem lehet közöttünk senki, akit ez az önkritika ne érintene fájdalmasan. De a fájdalom lehet termékeny és lehet terméketlen. Akiből nem vált ki mást, mint felszisszenést, arról tudni fogjuk, hogy a zsidó feltámadás ellen döntött. Az élni-akarók számára a fájdalom az élet hívó szava – erőt merítenek belőle. Itt válik el egymástól a zsidóság két útja.”

Fazekas M. László

Tábor Béla emlékezete

(1907–1992)

Furcsa fintora a sorsnak: *Tábor Béla* aznap távozott körünk-
ből, amikor lapunk decemberi száma – *Zeke Gyula* 1992 áprilisi előadásának szövegével, *Szilágyi Dénes*, *Tábor Béla*, *Pap Károly: Három zsidó önkép a vészidőszak küszöbén* – elhagyta a nyomdát. Nem tudom biztosan, csak remélem, hogy még eljutott hozzá a kora tavaszi konferencia híre.

Egyszer beszélhettem csak vele, akkor is telefonon. Március táján hívtam fel, s megilletődötten kértem fel egy cikk megírására az *Országos Rabbiképző Intézet Évkönyve* számára. Először kevesellte a határidőt: „Régóta dolgozom valamin, de még egy kis időre szükségem van.” Utóbb aztán megállapodtunk egy későbbi időpontban. Írás helyett azonban egy levél érkezett. Most beteg, de majd ha felépül, akkor ...

Készültem hozzá látogatóba. Ezt persze ő nem tudhatta. Rátörni nem akartam, nem is mertem – bár megkíséreltem volna! Készültem. Ismét elő-elővettem könyveit, írásait s próbáltam megérteni, megtalálni a sorok közé rejtett Tanítást. Talán csak most, megbocsájthatatlanul későn állt össze egy rövidke, de számomra mégis fontos mondat. Ő is idézi *A zsidóság két útja* záró gondolatában Mózes V. könyvéből: „Bizonyágul hívom ellenetek az eget és a földet: az életet és a halált adtam előtökbe, az áldást és az átkot. És válaszd az Életet.” E gondolat nemcsak 1939-ben, a könyv (első) megjelenésekor, hanem napjainkban is – igaz más körülmények közepette – aktuális. Kritikus, sőt szükség esetén önkritikus magatartással és viselkedéssel juthatunk el a kívánt *autentikus* létezéshez.

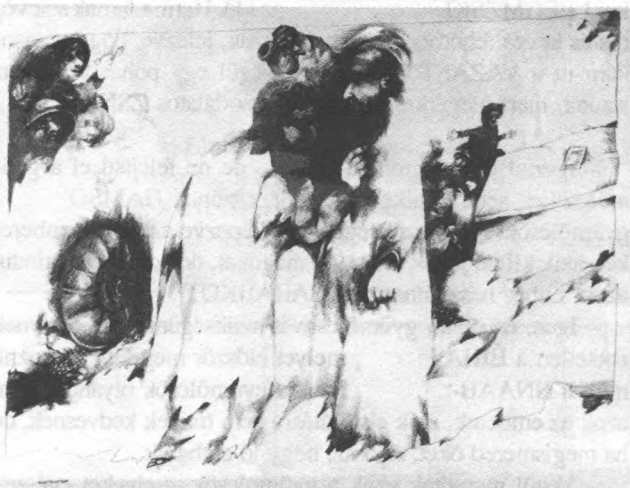
Majdnem teljes joggal vetette papírra *Isztray Botond* – mert hisz’ nem tudhatott Zeke Gyula előadásáról – a *Forrás* című folyóirat novemberi számában: „... *jelenleg az a helyzet, hogy Magyarország zsidó és nem zsidó elhivatottjai és jelesei hallgatnak A zsidóság két útjáról! Az útról, hiszen jól tudjuk, a halál nem út. Annak, akit haszontalannak tartunk és elzavarunk, ezt mondjuk: le is út, fel is út.*” (*Isztray Botond* szép tanulmánya az „*Út – az elhallgatott könyv. Tábor Béla: A zsidóság két útja*” címet viseli.)

Nem lehet hát véletlen, hogy az *Ararát* 1943-as Évkönyvében megjelent tanulmányában – *Szakzsidóság vagy zsidó világnézet* – ismét előbukkan, igaz némiképp más kontextusban, a mózesi kép: „*Ég és föld között nem lehet megállni.*” Ő mégis megpróbálta s közel fél évszázadig sikerült is „le-

„Azok közül, akik alusznak a föld porában, sokan felébrednek majd...”

Dániel 12,2.

begnie”, dacolnia a hallgatásra kényszerítő korról, ami nem tudta, bizonyára nem is akarta felkelteni őt a szellemi tetszhalál zsibbasztó állapotából. Méltatlan sors. Sajnos bűnösen későinek bizonyult az 1989–90-es újrafelfedezés. Egy, a szellemi fegyvertársról, *Szabó Lajos*ról szóló esszéje és a két alapmű – *A zsidóság két útja*, *Vádirat a szellem ellen* – újrakiadására futotta erejéből.

Magányos filozófus volt. Kevesen ismerték s kevesen értették. Szinte észrevétlenül távozott, úgy, ahogy évtizedeken át élt. Talán még hosszú időnek kell eltelnie ahhoz, hogy méltó módon értékelhessük Tábor Bélát és életművét.

Kopottas toposzok kíváncsoznának e torzó és túlonúlt szubjektív méltatás végére – hiszen így illene –, ehelyett csendes rezignáltsággal Dávidot, a zoltárost hívom segítségül, amikor Tábor Béla – *Elijahu Baruch ben Binjámín Zeév* – eszméinek dús termésére emlékezünk:

„Seregek Istene, fordulj hozzánk!
Tekints le az égből, lásd meg
és gondozd ezt a szőlőt!
Oltalmazd, amit jobboldal ültettél...”

Schweitzer Gábor

Eszti és Beni oldala

Fritz Zsuzsa összeállítása

Tedd helyére az összekevert betűket!

Beni és barátai Tu Bisvát Szédert rendeznek, de kicsit zavar-
tak. Segíts nekik kibogozni, mire is van szükségük.

– Négy pohár ROBAR lesz szükségünk –
mondta Eszti.

– Először egy pohár fehérre, mely a hideg EETTL
jelképezi, másodszer egy pohár fehér és vörösbort keve-
rékére (több fehér), mellyel a késő téli hónapokra utalunk, mi-
kor LEEGMZSKI az idő. Harmadiknak sok vö-
rös és kevés fehérbor keverékét isszuk, jelezve, hogy nemso-
kára itt a VAZAST . Végül egy pohár vörösbort
iszunk, mert megérkezett a tavasz csodálatos ZSNIEILVE

– Igazad van – mondta Beni –, de ne felejtse el a gyü-
mölcsöket sem, amiket ilyenkor eszünk. GAMSO
gyümölcsökre lesz szükségünk, jelképezve az olyan embere-
ket, akik kifelé jónak mutatják magukat, de belül nem mindig
azok. Ehhez használhatnánk CARABKOT

– Igen, és olyan gyümölcsre is szükségünk van, melynek
ehetetlen a ÉJHA , melyet először meg kell hámozni,
mint a NNAÁB-t . Ezek a gyümölcsök olyanok, mint
azok az emberek, akik első látásra nem tűnnek kedvesnek, de
ha megismered őket, rájössz, hogy jó emberek.

– Végül maradtak azok a gyümölcsök, melyeket egészen
meg tudjuk enni, nincs se héjuk, se magjuk, mint a LÖZSÖ

. Az ilyen emberek KLUVÍ is, ÜBELL
is jók.

Készíts gyertyát!

1. Préselj virágot vagy levelet.
2. Olvassz parafint egy konzervdobozban és tedd bele forró
vízbe.
3. Ragaszd a levelet vagy a virágot egy gyertyára.
4. Várd meg, míg megszárad.
5. Hirtelen lógasd bele a gyertyát a parafinba.
6. Vedd ki és várd meg, míg megszilárdul.

Egy a tu bisváti receptekből!

Darálj le egyenlő mennyiségű mazsolát, kimagozott datolyát,
kimagozott szárított sárgabarackot és diót. Adj hozzá egy
teáskanál fahéjat és keverd jól össze. Formálj kis golyókat, ki-
csit lapítgasd le őket, majd szórd meg kókuszreszelékkel.

Nemzedékről nemzedékre

„Egy öregember épp szentjánoskenyér-fát ültetett, mikor arra
lovagolt a császár.

– Öregember – szólította meg őt a császár –, mikor hoz ez
a fa gyümölcsöt? – 70 év múlva – felelte az öregember. – És
te hány éves vagy? – kérdezte a császár. – 70 éves vagyok –
válaszolt az öreg. – És azt gondold, hogy még eszel e fa gyü-
mölcséből? – csodálkozott a császár. – Nem, de ahogy én is
gyümölcsrel telve találtam a világot születésemkor, úgy is sze-
retném itthagyni azt a jövőendő generációknak is, ezért ültetem
ezt a fát.”

Védjétek a környezetet!

Tu Bisvát, Svát hó 15-e, a Fák Új Éve. Ilyenkor Izraelben fát
ültetnek, a zsidó közösségek pedig szerte a világban adomá-
nyokat gyűjtenek, hogy minél több fát lehessen ültetni. Tu Bis-
vátkor gyümölcsöket eszünk, ünnepeljük a tavasz közeledtét
és sokat gondolunk a fákra. Manapság, amikor pusztul a Föld
állat- és növényvilága, ennek az ünnepnek egyre nagyobb a je-
lentősége és a fontossága. Gondoljatok többet a benneteket kö-
rülvevő fákra, virágokra, hiszen már őseink is védték, óvták
őket. Figyeljétek és vigyázzátok őket, hogy majd a ti gyere-
keitek is élvezzék gyümölcsüket.

